

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน พุทธศักราช ๒๕๖๒

วันอังคารที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๒

ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

ในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน พุทธศักราช ๒๕๖๒

วันอังคารที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๒

ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

คำนำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับพระมหากรุณาจากพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เชิญผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวายยังพระอารามหลวง อีกวาระหนึ่งในปีพุทธศักราช ๒๕๖๒ นี้ โดยสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธาน ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร นับเป็นสิริมงคลอันสูงยิ่งแก่ชาวจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและผู้ร่วมเฝ้าทูลละอองพระบาทโดยถ้วนหน้า

การถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เชิญชวน ประชาคมจุฬาฯ ตลอดจนองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงร่วม เป็นเจ้าภาพดั่งที่เคยปฏิบัติมา ทั้งนี้มหาวิทยาลัยจะมอบเงินที่ได้รับจากผู้มีจิตศรัทธา ร่วมบำเพ็ญกุศล ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งนี้แก่วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เพื่อประโยชน์ในการทำนุบำรุงพระอารามและพระศาสนาให้วัฒนาสถาพรสืบไป รวมทั้ง ยังได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในโอกาสดังกล่าว ซึ่งกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและพุทธศิลป์ ที่สำคัญในวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร รวมทั้งจัดพิมพ์เรียงความเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๘ - ๒๕๗๑ มาเป็นธรรมบรรณาการแก่สาธุชนทั่วไปด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในฐานะผู้รับพระมหากรุณาเชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน ขอเชิญชวนทุกท่าน พร้อมใจกันน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายกุศลอันพึงบังเกิดมี ในทุกส่วน แต่พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และ ขอให้ทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ได้รับอานิสงส์โดยทั่วกัน

ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต เอื้ออาภรณ์

อธิการบดี

กำหนดการ

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธาน

ในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๒

วันอังคารที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๒

ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

เวลา ๑๗.๓๐ น.

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน

โดยรถยนต์พระที่นั่งถึงวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

(วงดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี)

นายกสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อธิการบดี รองอธิการบดี

เฝ้าฯ รับเสด็จ

ผู้แทนนิสิตชาย - หญิง ทูลเกล้าฯ ถวายพวงมาลัย

เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระวิหาร

เสด็จเข้าภายในพระวิหาร

ทรงรับผ้าไตรจากเจ้าพนักงานศุภรัต

ทรงวางผ้าไตรเหนือพานแว่นฟ้าซึ่งตั้งอยู่หน้าอาสนสงฆ์ใกล้เจ้าอาวาส

ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธปฏิมาประธานพระวิหาร

ทรงคม

ทรงหยิบผ้าสำหรับห่มพระประธานที่วางอยู่บนหลังผ้าไตร

พระราชทานให้เจ้าพนักงานภูษามาลาแล้วทรงยืน ณ ที่นั้น

เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา กราบบังคมทูลรายงานจำนวนพระสงฆ์

จบแล้ว

ทรงหยิบผ้าไตรที่พานแว่นฟ้านั้นพาดระหว่างพระกร แล้วประนม

พระหัตถ์ ผินพระพักตร์สู่พระประธาน

ทรงกล่าวคำว่า “นะโม ตัสสะ ฯ” จบ ๓ จบ แล้ว

ทรงผืนพระพักตร์สู่ที่ชุมนุมสงฆ์ กล่าวคำถวายผ้าพระกฐิน
(คำถวายผ้าพระกฐินติดอยู่บนหลังผ้าไตร)

ทรงวางผ้าไตรไว้บนพานแว่นฟ้าที่เดิม

ทรงประเคนเทียนปาฏิโมกข์แด่พระสงฆ์รูปที่ ๒

ประทับพระราชอาสน์

(พระสงฆ์ทำพิธีกฐินกรรม เมื่อพระผู้ครองกฐินออกไป
ครองผ้าพระกฐินกลับมายังอาสนสงฆ์แล้ว)

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประเคนเครื่องบริวารพระกฐิน
แด่พระสงฆ์ผู้ครองผ้าพระกฐิน

ประทับพระราชอาสน์ที่เดิม

ทรงหลังทักษิณาทก

(พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายดิเรก)

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงคมที่หน้าเครื่องนมัสการ

ทรงลาพระสงฆ์

พระธรรมธัชมนี เจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร
ถวายของที่ระลึก

เสด็จพระราชดำเนินออกจากพระวิหาร

เสด็จพระราชดำเนินไปประทับรถยนต์พระที่นั่ง

เสด็จพระราชดำเนินกลับ

(วงดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี)

การแต่งกาย	กรรมการสภาจุฬา ฯ	เครื่องแบบปกติขาว สวมหมวก / สากลนิยม
	ผู้บริหาร	เครื่องแบบปกติขาว สวมหมวก
	บุคลากรผู้ร่วมพิธี	เครื่องแบบปกติขาว สวมหมวก / สากลนิยม/ผ้าไทย
	นิสิตชาย/หญิง	เครื่องแบบนิสิต

พุทธศิลป์กรรม ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร
และหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต บูรพาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
กับธรรมลิขิต “ชั้นระวิมุตติสมังคีธรรมะ”

รองศาสตราจารย์ ดร.จิรวรรณ แสงเพชร*

พระอารามประจำพระราชวังประทุมวัน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงที่นาหลวงทุ่งบางกะปิ ริมคลองสามเสนแห่งหนึ่ง จึงโปรดฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ หรือเจ้าพระยาองค์น้อยเป็นแม่กอง และพระยาเพชรพิไชยเป็นนายงาน ว่าจ้างชาวจีนชุดสะพานขนาดใหญ่ ๒ สะระปลูกปทุมชาติชนิดต่างๆ ดินที่ขุดขึ้นโปรดฯ ให้ถมเป็นเกาะแก่งปลูกพรรณไม้ดอกชนิดต่างๆ เพื่อให้เป็นรมณีสถานที่เสด็จพระพาส รวมทั้งเป็นสถานที่มหาชนได้เล่นเรือ เสมือนเมื่อครั้งแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา แล้วโปรดให้ขุดคลองไขน้ำจากคลองแสนแสบ ด้านทิศเหนือก่อกำแพงล้อมรอบกันเขตพระราชฐานพระราชทานนามว่า **พระราชวังประทุมวัน**^๑ สร้างพระที่นั่งประทุมภิรมย์ สำหรับเป็นที่ประทับแรม เสด็จฯ ไปประทับแรมครั้งแรกเมื่อเดือน ๗ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๐๐ บริเวณด้านทิศใต้ริมสระนอกข้างตะวันตก โปรดฯ ให้สร้างพระอาราม **วัดประทุมวันนาราม** หรือ **วัดปทุมวนาราม** พระราชทานแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี และโปรดฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์คณะธรรมยุติกาจากวัดบวรนิเวศ

* ภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ พระราชวังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างใหม่ ในกรุงเทพมหานครมี ๓ แห่ง คือ (๑) พระราชวังประทุมวัน (๒) พระราชวังนันทอุทยาน (๓) พระราชวังสราญรมย์ รายละเอียดดูที่ “ตำนานวังเก่า”, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๕, กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒, หน้า ๓๗๗.

มาเป็นเจ้าอาวาสองค์แรก พระราชทานสมณศักดิ์เป็น *พระครูประทุมธาดา (กล้า)* มีครั้นต่อมามีการฉลองสมโภชพระอารามอย่างยิ่งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดฯ ให้เรียกสระบัวที่ทรงสร้างใหม่รวมทั้งพื้นที่ตำบลแห่งนี้ว่า **ปทุมวัน**

วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร (ภาพที่ ๑) พื้นที่ภายในเขตพุทธาวาสมีการวางแผนผังสิ่งก่อสร้างอาคารตามแนวแกนทิศตะวันออก เรียงลำดับความสำคัญจาก **พระอุโบสถ พระสถูปทรงระฆัง พระวิหาร** อันเป็นลักษณะการวางแผนผังตามขนบนิยมที่ปรากฏการสร้างพระอารามสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาทิ วัดตรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร และวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^๒ เป็นต้น อย่างไรก็ตามพระอารามแห่งนี้ยังมีความความพิเศษอีกประการหนึ่งคือ การสร้าง **เรือนพระศรีมหาโพธิ** หรือ **โพธิษระ** ซึ่งเป็นอาคารยกพื้นที่สร้างล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์^๓ ต่อเชื่อมกับพระวิหาร ซึ่งทำให้มีกลุ่มอาคารสำคัญ ๔ หลัง แตกต่างจากพระอารามแห่งอื่นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา บริเวณด้านหน้าพระอารามโปรดฯ ให้ขุดสระขนาดใหญ่ ๒ สระปลูกปทุมชาตินานาพันธุ์ ทำให้พระอารามแห่งนี้มีความพิเศษทั้งดงาม ประดุดังลอยอยู่บนมหาโบกขรณีขนาดใหญ่ นอกจากนี้วัดปทุมวนารามยังมีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ไทยด้วยเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมราชสรีรังคาร พระราชสรีรังคารและพระอัฐิแห่งราชสกุลมหิดล

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระอารามวัดตรีทศเทพ กรุงเทพมหานคร และวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๔๐๖

^๓ ดันโพธิ์ที่นำมาปลูก ณ วัดปทุมวนารามนั้น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย แห่งราชอาณาจักรอังกฤษ ที่ประจำอยู่ ณ ประเทศอินเดีย ได้เชิญเมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์และใบพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยา นำขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๗ ต่อมาได้ทรงเพาะเมล็ดดังกล่าวขึ้นหลายต้น โปรดให้อัญเชิญไปปลูก ณ พระอารามสำคัญหลายแห่ง อาทิ พระสมุทระเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ วัดบวรนิเวศวิหาร และวัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร และในคราวฉลองวัดปทุมวนารามเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๐ โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ ๑๕ รูปมาเจริญพระพุทธมนต์ ที่เรือนพระศรีมหาโพธิ์

พระอุโบสถ

พระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ศิลปะรัตนโกสินทร์รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบันไดกลางที่ทางขึ้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ชั้นบนยกเป็นพื้นพระระเบียงเดี่ยว มีแนวลูกกรงตั้งสลับกับเสาพาไลรูปสี่เหลี่ยม โคนเสาพาไล ประดับแผ่นศิลาสี่เหลี่ยมจำหลักเป็นใบเสมาลายดอกบัวในแจกันแบบจีน ตั้งบนฐานสิงห์ บริเวณรอบพระอุโบสถก่อกำแพงกักระเบียงประตูเคลือบสีเขียวที่บนสันกำแพงทั้ง ๘ ทิศ ประดับเสมาจำหลักหินตั้งบนฐานสิงห์ ลักษณะเป็นแท่งหินทรงสี่เหลี่ยมยอดแหลมสลักรูปพญานาค ที่มุมทั้ง ๔ ตรงกลางผูกปลายรัดดอกเป็นรูปดอกบัว ส่วนหลังคาพระอุโบสถเป็นมุขลด ๒ ชั้น มุงกระเบื้องกาบกล้วย ปลายชายคาประดับกระเบื้องเชิงชายลายเทพพนม หน้าบันพระอุโบสถเป็นเครื่องไม้ลายองตามแบบศิลปะไทยประเพณี ที่ส่วนกลางหน้าบันแกะเป็นรูปอุณาโลม ภายในจำหลักพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปพระมหามงกุฎประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ตกแต่งล้อมรอบด้วยลายกระหนกเหนือขึ้นไปล้อมกรอบด้วยลายกระหนกเปลวผูกประกอบรูปสัตว์หิมพานต์ เบื้องล่างจำหลักรูปสระบัวลงรักปิดทองประดับกระจก

ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมา *พระสาयน์ (พระใส)* ศิลปะล้านช้าง บนฐานชุกชีที่เบื้องหลังเป็นซุ้มประดับกระจกสี ตอนบนแกะสลักและประดับลายปูนปั้นรูปดอกพุดตาน ผูกกระหวัดเป็นช่อปลายกรอบปั้นรูปพญานาค ๗ เศียรที่แผ่นไม้ด้านหลังซุ้มเขียนอักษรขอมสีทองภาษามคธบนพื้นสีแดงชาด เป็นพระคาถา *ตำนานพระสาयน์* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับการประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาพระสาयน์ มีปรากฏหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ว่า ครั้น ณ วันอังคาร เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำปีมะเส็ง จ.ศ.๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ โดยกระบวนเรือพยุหยาตราชลมารคแห่ขึ้นไปรับ *พระสาयน์(ใส)* และ*พระแสน* ณ วัดเขมาภิรตาราม นนทบุรี มาประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปปฏิมาประธานภายใน

พระอุโบสถวัดปทุมวนาราม^๔ ที่ทรงสถาปนาขึ้น^๕ โปรดฯ ให้มีมหรสพสมโภชฉลอง พระพุทธปฏิมา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ (จ.ศ. ๑๒๒๐) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ พระราชดำเนินทรงม้าพระที่นั่งจากพระบรมมหาราชวัง ไปทรงบรรจุพระรัศมีพระพุทธปฏิมาพระสายนีในพระอุโบสถ^๖ (ภาพที่ ๒)

ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ นับเป็นตัวอย่างของงานจิตรกรรมรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลและเทคนิคการเขียนภาพแบบตะวันตก ผสมผสานกับรูปแบบการเขียนภาพจิตรกรรมไทยประเพณี นับเป็นงานฝีมือช่างชั้นครูที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ในส่วนเนื้อหาของเรื่อง ยังมีความแตกต่างไปจากงานจิตรกรรมไทยประเพณีโบราณ ที่มีก่อกำเนิดเปรียบเทียบการเขียนภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถเรื่อง พุทธประวัติและทศชาติชาดก

^๔ ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค), เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งพับลิซซิง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘, หน้า ๑๒๔.

^๕ พระราชกระแสรับสั่ง ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จดหมายเหตุไม่ปรากฏ จ.ศ. หมายเลขที่ ๑๓๖๕/๖

“... แลเมื่อพระไสมายังกรุงเก่า จึงพระราชดำริว่าพระเสิมพระใสทั้งสองพระองค์ เปนพระพุทธรูปมีชื่อฤาเล่า แลเปนที่นับถือของราษฎรเปนอันมาก ไม่ควรจะให้เชิญมาไว้ในพระนคร ควรจะให้ประดิษฐานอยู่นอกพระนคร เหมือนอย่างในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบางโปรดให้ไว้ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส พระแทรกคำให้ไว้ ณ วัดคฤหบดี พระฉันทสมอให้ไว้ ณ วัดอัปสรสวรรค์...”

^๖ เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงยกฉัตรสมุพระอัฐิ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ในรัชกาลที่ ๙ ขึ้นประดิษฐานเหนือพระสายนี พระพุทธปฏิมาประธานในพระอุโบสถวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

สำหรับภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร แต่เดิมมีความเข้าใจกันว่า ถูกไฟไหม้เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๕ แล้วทำการเขียนขึ้นใหม่ แต่ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ **พระเทพญาณวิศิษฐ์** ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ท่านได้กรุณาชี้แจงว่า ไฟไหม้พระอุโบสถในครั้งนั้น ไหม้เฉพาะเครื่องบนและหลังคา พระอุโบสถเพียงบางส่วน มิได้มีผลทำให้ความเสียหายแก่ภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ เป็นภาพชุดดั้งเดิมมีการอนุรักษ์และซ่อมแซมเฉพาะส่วนที่ชำรุด โดยช่างจากกรมศิลปากรทำการลงสีและลวดลาย จากนั้นจึงเขียนเส้นดิ่งขีดเส้นตรงเรียงตั้งฉากไปตามแนวภาพที่ชำรุด ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ในระยะใกล้ ภาพที่มีความสมบูรณ์ที่สุดคือ บริเวณผนังเหนือกรอบช่องหน้าต่างทั้ง ๔ ด้านเขียนเรื่อง **สุทนต์สนครบนดาวดั่งสเทวพิภพ**

สุทนต์สนครบนดาวดั่งสเทวพิภพ

พื้นที่ผนังบริเวณเหนือกรอบช่องหน้าต่าง ๔ ด้าน มีความสัมพันธ์กัน แสดงความหมายที่บรรยาย **ภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์**^๗ ตามที่ปรากฏใน **วรรณกรรมไตรภูมิโลกวิจิตร** โดยเน้นความสำคัญของภาพสระน้ำขนาดใหญ่และสวนสวรรค์ อันเป็นปริมณฑลประจำทิศทั้ง ๔ ของ **สุทนต์สนมทานคร** ภาพพระอินทร์และเหล่าเทพบริวาร แสดงความรื่นเริงยินดีเป็นที่รื่นรมย์สำราญทุกข์ อันเปรียบได้กับวาระแรกในการสร้างพระอารามแห่งนี้

๑. **สุทนต์สนคร** : ผนังทิศตะวันออกด้านสกัด ฝั่งตรงข้ามพระพุทธรูปปฏิมาประธาน เป็นฉากเริ่มแรกของภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ เขียนภาพ **เมืองสุทนต์** หรือ

^๗ ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ บนผนังเหนือกรอบช่องหน้าต่างชุดนี้ ในอดีตได้มีการตีความว่า แสดงภาพการเสด็จประพาสสระบัว รอบๆมีเรือพระที่นั่งลอยล้าอยู่กลางสระ และดอกบัวบานาชนิด

สุทัตสนมหานคร บนดาวดิงสเทวพิภพ โดยเขียนภาพต้นตาล ๗ ต้น^๘ อันเป็นเขตแดน กำแพงรอบคูเมืองมหานคร ระหว่างแนวต้นตาลมี **สระโบกขรณี** อันแล้วด้วยบุญฤทธิ์ เป็นที่ชื่นชมโสมนัสที่ประพาสสุขสำราญเรียงบันเทิงจิต แห่งเหล่าอมรเทพทั้งหลาย สระโบกขรณีนั้นก็ดารดาษไปด้วยบัวหลวงปัญญาปทุมชาติ ๕ ชนิด สำหรับคำบรรยาย ที่ลายหน้ากระดานเหนือกรอบประตูประอุโบสถความว่า

“... เรื่องนี้ เทพบุตรเทพธิดา... **เมืองสุทัตสดาวดิงส์สวรรค์** บ้างลง
เรือทอง เรือเงิน ประดับไปด้วยแก้ว...รอบคูเมืองออกไป...”

ภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม เขียนภาพแนวต้นตาล ซึ่งเป็นเขตล้อมรอบสวรรค์ ชั้นดาวดิงส์และสุทัตสนนครในชั้นที่ ๔ โดยเขียนเป็นแบบเหมือนจริง (*realistic*) แสดงแสงและเงาที่ตกกระทบรวมทั้งระยะใกล้ไกล ตามรูปแบบอภิปรัชศิลป์ปะ ตะวันตก ซึ่งลักษณะดังกล่าว มิได้ต้องตามวรรณกรรมที่กล่าวไว้ ลำต้นและใบ ต้นตาล จะเป็น ทอง เงิน แก้วผลึกหรือแก้วไพฑูรย์ชนิดต่างๆ (ภาพที่ ๓)

ภายในแนวเขตต้นตาล เขียนภาพคูเขื่อนของเมืองสุทัตสนนครและสระ โบกขรณี เป็นที่เสด็จประพาสแก่เหล่าเทพเทวา มีทิพยนาวาลอยล้าอยู่ ตกแต่งโชนเรือ ด้วยลายกนกและรูปสัตว์หิมพานต์ ประเภทเดียวกับเรือพระราชพิธีในกระบวน เสด็จพยุหยาตราทางชลมารค ที่กลางนาวามีบุษบกยอดทรงมณฑปตั้งบนฐานสิงห์ เป็นที่ประทับของเทพบุตรและเทพธิดามี **ธงสามชาย**^๙ ประดับที่ด้านหน้าและท้ายเรือ

^๘ ศิลปากร, กรม, **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ (ไตรภูมิโลกวินิจจยภถา)**, กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๕, หน้า ๙๕๑-๙๕๒.

^๙ **ธงสามชาย** ลักษณะเป็นธงรูปสามเหลี่ยมมุมฉาก ปลายธงมี ๓ แฉก เป็นสามชายลดหลั่นกัน มักใช้ในการนำริ้วกระบวน เป็นธงชัยแห่งชัยชนะ อันมีความหมายเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ ๑ ใน ๘ เครื่องหมายมงคลประกอบด้วย คชชา, สังข์, จักร, ธงสามชาย, โคอุสุภราช, หมอน้ำมันต์, ขอสับช้าง (อังกุตะ) และอุณหิส

ภายในลำเรือมีเทพเทวานั่งชี้ชวนชมเหล่าปทุมชาตินานาชนิดและเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ต้องมีฝีพายพายเรือ เนื่องด้วยทิพยนาวาจะลอยเลื่อนไปด้วยจิตปรารถนา

๒. จิตรลดาวันอุทยานและจิตรลดาโบกขรณี : ผนังด้านทิศใต้ห้องด้านนอก แสดงภาพเหล่าเทพบุตรเทพธิดามาประชุมกัน ชมสวนจิตรลดาวันแลลงสรงสนานในจิตรลดาโบกขรณี ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของสุทิสสนนคร มีการขับร้องเล่นเครื่องดุริยางค์ต่างๆ (ภาพที่ ๔)

ภายในสวนจิตรลดาวัน มีสระน้ำขนาดใหญ่ชื่อว่า **จิตรลดาโบกขรณี** มีขนาดความยาว ความกว้าง และความลึกเท่ากับ ๑๐๐โยชน์ มีบันไดลงสู่สระก่อด้วย อิฐเงิน อิฐทองและอิฐแก้ว ภายในสระจิตรลดาโบกขรณี ปลูกดอกบัว ๕ ชนิด มีเรือที่ตกแต่งด้วยบุษบกลอยล้าอยู่สำหรับเทพเทวาประพาสชมสระ ปรากฏในข้อความพรรณนาตอนที่เหล่าเทพเทวา เสด็จมารื่นเริงต่างๆ เช่นเดียวกับคำบรรยายภาพจิตรกรรม

“... หม่อมมรเทพนิกร แต่บรรดามาลโมสรชুমชวนกันเล่นที่ใน
จิตรลดา สระนั้น บ้างขับบ้างร้อง ส่งลำเนียงเสนาะสนั่น ก้องวังเวง
วิเวกจับจิต เป็นนิจนิรันดร์ทุกวันปมีฐาต....

ภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม จิตรลดาวันอุทยานเป็นสวนสวรรค์ประจำทิศตะวันออกของเมืองสุทิสสนมหานคร ภายในสวนมีพลับพลาตรีมุขยอดทรงมณฑป เป็นที่ประทับของเหล่าเทพเทวากลางสวนสวรรค์ ที่บริเวณลานพลับพลาและริมสระตกแต่งด้วยกระถางลายครามปลูกบัวและกระถางศิลาจำหลัก แบบเดียวกันการประดับตกแต่งภายในพระอาราม

ใกล้กับขอบจิตรลดาโบกขรณี มีเหล่าเทพเทวาแสดงความรื่นเริงยินดี บรรเลงทิพดุริยางค์สังคีต **ปี่พาทย์เครื่อง ๕** หรือ**ปี่พาทย์พิธี** ประกอบด้วย ตะโพน กลองทัด ระนาดเอก ฉิ่งวงใหญ่ ปี่ใน และฉิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในพระราชพิธี ภายในสระจิตรลดาโบกขรณีมีทิพยนาวาลอยล้าไปด้วยจิตปรารถนา ท่ามกลางเหล่าปทุมชาติชนิดต่างๆ รูปสัณฐานของทิพยนาวา มีโขนเรือประดับด้วยรูปสัตว์หิมพานต์ อาทิ รูปหงส์ นาคราช ปักษา และลายกระหนก ที่กลางลำเรือเป็นบุษบก

ทรงมณฑปยอดแหลม เป็นประทับของเทพเทวาเฉกเช่นเดียวกับทิพยนาวาในสระโบกขรณีอื่นๆ ในดาวดึงส์เทวพิภพ

๓. ปารุสกวันอุทยานและปารุสโกกขรณี : ผนังด้านทิศใต้ห้องด้านในเขียนภาพปารุสกวันและปารุสโกกขรณี ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของสุทัสสนมหานคร เป็นเขตอุทยานไม้มะพร้าวและไม้ลิ้นจี่ สถานที่นี้เป็นที่พ่องเที่ยวของเหล่าเทพเทวา ผู้ที่เข้าไปในสวนนี้จะมีจิตใจกล้าหาญ

“... วัดแต่เสาเขื่อนชั้นนอกด้านข้าง **ทักษิณทิศ** ออกไปได้ ๒๐ โยชน์ จึงถึงสวนสวรรค์อันชื่อว่า **ปารุสกวันอุทยาน** ที่ประพาสบรมสุข สำราญแห่งเทวบุตรแลเทวธิดา ... เทพบุตรทั้งหลาย แต่บรรดาที่เข้าไปในสวนอุทยานนั้น ย่อมมีจิตสุภาพแก่ล้าวกล้ากว่าปรกติ แต่ก่อนเมื่ออยู่ภายนอกสวนหาแก่ล้าวกล้าไม่ ครั้นเข้าไปในภายในสวนสวรรค์ด้านข้างทิศทักษิณนั้นกาลใด **จิตก็เหี้ยมหาญคิดอ่าน การณรงค์สงครามปรารถนาจะต่อยุทธ์** จะตีทัพจับอสูร จะพิฆาตฆ่าอสูรในกาลนั้น อาศัยเหตุที่สวนสวรรค์กระทำจิตแห่งเทพเจ้าให้เหี้ยมหาญให้คิดอ่านการสงครามฉะนี้ นามบัญญัติชื่อว่า **ปารุสกวันอุทยาน** จึงปรากฏมีเพราะเหตุอันนั้น...”^{๑๐}

ภายในสวนสวรรค์ปารุสกวันนั้นมีสระ **ปารุสโกกขรณี** มีความกว้าง ยาว ลึกเท่ากัน คือ ๑๐๐ โยชน์ มีดอกปทุมชาติแลอชุลชาตินานาชนิด ขอบชั้นเชิงบันได ก่อด้วย อิฐทอง อิฐแก้ว เหมือนอย่างสระโบกขรณีอื่นๆ ในสระนั้นมีทิพยนาวา คือ เรือเงิน เรือทอง และเรือแก้ว มีกัญญาคารบุษบกตกแต่งด้วยลวดลายวิจิตร ที่ริมขอบสระ มีพันธุ์พฤษภพลิดดอกออกผลบานไสว หากเทพเทวาประสงค์ดอกหรือผล ก็จะลอยลงมาสู่เรือมพระหัตถ์ สำหรับฉากดังกล่าวมีคำบรรยาย ที่มีความสัมพันธ์กับภาพจิตรกรรมว่า

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕๗.

“... เรื่องนี้ เทพบุตร เทพธิดา มาประชุมกัน ชม สวนปารุสกวัน...
 แลปารุสกโบกขรณี ในสวนปารุสกวันนั้น มีต้นมะพร้าว แลต้นลิ้นจี่
 มากนัก แต่บันดาเทพบุตร ที่ได้ไปในสวนนี้ มีศรัทธานองกว่าปรกติ
 แต่ก่อน แล้วมีจิตรกล้ำอาหาร คิดกระทำการณรงค์สงครามกับ
 หม่อสูร...”

ภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม ภาพสระปารุสกโบกขรณี สระโบกขรณีเบื้องทิศใต้
 ของสุทัศนมหานคร เป็นภาพที่ต่อเชื่อมกับแนวสวนจิตรลดาวัน มีการเขียนภาพ
 สระด้วยการใช้ *หลักทัศนียวิทยา (perspective)* โดยเส้นมุมของขอบสระด้าน
 ทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีแนวเส้นที่ท่างศาตั้งฉากกับมุมเดียวกันของพระอุโบสถ

บริเวณมุมขอบสระมีลัทธิปลาตรีมุขยกพื้นสูงยอดทรงปราสาท มีบันได
 ทางขึ้น ๓ ทาง เป็นที่ประทับสังสรรค์ของเหล่าเทพเทวา ถัดไปอีกฝั่งใกล้ขอบสระ
 มีศาลาที่พัก ภายในศาลามีเหล่าเทพบุตร นั่งเอนกสังสรรค์กำลังรำทักขุสราที่เหมาย
 อีกเหิมจะมีสีกายแดงเข้มกว่าปรกติ จับคู่ประลองต่อยุทธณรงค์ด้วยทิพยอาวุธคือ
 พระขรรค์ เข้าต่อสู้อยู่ที่ด้านนอกศาลา (ภาพที่ ๕) เบื้องหลังศาลามีแนวสวนมะพร้าว
 และลิ้นจี่ที่กำลังผลิดอกออกผล ไกลออกไปมองเห็นป้อมและกำแพงคูเมือง ลักษณะ
 เป็นป้อม ๘ เหลี่ยม คล้ายป้อมมหาภาพ ภายในสระปารุสกโบกขรณีมีทิพยนาวลอยล้า
 อยู่ท่ามกลางเหล่าปทุมชาติ

๔. สระเอราวัณ : ผนังเบื้องหลังพระสายนปฐุมิมา เขียนภาพสระบัว ในางข้าง
 เอราวัณ ข้างเอราวัณเป็นเทพาหนะของสมเด็จพระอมรินทรราชา (พระอินทร์)
 โดยปรกติจะเป็นเทพบุตร เมื่อพระอินทร์จะเสด็จไปที่ใด ครั้นเมื่อทรงระลึก
เอราวัณเทพบุตร ก็จะมาประดิษฐานอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์ แล้วนฤมิตกายเป็นข้าง
 มีขนาดลำตัวและความสูงเท่ากับ ๑๕๐ โยชน์ นฤมิตกระพองเศียรจำนวน ๓๓ เศียร
 ขนาด ๓๐๐ เส้น กระพองกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด เป็นที่ประทับของสมเด็จพระ
 พระอมรินทรราชา กว้าง ๓๐ โยชน์ มีนามปรากฏชื่อว่า *สุทัศน* เบื้องบนกระพองนี้
 ประดิษฐานมณฑปแก้วสูง ๑๒ โยชน์ ประดับด้วยธงทิวแก้ว ๗ ประการ มีกระพวง
 กระดิ่งและใบโพแก้วเรียงรายเป็นแถว เมื่อต้องลมก็จะเกิดเสียงประดุจทิพยสังคีต

ที่กลางมณฑลที่มีบัลลังก์แก้วมณีขนาดความสูง ๑ โยชน์ เป็นที่ประทับของพระอินทร์^{๑๑} ที่บริเวณกึ่งกลางเหนือกรอบประตู ปรากฏคำบรรยายภาพจิตรกรรม ดังนี้

“... เรื่องนี้ เทพบุตร เทพิตามาประชุมกัน ชมสระบัว ในงาช้าง
เอราวัณ งาหนึ่งเป็นสระบัว ๗ สระ สระหนึ่งมีบัว ๗ กอ กอหนึ่ง
นั้นมี...”

ภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม แสดงภาพกอบัวภายในโบกขรณี ซึ่งอยู่ในกึ่งงาช้างเอราวัณ (ภาพที่ ๖) ที่เบื้องบนของดอกปทุมชาติ เขียนเป็นท้องฟ้าและมีหมู่เมฆลงสีพื้นน้ำเงินเข้ม (indigo) ในกลุ่มเมฆไลโทนวรรณะสี (value) จากสีเข้มต่อเนื่องลงมาเป็นปูยเมฆสีอ่อนจรดโบกขรณี ซึ่งมีเหล่าเทพเทวาและนางฟ้าจับกลุ่มพ้อนรำเหาะลงมารื่นเรงยินดี เบื้องล่างที่เป็นโบกขรณีเขียนภาพดอกบัวขนาดใหญ่ ๗ ดอกเรียงไล่เป็นรูปปีกกา เรียงลำดับลดหลั่นกัน ซึ่งอาจเปรียบเทียบกับการจัดองค์ประกอบของเขาศรีสุเมรุและเขาสัตยบริภัณฑ์อันเป็นภาพจิตรกรรม บนผนังสกัดหลังพระพุทธรูปปฏิมาประธานภายในพระอุโบสถตามแบบจิตรกรรมไทยประเพณีเดิม ภายในกลีบบัวทั้ง ๗ มีนางฟ้าพ้อนรำด้วยท่วงทีงดงามตามแบบนาฏยลักษณ์พื้นที่ถัดลงมา เขียนเป็นรูปดอกบัวและพันธุ์พืชน้ำลักษณะต่างๆแบบเหมือนจริงตามธรรมชาติ เบื้องล่างเหนือกรอบประตู มีเหล่าเทพบุตรต่างชี้ชวนชมโบกขรณีในงาช้างเอราวัณ นับเป็นภาพจิตรกรรมที่มีความงดงาม ทั้งด้านสุนทรียศาสตร์และความหมายทางประติมานวิทยาที่โดดเด่นและสำคัญที่สุดภาพหนึ่ง

๕. มิสสกวันอุทยานและมิสสโกโบกขรณี : ผนังด้านทิศเหนือห้องด้านในเขียนภาพมิสสกวันอุทยานและมิสสโกโบกขรณี ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของสุทธานันทนคร^{๑๒} ภายในมิสสกวันอุทยาน มีสระชื่อ **มิสสโกโบกขรณี** เป็นที่ประพาสรื่นรมย์แก่เหล่าเทพเทวา สำหรับคำบรรยายภาพจิตรกรรม สอดคล้องกับข้อความที่ปรากฏในไตรภูมิโลกวินิฉนยกถา ที่กล่าวมาในเบื้องต้นดังนี้

^{๑๑} ไตรภูมิโลกวินิฉนยกถา, หน้า ๙๙๐-๙๙๑.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕๘-๙๕๙.

“... เทพบุตร เทพธิดา มาประชุมกันชมสวน...ในสระมิสกโบกขรณี
ในสระนั้น มี... บุคบกแลธงปักนำเรือท้าย... (เรือแล่นไปเอง)
ตามจิตรของเทพดา ไม่ต้องพาย... ปลุกดอกบัว... เทพธิดา...”

ภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม มิสกวันอุทยานเป็นสวนสวรรค์อุทยานประจำทิศตะวันตกของสุทิสสมมหานคร เป็นสวนที่มีความรื่นรมย์ กลางสวนมีพลับพลาที่ประทับของเหล่าเทพเทวา เจกเช่นอุทยานสวรรค์อื่นๆ เขียนเป็นรูปพลับพลาตรีมุขหลังคาซ้อนลดชั้นลดหลั่นกันไป ส่วนยอดเป็นทรงมณฑปประดับด้วยซุ้มบันแถลง ถัดลงมาเบื้องล่างเป็นศาลาท่าน้ำวางตัวต่อเชื่อมกับพลับพลา มีเทพบุตรนั่งเอกเขนกสนทนากับเทพบุตรอีกองค์หนึ่ง (ภาพที่ ๗) ถัดจากสวนมิสกวันอุทยาน เป็นแนวกำแพงกันอาณาเขตอุทยานที่เชื่อมต่อกับนันทาโบกขรณีในฉากถัดไป เหนือขึ้นไปบนท้องนภาภาค มีเหล่าเทพเทวาหะหะยานลอยมาเป็นหมู่คณะ ไกลออกไปเป็นแนวทิวเขาตั้งตระหง่านอยู่เบื้องหลังประกอบกับราวป่าที่ไกลออกไป ลักษณะการเขียนไม่ย่นต้นในสวนสวรรค์ เขียนเป็นแนวตั้งสูงชันทอดตัวออกไปตามระยะใกล้-ไกล แบบเดียวกับที่ปรากฏในงานจิตรกรรมตะวันตก ที่กลางสวนสวรรค์คือมิสกโบกขรณี มีการเขียนภาพตามหลักทัศนียวิทยา (perspective) เปิดให้เห็นขอบสระทั้งสองด้าน ภายในสระมีทิพยनावาลอยล้าอยู่ด้วยตามจิตของเทพธิดาท่ามกลางเหล่าปทุมชาติ อันประกอบด้วยส่วนต่างๆ ทั้งดอกบัว ใบบัว รากบัว และเหง้าบัว สลับสลับกับพันธุ์พืชน้ำ อาทิ กระจับปี่ สมดังที่พรรณนาไว้ในไตรภูมิโลกวินิจฉายถา

๖. นันทวันอุทยาน และนันทาโบกขรณี

ผนังด้านทิศเหนือห้องด้านนอกเขียนเรื่อง สวนนันทวันอุทยานและนันทาโบกขรณี เป็นที่ประโลมจิตใจของเหล่าเทพดาในการปลงสังขารธรรม ภายในสวนสวรรค์นันทวันอุทยาน มีสระโบกขรณีสระหนึ่งมีนามปรากฏว่า *นันทาโบกขรณี* มีขนาดความกว้าง ความยาว และความลึกเท่ากัน คือ ๑๐๐ โยชน์ ภายในสระประดับประดาด้วย ปญฺจพิธปทุมชาติ ๕ สี คือ สีขาว สีเขียว สีเหลือง สีแดง และ

สีหงสบาท^{๑๓} บ้างตุม บ้างบาน ส่งกลิ่นหอมหวาน ทั้งฝักอ่อน ผลแลร่ากเหง้าก็เป็น
ทิพย์อันโอชะแห่งหมู่อมรเทพทั้งหลาย เป็นที่สำราญพระทัยในนันทาโบกขรณีเป็น
นิจินรันดร์ ภาพจิตรกรรมนันทาสระโบกขรณี ภายในพระอุโบสถวัดปฐมวราธรรม
แห่งนี้มีคำบรรยายภาพ กล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระอินทร์^{๑๔}

“... เรื่องนี้ เทพบุตร เทพธิดา... พระอินทร์บอกให้นาง (สุธรรมา)
นาง(สุ)นันทา และ นางสุจิตรา ไปดูนก... ก่อนเป็น มาฆมาณพ
นางสุชาดานั้น ประกอบไปด้วยความเกียดคร้าน... ลงไว้ใน
นันทาโบกขรณี....”

การดำเนินเรื่องจากคำบรรยายภาพที่กล่าวมา สืบอนุสนธิ์จากการประกอบ
กุศลกรรมร่วมกับมาฆมาณพ ซึ่งในชาติต่อมาภรรยาทั้ง ๓ คน คือ นางสุธรรมา สุนันทา
และนางสุจิตรา ก็ได้ไปเกิดเป็นแม่สีของสมเด็จพระอมรินทราธิราช (พระอินทร์)
บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บังเกิดเป็นทิพย์สถานต่างๆ กล่าวคือ กุศลกรรมของนางสุนันทา
ในการชูดสระโบกขรณีให้น้ำเป็นทาน ก็อำนวยผลให้เกิด *นันทาโบกขรณี* อันกว้างใหญ่
กุศลกรรมที่นางสุจิตรา กระทำสวนให้ดอกไม้และผลไม้เป็นทาน อำนวยให้บังเกิด
จิตรลดาวนอุทยาน ประดับบุญบารมี และในการสร้างข้อฟ้า เป็นทานในศาลาอัน
พระอินทร์สร้างเมื่อครั้งเป็นมาฆมาณพ ก็ให้บังเกิดโรงประชุมเทพยดาชื่อว่า *สุธรรมา*
(*สุธรรมาเทวสภา*) อันเป็นกุศลกรรมของนางสุธรรมาในครั้งนั้น ทั้ง ๓ นางก็ได้ไปบังเกิด

^{๑๓} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า *สีหงสบาท* มีสีคล้ายเท้าหงส์
คือ สีแดงปนเหลือง สีแดงเรื่อ หรือสีแดง ซึ่งตรงกับสีในภาษาอังกฤษว่า *crimson red*

สำหรับพจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม กล่าวว่า *สีหงสบาท* มีความสำคัญ
เนื่องจากเป็นสีหนึ่งใน ๖ ของ *ฉัพพรรณรังสี* คือ พระรัศมีที่เปล่งออกมาจากพระวรกายของ
พระพุทธเจ้า ประกอบด้วย (๑) *นِيل* สีเขียวเหมือนดอกอัญชัญ (๒) *โอทต* สีขาวเหมือนแผ่นเงิน
(๓) *โลหิต* สีแดงเหมือนตะวันอ่อน (๔) *ปิต* สีเหลืองเหมือนหรรดาสทอง (๕) *มัญเชษฐ* สีหงสบาท
เหมือนดอกทองนิก และ (๖) *ประกัสสร* สีเลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก

^{๑๔} ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา, หน้า ๑๐๑๐, ๑๐๑๑.

บนสวรรค์โดยพร้อมเพรียงกันยังขาดแต่นางสุชาดา ซึ่งพิเคราะห์ว่าบุญกุศลของ มาฆมาณพสามีนั้น จะมาบังเกิดแก่นางเช่นเดียวกัน นางจึงไม่ชวนชายที่จะกระทำการกุศลใดๆ สนใจแต่ในการประดับตกแต่งกาย ครั้นเมื่อสิ้นชีพลงนางจึงไปบังเกิดเป็นนางนงายอยู่ในชอกเขาแต่ผู้เดียว

ภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม นันทวันอุทยานเป็นอุทยานสวนสวรรค์ประจำทิศเหนือของสุท้สสนมทานคร โดยเขียนต่อเชื่อมกับมิสสกวันอุทยานสวนสวรรค์ประจำทิศตะวันตกบนผนังร่วมกันด้านทิศเหนือของพระอุโบสถ ภาพที่ปรากฏมี ศาลาทำน้ำ และศาลารายตั้งเรียงเป็นระยะ เป็นที่ประทับแลสังสรรค์ของเหล่าเทพบุตร เทพธิดา ริมสระนันทาโบกขรณีมีบันไดแก้ว บันไดทอง ทอดตัวลงสู่โบกขรณี ถัดออกไปที่ริมสวนสวรรค์ เขียนเป็นรูปพลับพลาตรีมุขยอดปรางค์ มีบันไดทางขึ้น ๓ ทางที่มีชุกกลางด้านหน้า เขียนภาพเกยเทียบพระราชยานแบบเดียวกับที่ปรากฏในพระบรมมหาราชวังและวัดสำคัญ ถัดออกมาเป็นภาพเหล่าเทพเทวาต่างจับกลุ่มสนทนาด้วยท่วงทีน่ารื่นรมย์ ที่ขอบสระโบกขรณีใกล้กับเชิงบันไดทำน้ำ ตั้งเก้าอี้ที่ประทับของเทพบุตร แบบเดียวกับเก้าอี้ทรงยุโรป เชิงบันไดทางขึ้นพลับพลาตรีมุข ตั้งประดับตกแต่งด้วยกระถางบัวลายครามแบบจีน ปลูกบัวอุบลชาติผลิดอกงามไสว (ภาพที่ ๘)

ภาพที่เด่นชัดที่สุดคือบริเวณตอนกลาง เป็นภาพ **นางนงาย** ยืนอยู่ใกล้กับขอบสระนันทาโบกขรณีท่ามกลางเหล่าปทุมชาติ ที่ด้านบนขอบสระใกล้ทำน้ำมีนางสุธรรมา นางสุนันทา และนางสุจิตรา มเหสีทั้ง ๓ ของพระอินทร์ แต่งเครื่องแต่งกายแบบเทพธิดา เนื่องด้วยเสวยผลบุญกุศลเป็นมเหสีสมเด็จพระอมรินทราบาราชเจ้าแห่งเทวดา ทั้ง ๓ นางต่างแสดงอาการกล่าวเย้ยหยัน ดูถูกนางนงายที่ยืนด้วยอาการสงบนิ่ง (ภาพที่ ๙) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในฉากนี้ เป็นการแสดงความรื่นรมย์ของเหล่าเทพเทวา ท่ามกลางนันทาโบกขรณีและนันทวันอุทยาน รวมทั้งแสดงเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับประวัติของพระอินทร์ นับเป็นภาพจิตรกรรมที่น่าสนใจมากที่สุดภาพหนึ่งในพระอุโบสถ

ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดปทุมวนารามราชวรวิหารที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงสถาปนาพระอารามนาม “**ปทุมวนาราม**” ที่แม้กาลจะผ่านล่วงไปนานเพียงใด แต่ความงดงามและแนวพระปณิธานแห่งสัญลักษณ์ “**ปทุมวนา**” จะยังคงปรากฏทั่วทุกแห่งภายในวนารามแห่ง “**ปทุม**” นี้ยังความเบิกบานแก่จิตตุดจ **สุทิสสนมทานคร** บนดาวดึงส์เทวพิภพ แก่มหาชนเหล่าพสกนิกรสืบไป

พระสถูป

สร้างถัดจากพระอุโบสถตามแนวแกนทิศตะวันออก เป็นสถูปทรงระฆัง ตั้งบนฐานไพทีรูปสี่เหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวในผังสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๒ ชั้น ชั้นล่าง ก่อกำแพงล้อมรอบมีซุ้มคูหาประจำทิศทั้ง ๔ ประดับตกแต่งด้วยงานประติมากรรม ปูนปั้นรูปพญานาค มีทางเข้าภายในพระสถูปที่ด้านทิศตะวันออก บริเวณมุมทั้ง ๔ ของฐานบัวทั้ง ๒ ชั้น ตั้งประดับบัวกลุ่มเถาซ้อนลดหลั่นกัน ๔ ชั้น ที่หลังซุ้มด้าน ทิศเหนือและทิศใต้ มีเป็นบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณชั้นบน ซึ่งก่อกำแพงเดี่ยวๆ ล้อมรอบ ประดับกระเบื้องปุดินเผาเคลือบสีเขียว

พระสถูปชั้นบนมีซุ้มคูหาประจำทิศทั้ง ๔ เช่นเดียวกับชั้นล่าง มีทางเข้าที่ ด้านทิศเหนือ ด้านอื่นก่อเป็นซุ้มตันปัจจุบันประดิษฐานรูปหล่ออดีตเจ้าอาวาส วัดปทุมวนาราม บนผนังประดับลายเฟื่องอุษะรูปดอกบัวและพวงมาลัย ถัดขึ้นไป เป็นฐานบัวในผังกลมและชุกมาลัยเถา ๓ ชั้น รองรับฐานบัวในผังกลมที่เจาะช่อง ระบายน้ำ ตกแต่งรูปหัวสิงห์ ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆังมีปล้องรูปสี่เหลี่ยมตั้งเหนือองค์ ระฆังรองรับส่วนยอด คือเสาดาน ปล้องโฉนด ปลียอดและเม็ดน้ำค้างที่ด้านบนสุด (ภาพที่ ๑๐)

พระวิหาร

ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่กว่าพระอุโบสถ มีฐานไพที ขนาดใหญ่รองรับ โดยก่อกำแพงเดี่ยวๆล้อมรอบเป็นทางเดินเวียนประทักษิณประดับ กระเบื้องปุดินเผาเคลือบสีเขียว ถัดขึ้นไปเป็นฐานพระวิหารก่อเป็นฐานบัว มีบันได ทางขึ้นลงด้านหน้าและด้านหลัง ผังทิศเหนือและทิศใต้ โดยมีประตูทางเข้าด้านหน้า

๓ บาน ด้านหลัง ๒ บาน ฐานพระวิหารชั้นบน มีการก่อพระระเบียงล้อมรอบล่าง โดยกันแนวขอบพระระเบียงด้วยลูกกรงตั้งและเสาพาโลรูปสี่เหลี่ยมเป็นระยะ (ภาพที่ ๑๑) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นธรรมสวนะสถานสำหรับพระมหาโพธิ ภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารโปรดฯ ให้เขียนภาพในส่วนต่างๆ ดังปรากฏในพระราชกระแสรับสั่ง^{๑๕} ความว่า

“... ฝ่ายนั่งหว่างหน้าต่าง มีจิตรกรรมแสดงเรื่อง **ศรีธัญชัย**
บนหลังหน้าต่างขึ้นไป แสดงเรื่อง **กระบวนเสด็จพระราชดำเนิน**
โดยทางชลมารค พระราชทานพระกฐิน แลมีบุษบกที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูปปฏิมากร...”

ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมา พระเสริม (พระเสิม) และพระแสนเมืองมหาชัย ศิลปะล้านช้างและศิลปะล้านนาที่มีพุทธลักษณะที่งดงามยิ่ง (ภาพที่ ๑๒, ๑๓) สำหรับภาพจิตรกรรมภายในพระวิหาร ผนังตอนกลางเบื้องหลังพระเสริมพุทธรูปปฏิมาประธาน เขียนเป็นสัญลักษณ์รูป **พระอุณาโลม** สีขาวภายในมีอักษรขอม **อะ อุ มะ** หมายถึง **โอม** ได้พระอุณาโลมเป็นอักษรขอม **ธยานิพุทธา** ซึ่งหมายถึง พระธยานิพุทธตามคติพุทธศาสนาหายาน ลำดับถัดมาเบื้องล่างเป็นภาพ **พระพุทธรเจ้าในภัทรกัป**^{๑๖} ฝ่ายเถรวาทคือ กัปปัจจุบันที่จะมีพระพุทธรเจ้าอุบัติติดต่อกัน ๕ พระองค์ โดยเขียนเป็นภาพพระพุทธรเจ้าประทับนั่งสมาธิภายใต้ไม้พระมหาโพธิอันหมายถึง ต้นไม้ตรัสรู้ ที่เขียนให้แตกต่างกันตามแต่ละพรรณไม้เรียงลำดับจาก

- **พระพุทธรกุกสันธะ** ตรัสรู้ใต้ต้นมหาสิริสะ (ไม้ซีกใหญ่)
- **พระพุทธรโกนาคมนะ** ตรัสรู้ใต้ต้นอุทุมพร (ไม้มะเดื่อ)
- **พระพุทธรกัสสปะ** ตรัสรู้ใต้ต้นนิโครธ (ไม้ไทร)

^{๑๕} จดหมายเหตุไม่ปรากฏ จ.ศ.ม พระราชกระแส หมายเหตุเลขที่ ๑๓๖๕/๖.

^{๑๖} **ภัทรกัป หรือภัทกัป** แปลว่า กัป ที่เจริญ เป็นกัปที่มีพระพุทธรเจ้าตรัสรู้อุบัติเรียงลำดับติดต่อกัน ๕ พระองค์ และเป็นกัป ในวาระปัจจุบัน

- พระพุทธโคตมะ (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์สัตพฤกษ์
- พระพุทธเมตไตรยะ (พระอนาคตพุทธเจ้า) ตรัสรู้ใต้ต้นกาคะทิง

ลำดับถัดมาเบื้องล่างเขียนอักษรขอมเป็นชุดพระธยานิพุทธประจำทิศ ๕ พระองค์ คือ พระไวโรจนะ พระอักษุภยะ พระรัตนสัมภาวะ พระอมิตาภะ และ พระอโมฆสิทธิ เบื้องล่างเป็นรูปเทวดาและอักษรขอมกำกับชุดพระมหาโพธิสัตว์ ฝ่ายมหายาน ที่จะประจำชุดพระธยานิพุทธ ๕ พระองค์ ประกอบด้วย สมันตภัทร วัชรปาณี รัตนปาณี ปัทมปาณี และวิศวาณี ถัดลงมาเบื้องล่างเป็นรูปสัตว์สัญลักษณ์ประจำพระพุทธเจ้าในภัทรกัปตามคติพุทธศาสนาเถรวาท คือ สัญลักษณ์รูปไก่ รูปนาค รูปเต่า รูปโค และรูปสิงห์^{๑๗}

ภาพจิตรกรรมที่เบื้องหลังพระพุทธปฏิมาพระเสริม แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจในการผสมผสานคติพุทธปรัชญาเถรวาทและมหายานอย่างแยกคาง และลึกซึ้ง อันสะท้อนให้เห็นถึงพระราชปรีชาญาณและความเข้าใจพระทัยในพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีตัวอย่างครบสมบูรณ์เพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

พระบรมฉายาสถิตลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพจิตรกรรมที่นับเป็นภาพที่โดดเด่นที่สุดภายในพระวิหาร คือภาพจิตรกรรมที่เขียนบนผนังเหนือกรอบช่องหน้าต่างและประตู เรียงลำดับจากผนังด้านสกัดฝั่งตะวันออกตรงข้ามของพระพุทธปฏิมาประธาน ต่อเนื่องมายังผนังด้านทิศเหนือ แล้ววนมาบรรจบกับภาพพระพุทธเจ้าในภัทรกัปของผนังด้านทิศตะวันตก และด้านทิศใต้ ภาพจิตรกรรมดังกล่าวเป็น ภาพบันทึกเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารค ณ วัดปทุมวนาราม

^{๑๗} ตัวอักษรขอมและความเกี่ยวข้องกับพุทธศานามหายาน รายละเอียดดูที่ พั้วสิริ เปรมกุลนันท์, “ภาพพระพุทธเจ้ามหายานในวัดธรรมยุต ที่วัดปทุมวนาราม”, วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๘, หน้า ๒๔-๓๑.

ราชวรวิหาร ภายหลังการฉลองพระอารามเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๐^{๑๘} สำหรับเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน^{๑๙} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ลงจากพลับพลาณนวนท่าน้ำ **พระที่นั่งขลุ่ยพิมาน** พระตำหนักกรมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณท่าราชวรดิษฐ์ประทับเรือพระที่นั่งเสด็จฯ ทางชลมารคแล่นเข้าคลองป้อมเพชรตรงมาเลีย่วที่คลองมหานาคตรงไปยังวัดปทุมวนาราม (ภาพที่ ๑๔-๑๕)

ภาพจิตรกรรมด้านสกัดฝั่งทิศตะวันออก นับเป็นจุดเริ่มแรกของการจัดกระบวนเรือพยุหยาตราชลมารคเบื้องหลังคือภาพพระที่นั่งพระตำหนักกรมน้ำและสถานที่สำคัญ สอดคล้องกับหลักฐานภาพถ่ายโบราณและงานสถาปัตยกรรม ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ปรับปรุงขึ้นได้อย่างชัดเจน

“... พระตำหนักน้ำเดิม ทำเป็นพระตำหนักปักเสาลงในน้ำ ทอดคานทำเหมือนพระตำหนักเดิม แต่มุ่งกระเบื้อง จิ้งโปรดให้หรือทำเสียใหม่ให้ก่ออิฐถมที่ขึ้นเสมอพื้นดิน ปลุกเป็นพระที่นั่งฝ่ายหน้าฝ่ายใน แลองค์กลางที่ประทับหลังหนึ่ง มีพลับพลาข้างหน้าชื่อ **ขลุ่ยพิมาน** องค์กลางชื่อ **ทิพยสถานเทพยสถิตย์** องค์เหนือชื่อ **ราชกิจวินิจัย** องค์ใต้ชื่อ **อนงค์ในยสรายุรมย์** ทำป้อมขึ้น ๒ ป้อม เหนือน้ำชื่อ **ป้อมพรหมอำนวยการ** ใต้น้ำชื่อ **อินทรอำนวยการ** ที่หน้าพระตำหนักน้ำนั้นก่อเป็นกำแพงล้อมรอบสำหรับเป็นที่สง พระเจ้าลูกเธอหัตถ์วายน้ำในที่นั้น

^{๑๘} หมายรับสั่งเลขที่ ๗ จ.ศ. ๑๒๒๙ (พ.ศ. ๒๔๑๐) เรื่อง เสด็จพระราชทานพระกระษัตริย์น พระอารามหลวงทุกพระอาราม วัดปทุมวนารามที่ ๑ เอกสารจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรพบบัญชีหมายรับสั่งเรื่องดังกล่าว แต่ไม่พบรายละเอียดเหตุการณ์ครั้งนั้น

^{๑๙} เส้นทางเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปยังวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร มีบันทึกในหมายรับสั่งหลายฉบับ ตัวอย่างเช่น หมายรับสั่งเลขที่ ๑๗ จ.ศ. ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐), หมายรับสั่งเลขที่ 24 จ.ศ. ๑๒๑๒ (พ.ศ. ๒๔๐๓), หมายรับสั่งเลขที่ ๕ จ.ศ. ๑๒๒๔ (พ.ศ. ๒๔๐๕)

ที่ทำหน้าพระตำหนักให้ชื่อว่า **ท่านิเวศวรรดิฐ** ทำขุนนางขึ้นให้เรียกว่า **ท่านราชวรรดิฐ** แล้วโปรดให้ทำเพิงที่ริมถนนอีกหลังหนึ่ง สำหรับให้ขุนนางเฝ้าเมื่อเวลาเสด็จกลับจากलयพระประทีป...”^{๒๐}

ถัดขึ้นไปที่เบื้องหลังมุด้านทิศใต้ เขียนเป็นภาพ “**โรงนาฬิกา**”^{๒๑} ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้น โรงนาฬิกามีขนาด ความสูง ๑๐ วา ติดตั้งนาฬิกาเรือนใหญ่สำหรับบอกเวลา ถัดมาคือส่วนยอด พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแนวกำแพงฝั่งตะวันตกและประตูพระบรมมหาราชวัง ซึ่งได้เขียนไว้อย่างครบถ้วน บริเวณตอนบนด้านทิศเหนือและทิศใต้ คือทิวทัศน์ บ้านเรือน ลำคลองและแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจะมีประชาชนมารอเฝ้าชมพระบารมี อยู่ตามเคหสถานทั้ง ๒ ฝั่งลำน้ำ ผนังพระวิหารเบื้องหลังพระพุทธปฏิมาประธาน ที่แนวภาพเบื้องบนของภาพพระอดีตพระพุทธเจ้า เขียนเป็นภาพพระอาราม วัดพุทธรามาราม ประกอบด้วยศาลาท่าน้ำ พระอุโบสถ พระวิหาร หอระฆัง เสนาสนะ และหมู่กุฎิสงฆ์ต่างๆ

กระบวนเรือพยุหยาตราขลมารพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การจัดกระบวนเรือพยุหยาตรา สันนิษฐานว่าเป็นการจัดแบบ **กระบวน ราบใหญ่** ซึ่งเป็นการจัดกระบวนเรือแบบจำลองในการเสด็จพระราชดำเนินถวาย ผ้าพระกฐินหรือโปรดฯ ให้เจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์อัญเชิญผ้าพระกฐิน

^{๒๐} ทิวภาพรวมมหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค), เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘, หน้า ๒๕๖.

^{๒๑} พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๕๓.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้กรมขุนราชสีหวิกรมทรงคิดแบบสร้าง หอนาฬิกาขึ้น หอนาฬิกาตั้งอยู่ระหว่างทิมดาบตำรวจกับโรงทอง สูง ๑๐ วา มีนาฬิกาทั้ง ๔ ด้าน ตัวเรือนนาฬิกา มีชานมีลูกกรงไม้ทาสีดำ พื้นชานและหลังคาปูด้วยแผ่นตะกั่ว มีบันไดทางขึ้น เมื่อเกิดเพลิงไหม้ ตำรวจจะขึ้นไปดูเพลิงบนนั้น

รายละเอียดดูที่ ประมวลสมุทภาพประวัติศาสตร์รัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๔๗.

พระราชทานไปทอด ณ พระอารามที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ สำหรับเรือที่ใช้ประกอบในกระบวนราบใหญ่ นั้น มีลักษณะเด่นที่สังเกตได้คือ จะไม่ปรากฏโขนเรือรูปสัตว์ประดับ เนื่องจากเรือที่มีโขนเรือรูปสัตว์ จะใช้เฉพาะกระบวนเรือพระราชพิธีหรือการเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการ

ภาพกระบวนเรือลำดับแรกเริ่มจาก ชุดเรือตำรวจบนผนังด้านสกัดฝั่งทิศตะวันออก ได้ภาพพระบรมหาราชวัง ประกอบด้วยเรือแขงในสายกลางขนบข้างเรือตั้ง^{๒๒} ๒ ชุด รวม ๓ สาย เรือตำรวจในกระบวนเรือชุดที่ ๒ คือเรือตั้งอัญเชิญ “ธงจอมเกล้า” ซึ่งเป็นธงบรมราชวชิรมหาสยามินทร์อันเป็นธงประจำพระองค์สำหรับพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริและริเริ่มใช้ขึ้นเป็นครั้งแรก สำหรับการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค “ธงจอมเกล้า” มีลักษณะสำคัญคือ พื้นนอกสีแดงพื้นด้านในสีขาวกลางธงเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎประดิษฐานบนพานแว่นฟ้าขนบข้างด้วยฉัตร ๗ ชั้น ใช้สำหรับชักขึ้นบนเสาเรือพระที่นั่ง เป็นเครื่องหมายว่าเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือลำนั้น^{๒๓} สำหรับภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรมเขียนเป็นเรือตำรวจ อัญเชิญธงจอมเกล้าบนพื้นสีขาวที่ปักประดับเหนือเสากลางลำเรือ แล่นอยู่ที่หน้าเรืออัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทาน (ภาพที่ ๑๖)

ลำดับถัดมาบนผนังพระวิหารด้านทิศใต้คือ เรืออัญเชิญผ้าพระกฐินพระราชทานเขียนเป็นเรือริ้ว ๓ สาย ประกอบด้วย เรือเอกไชยเทินหาว ริ้วสายกลาง โขนเรือเป็นไม้รูปตั้งเข็ดสูง เขียนประดับด้วยลายลงรักปิดทองรูปพราตลอลดลำตัวและส่วนหาง ส่วนกลางตั้งบุษบกยอดทรงมณฑป ประดิษฐานผ้าพระกฐินบนพานแว่นฟ้า ผู้ที่เชิญผ้าพระกฐินแต่งกายสวมเสื้อครุยและสวมลอมพอก จำนวน ๓ นาย ที่เบื้องหน้าและตอนท้ายเรือมี *นักสราษ*^{๒๔} นุ่งโจงกระเบนสวมลอมพอกถือธงสามชาย ในส่วนของฝีพายมีการสวมเสื้อแขนยาวนุ่งโจงกระเบน บนลำเรือตั้งฉัตร ๗ ชั้นสีแดงประดับ

^{๒๒} ลักษณะเด่นของ เรือตั้ง โขนเรือและท้ายเรือ ปาดเป็นมุมแหลมคล้ายรูปปีกกา ส่วน เรือแขง โขนเรือและท้ายเรือจะปาดเป็นมุมป้าน

^{๒๓} ฉวีงาม มาเจริญ, ธงไทย, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐, หน้า ๒๐.

^{๒๔} *นักสราษ* หมายถึง ตำแหน่งผู้ที่ถือท้ายเรือพระที่นั่ง

เป็นระยะที่ขนาบข้างเรืออัญเชิญผ้าพระกฐินคือ *เรือกลองใน* และ*เรือกลองนอก* เป็นเรือบรรเลงดุริยดนตรี ลักษณะเป็น *เรือตั้ง* กลางลำเรือมีแก่งกัญญาหลังคาตาดผ้าสีแดงเขียนลายทอง ภายในมีนักดนตรีนั่งประจำ ๓ นาย เครื่องดนตรี ประกอบด้วย ปี่ชวา และกลองมะโหรีทีก บรรเลงเพลงไปตามลำน้ำ ผีพายเรือทั้ง ๒ ลำ นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาว มีไม้ยาวผูกผ้าแดงเป็นพู่ ๓ ชั้น สำหรับกระทุ้งบอกจังหวะการพายเรือ (ภาพที่ ๑๗)

ลำดับถัดมาคือภาพที่สำคัญที่สุด บริเวณกลางผนังด้านทิศใต้เป็น เขียนภาพเรือสายเอก พระบรมฉายาสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประทับเรือ *พระที่นั่งกิงศรีประทศไชย* เป็นเรือพระที่นั่งทรงกลางลำเรือทอดบัลลังก์กัญญาหลังคาทรงประทุนประดับม่านทอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับบนพระราชอาสน์ภายในบัลลังก์กัญญา ทรงฉลองพระองค์แขนยาวสีขาว สวมพระมาลาประดับยี่เกาขนนกการะเวก ทอดพระเนตรทัศนียภาพผ่านกล้องโทรทรรศน์^{๒๕} ในพระหัตถ์เบื้องขวา มีมหาดเล็กอยู่งานเฝ้า ๒ นาย ที่ข้างพระราชอาสน์ตั้งพานพระศรีทองคำ เป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศและเครื่องราชูปโภค (ภาพที่ ๑๘,๑๙)

^{๒๕} ภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล้องโทรทรรศน์หรือกล้องส่องทางไกล มีปรากฏตัวอย่างในภาพจิตรกรรมที่เขียนถึงเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ตำบลหัวกอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ณ พระอุโบสถวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร และพระอุโบสถวัดเสนาาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สำหรับข้าราชการที่มีตำแหน่งในเรือพระที่นั่ง มีความสืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในตำนานเสด็จประพาสและตำรากระบวนพยุหยาตราทางบกและทางน้ำ^{๒๖} ซึ่งใช้เป็นแบบแผนต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระวินิจฉัยเปรียบเทียบกับครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

“...เมื่อดันเป็นราชของครุฑในรัชกาลที่ ๕ เคยลงเรือพระที่นั่งตามเสด็จไปภูหินหลายปี
ราชของครุฑก็บังอาจวางหัวหมื่นมหาดเล็ก ๔ คน ลงเรือพระที่นั่ง
เฝ้าอยู่ในกันยา
ก้านพระแสงปืนต้น อยู่นอกมานข้างหน้ากันยา...”^{๒๗}

จากพระวินิจฉัยดังกล่าวมาสามารถเปรียบเทียบได้กับภาพจิตรกรรมกระบวนเสด็จพยุหยาตราชลมารค ที่เขียนขึ้นในพระวิหารวัดพุทธวนารามได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะตำแหน่งก้านพระแสงปืนต้น ถือพระแสงปืนประจำอยู่หน้าบัลลังก์ญาด้านกาบขวาเรือพระที่นั่ง

ลำดับถัดมาจัดกระบวนเรือเป็น ๓ สาย ประกอบด้วย เรือพระที่นั่ง กิ่งไกรสรमुख ซึ่งเป็นเรือพระที่นั่งรอง^{๒๘} ขนาบข้างด้วยเรือแซง ๒ ลำเป็นเรือตำรวจ ถัดไปเป็นกระบวนหมู่เรือกันยา จัดกระบวนเป็น ๓ สาย ๕ สาย และ ๖ สาย เรียงลำดับ

^{๒๖} รายละเอียดการจัดกระบวนเรือ ในตำนานเสด็จประพาสและตำรากระบวนพยุหยาตราทางบกและทางน้ำ ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๙ ว่าด้วยกระบวนเสด็จประพาส ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีพระวินิจฉัยปรากฏในหนังสือชุด สารานุกรมเสด็จ รายละเอียดดูที่ สารานุกรมเสด็จ เล่ม ๑๒, กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔, หน้า ๖๑-๖๘.

^{๒๗} สารานุกรมเสด็จ เล่ม ๑๒, หน้า ๖๕.

^{๒๘} เรือพระที่นั่งรอง หมายถึง เรือพระที่นั่งสำรอง

จากส่วนกลางผนังพระวิหารด้านทิศใต้ ไปยังผนังด้านทิศตะวันตก และทิศเหนือ ลักษณะเป็นเรือแซงผูกผ้าและพู่ผูกดาวหน้าโขนเรือ เป็นเรือทรงสำหรับพระเจ้าน้อยยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าหลานเธอ พระเจ้าราชวงศ์เธอที่ตามเสด็จ^{๒๙} รวมทั้งหมู่เรือ มุขมาตยาผู้ใหญ่ เป็นเรือกาบมีกัญญาสำหรับขุนนางผู้ใหญ่ที่รับราชการสนองเบื้องพระยุคลบาท ปิดท้ายกระบวนเรือคือ เรือเก้งพัง สำหรับขุนนางจีนเจ้าภาษีแต่งตัวอย่างขุนนางเมืองจีน ตามเสด็จไปเบื้องหลัง ฝีพายสวมกางเกง เสื้อกั๊ก หมวกจีโปโดยใช้วิธีการยืนพายเรือ

การจัดรูปกระบวนเรือ ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารสะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์วาระสำคัญของการเฉลิมฉลองพระอารามและการเสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกระบวนพยุหยาตราชลมารค ที่จัดขึ้นอย่างสมพระเกียรติตามเส้นทาง ๒ ฝั่งลำน้ำจากพระบรมมหาราชวังถึงท่าน้ำวัดปทุมวนารามเสมือนภาพบันทึกเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจริงวาระนั้นได้อย่างสมบูรณ์

ศรัทธาบุญชัย

ภาพจิตรกรรมบนพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างภายในพระวิหารเขียนเรื่องศรัทธาบุญชัย ซึ่งเป็นนิทานพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง มีหลายรูปแบบคำประพันธ์ และสำนวนกระจายไปตามภาคต่างๆ ของประเทศไทย รวมทั้งในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การดำเนินเรื่องแสดงชีวิตของ *ศรัทธาบุญชัย* ซึ่งสำนวนพื้นบ้านอีสานเรียกว่า *เซียงเมียง*

^{๒๙} เปรียบเทียบการจัดรูปกระบวนเรือ กับวาระการเสด็จเสียบพระนครทางชลมารค ภายหลังพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๔ ปลายละเอียดดูที่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, หน้า ๒๘-๒๙.

เป็นตัวละครเอก มีการใช้ปฏิภาณและไหวพริบในการดำเนินชีวิต ผ่านช่วงเวลาต่างๆ^{๓๐} ตั้งแต่วัยเด็กจนได้เข้ารับราชการในราชสำนักใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ และในบางครั้งก็ช่วยแก้วิกฤตของบ้านเมือง ด้วยการใช้ลีลาโวหารทางภาษา สามารถเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ทั้งนี้ในบางตอนยังเพิ่มความบันเทิง ทำให้เรื่องราวมีสีสันชวนติดตามมากยิ่งขึ้น ซึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏเสภาเรื่อง *ศรีธรรณูไชยเชียงเมียง* ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า

“... เห็นจะเป็นหนังสือแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๔ ด้วยเป็นสำนวนใหม่ฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดเป็นฉบับหลวงฝีมืออักษรครั้งรัชกาลที่ ๔ เขียน พิศเราะห์กับเหตุอีกอย่าง ๑ ด้วยปรากฏว่าโปรดให้เขียนเรื่อง *ศรีธรรณูไชยที่ในพระวิหารวัดปทุมวัน* เมื่อในรัชกาลที่ ๔ จึงสันนิษฐานต่อไปว่า เสภาเห็นจะเป็นหนังสือแต่งสำหรับขับถวาย เวลาทรงเครื่องใหญ่ ทำนองที่แต่งเสภาเรื่องพงศาวดารในรัชกาลเดียวกัน...”^{๓๑}

^{๓๐} เนื้อหาภาพศรีธรรณูชัย ได้มีการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดมาแล้ว ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดการดำเนินเรื่อง ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากผลงานของ

- น. ณ ปากน้ำ, *วัดปทุมวนาราม*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙. และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย “จิตรกรรมเรื่องศรีธรรณูชัยหรือเชียงเมียง ที่วัดปทุมวนาราม” *วัดปทุมวนาราม*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙, หน้า ๙๐-๙๗.

- โอชนา พูลทองดีวัฒนา, การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง *ศรีธรรณูชัย* ภายในพระวิหารวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร, รายงานรายวิชาการศึกษาเฉพาะบุคคล หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.

ในส่วนของการศึกษาเปรียบเทียบศรีธรรณูชัยสำนวนต่างๆ ดูที่ กัญญารัตน์ เวชชาสตร์, *ศรีธรรณูชัยในอุษาคเนย์*, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.

^{๓๑} กัญญารัตน์ เวชชาสตร์, *ศรีธรรณูชัยในอุษาคเนย์*, หน้า ๕๓. อ้างถึง คำนำหน้า ก,ข ใน *เสภาเรื่องศรีธรรณูไชยเชียงเมียง*.

จากพระวินิจฉัยดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความนิยมของเรื่อง ศรีธนญชัย ได้อย่างชัดเจน มีปรากฏหลักฐาน ทั้งในงานวรรณกรรม และภาพจิตรกรรมฝาผนัง สำหรับภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารเรื่อง ศรีธนญชัย เขียนบนผนังที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตู แบ่งออกได้ ๑๕ ตอน เริ่มจากผนังด้านทิศเหนือห้องในสุดเป็นตอนกำเนิดศรีธนญชัย เวียนต่อไปยังผนังหลังพระพุทธปฏิมาประธาน เป็นตอนที่ ๒ ต่อเนื่องไปยังผนังระหว่างช่องหน้าต่างด้านทิศใต้จำนวน ๖ ตอน ถัดไปยังผนังระหว่างช่องประตู ๒ ตอน ผนังระหว่างช่องหน้าต่างด้านทิศใต้ ๕ ตอน ซึ่งดำเนินเรื่องช่วงวัยหนุ่ม และการเข้ารับราชการใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ดังจะยกตัวอย่างตอนสำคัญมากกล่าวถึงดังนี้

ตอนที่ ๑๒ แข่งขันเขียนรูปและช่างเผือกงาดำ : เขียนบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างด้านทิศใต้ ห้องที่ ๕ จากด้านในสุด กล่าวถึง ตอนที่ศรีธนญชัยรับคำท้าทายจากช่างเขียนต่างชาติ เอนี้ว่ามีจุ่มสี แล้วกระโดดขึ้นไปเขียนบนผนังในคราวเดียว เป็นรูปงู ๕ ตัว ต่อหน้าพระพักตร์กษัตริย์ ถัดลงมาที่กลางภาพเป็นตอน ช่างเผือกงาดำ ศรีธนญชัยทำช่างเผือกงาดำปลอมมาถวาย ตามกำหนดเวลาภายใน ๓ วัน ศรีธนญชัยได้ให้สานไม้ไผ่เป็นโครงรูปช่างแล้วผ่านหัวเผือกมาประดับ ส่วนงาก็ใช้ไม้กลึงทาสีดำ

คุณค่าของภาพจิตรกรรม นอกเหนือไปจากเนื้อเรื่องที่ตัวละครเอกในเรื่องคือ ศรีธนญชัย ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขตัดสินใจปัญหาต่างๆ แม้ในบางครั้งจะไม่มีเหตุผลไปบ้างก็ตาม แต่ก็ยังคงสอดแทรกเรื่องราวความตลกขบขัน การใช้สำนวนโวหารในการแก้ปัญหาเรื่องราว โดยบางเรื่องอาจเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงตามธรรมชาติ สอนใจเรื่องการใช้ปฏิภาณไหวพริบอารมณ์ขันของมนุษย์ สามารถเข้าถึงกลุ่มบุคคลได้ชัดเจน เข้าใจง่าย แตกต่างจากคุณธรรมในการใช้ปัญญาหรือการบำเพ็ญปัญญาบารมีตัดสินปัญหาเรื่องราวต่างอย่างรอบคอบของ พระโพธิสัตว์ ดังที่เคยปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาในอดีต เช่นเรื่อง *มโหสถชาดก* อันเป็นชาดกเรื่องที่ ๕ ในทศชาติชาดก ด้วยเหตุนี้ ภาพจิตรกรรมเรื่อง ศรีธนญชัย ภายในพระวิหารวัดปฐมวนารามแห่งนี้ จึงนับเป็นตัวอย่างที่สำคัญของการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาการเขียนภาพจิตรกรรมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้ ฉากที่ปรากฏในงานจิตรกรรมยังสะท้อนให้เห็นถึง สภาพบ้านเมือง วิธีชีวิตชนบทรรมนิยมและวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในร่วมสมัยกับการเขียนภาพ อาทิ ภาพข้าราชการในราชสำนัก ภาพเหล่าทหารแต่งเครื่องแบบทหารตามเครื่องแบบ กรม กองที่สังกัด ซึ่งในบางชุดดัดแปลงมาจาก เครื่องแต่งกายของทหารชาติตะวันตก ซึ่งสามารถศึกษาเปรียบเทียบได้จากหลักฐานภาพถ่ายในสมัยนั้น ด้านรูปแบบ สถาปัตยกรรม สำหรับภาพตอนที่ ๑๒ มีการเขียนฉากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัง โดยเขียน เป็นภาพวัดปทุมวนาราม ประกอบด้วย ภาพพระอุโบสถ พระสลุบ และพระวิหาร (ภาพที่ ๒๐)

เทคนิคการเขียนภาพ : การเขียนภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารเรื่อง ศรีธรรณูชัย มีการใช้หลักทัศนียวิทยา (*perspective*) ระยะใกล้ ไกล มีมิติความชัดลึก อันเป็นอิทธิพลจากแนวคิดสัจนิยม (*realism*) ที่ปรากฏในศิลปะตะวันตก สิ่งที่น่าสนใจ อีกประการหนึ่ง ได้แก่ การเขียนภาพทิวทัศน์ (*landscape*) อันเป็นภาพประกอบในการดำเนินเรื่อง มีการไล่น้ำหนัก ตามค่าวรรณะสี (*tone and volume*) ทำให้เกิด จังหวะ (*rhythmic*) ความกลมกลืนต่อเนื่อง (*harmony*) ในภาพมากยิ่งขึ้น แตกต่าง จากภาพจิตรกรรมไทยประเพณีโบราณ ที่มีลักษณะ ๒ มิติ นอกจากนี้เทคนิคการเขียน ต้นไม้ เช่น พุ่มหญ้า หมุ่มเมฆ พื้นดิน ยังแสดงลักษณะฝีแปรงพู่กัน (*stroke*) ที่มีความคล้ายคลึงกับเทคนิคการใช้ฝีแปรงของศิลปินตะวันตก ในลัทธิอิมเพรสชันนิสต์ (*impressionism*) รวมทั้งการให้ความสำคัญกับบรรยากาศที่เกิดขึ้น นับเป็นการเขียนภาพ จิตรกรรมรูปแบบใหม่ ที่ปรากฏในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายใต้อิทธิพลศิลปะแบบตะวันตก ผสมผสานกับโครงเรื่องเนื้อหาตะวันออก

เรือนพระศรีมหาโพธิ์ หรือ โพธิษระ

บริเวณด้านหลังพระวิหาร ตามแนวแกนทิศตะวันออก มีการสร้างอาคารแบบ พิเศษ เรียกว่า **เรือนพระศรีมหาโพธิ์** หรือ **โพธิษระ** หมายถึง อาคารที่สร้างล้อมรอบ

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แสดงอาณาเขตสำคัญของโพธิพฤกษ์ จัดเป็น *ปริโภคเจดีย์*^{๓๒} ที่สำคัญยิ่งประเภทหนึ่งในพุทธศาสนา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระวินิจฉัยว่า *ปริโภคเจดีย์* ที่มีความสำคัญและปรากฏในชั้นแรกคง ได้แก่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พุทธคยา^{๓๓} ซึ่งจะได้แพร่ต่อไปยังเมืองอนูราธปุระในศรีลังกา ครั้งพระมหินทร และพระนางสังฆมิตตาเถรี พระโอรสและพระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นพระธรรมทูตเดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งคิดการสร้างเรือนพระศรีมหาโพธิ์ หรือโพธิชะระ ก็ได้แพร่ออกไปจากอินเดียและศรีลังกา ไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในประเทศไทย ปรากฏการสร้างเรือนพระศรีมหาโพธิ์ หรือโพธิชะระ รวมทั้งให้ความสำคัญของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในงานศิลปกรรมสมัยต่างๆ

“... แล้วให้ก่อกระถาง ปลูกต้นมหาโพธิ์ ซึ่งได้ผลมาเพาะ แต่เมือง **พุทธคยาบุรี** เป็นที่นับถือของ พวกพราหมณ์ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นเจดีย์ฐานขึ้นอีกแห่งหนึ่ง พวกสัตบุรุษได้ทำสักการบูชานมัสการ”^{๓๔}

^{๓๒} *ปริโภคเจดีย์* (*Paribhogika cetiya*) หมายถึง สถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ (๑) สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง (๒) สถานที่ที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๔ แห่ง รวมทั้ง (๓) วัตถุสิ่งของที่พระพุทธรองค์เคยใช้สอยหรือสัมผัส อาทิ โพธิ์บัลลังก์ แทนวัชรอาสน์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ โพธิชะระ (๔) สถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปบริวาร ๑๐ แห่ง

^{๓๓} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, *ตำนานพระพุทธรเจดีย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๘, หน้า ๑๔๐.

^{๓๔} พระราชพงศาวดารฯ กล่าวถึง การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พระสมุทระเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งทรงเพาะจากเมล็ดพันธุ์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา ในคราวเดียวกับวัดพุทธมณฑลาราม ซึ่งในสมัยนั้นพวกพราหมณ์หันต์ ได้เข้ามาดูแลบริเวณพุทธคยา เพราะนับถือว่า พุทธคยาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ของลัทธิไวษณพิกาย

- รายละเอียด การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระสมุทระเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ดูที่ “การทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามหัวเมือง” ใน *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔*, หน้า ๒๙๕.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับเรือนพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งถือเป็น *ปริโภคเจดีย์* อันหมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า โปรดฯ ให้ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์และสร้างเรือนพระศรีมหาโพธิ์ หรือโพธิชระในกลุ่มอาคารหลักภายในเขตพุทธาวาส วัดปทุมวนาราม เรียงลำดับจาก พระอุโบสถ พระสถูป พระวิหาร และเรือนพระศรีมหาโพธิ์ โดยในกาลฉลองพระอารามวัดปทุมวนาราม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๐ โปรดฯ ให้อาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรูปที่พระศรีมหาโพธิ์ จำนวน ๑๕ รูป

กาลต่อมาเรือนพระศรีมหาโพธิ์ได้ชำรุดทรุดโทรมลง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ และ ๒๕๔๕ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้นำปัจจัยที่ได้จากการถวายผ้าพระกฐินบูรณะเรือนพระศรีมหาโพธิ์ ดังปรากฏลงนามสืบมาจนทุกวันนี้

โรงเรียนพระปริยัติธรรม^{๓๔}

ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสที่มีแนวกำแพงแก้วและถนนกั้นกลางจากเขตพุทธาวาส ถัดจากเรือนพระศรีมหาโพธิ์หรือโพธิชระเพียงเล็กน้อย โรงเรียนพระปริยัติธรรม มีประวัติความเป็นมาในการก่อสร้างตั้งแต่ครั้ง สมเด็จพระปิยมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบริจาคทรัพย์สร้างศาลาไม้จตุรมุข ถวายไว้ภายในเขตสังฆาวาส ครั้นต่อมาอาคารหลังดังกล่าวชำรุดทรุดโทรมลง สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อศาลาจตุรมุขหลังเดิมแล้วสร้างขึ้นใหม่บริเวณติดกับ

^{๓๔} เรียบเรียงจาก บทสัมภาษณ์ที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๕ วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๒ และบทความเรื่อง ประวัติโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดปทุมวนาราม ตามรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ในรัชกาลที่ ๙ (วันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๙) เขียนโดย พระเทพญาณวิศิษฏ์ (ชัยทวี คุตตจิตโต) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามและประธานฝ่ายสงฆ์ มูลนิธิมหิตลาธิเบศรอุดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

สำหรับการประดิษฐานพระบรมอัฐิและพระอัฐิ ผู้เขียนได้รับคำอธิบายจาก *พระเทพญาณวิศิษฏ์* เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐

แนวคลองอรชร โดยมีพระประสงค์ให้เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม สำหรับพระภิกษุสามเณรในการศึกษาเล่าเรียน (ภาพที่ ๒๑)

อนึ่งทรงระลึกถึงคุณูปการของพระนวม ขวัญเลี้ยงยามา บุณนาค และขวัญเลี้ยงยามายสุด ซึ่งเป็นผู้ถวายการอภิบาลมาแต่ทรงพระเยาว์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกุฏิสงฆ์ ๒ หลังขนาดข้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม กุฏิด้านทิศใต้ พระราชทานนามว่า **กุฏิวิมุตติศาลา** บรรจุอัฐิขวัญเลี้ยงยามา บุณนาค กุฏิด้านทิศเหนือ พระราชทานนามว่า **กุฏิสุทธินิอาศรม** บรรจุอัฐิขวัญเลี้ยงยามายสุด

ครั้งกาลต่อมาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดชกรมขุนสงขลานครินทร์^{๓๖} ทรงกราบทูลสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวีฯ ว่า หากพระองค์สิ้นพระชนม์ลง ขอให้ทรงแบ่งพระอัฐิมาไว้ที่ วัดพุทธมณฑลด้วยทรงเกรงว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งขณะนั้นเป็น *หม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา* จะลำบากในการมาถวายสักการะพระอัฐิ ที่ประดิษฐานบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังการพระเมรุในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวีฯ จึงทรงจัดการตามพระประสงค์ของพระโอรส พร้อมทั้งบรรจุพระศพของพระองค์โดยทรงมีพระดำรัสว่า **“เอาไว้เป็นเพื่อนลูกแดง”** ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธรสิ้นพระชนม์ลง หลังการถวายพระเพลิงจึงโปรดฯ ให้อัญเชิญพระศพ มาบรรจุไว้ภายในพระสถูปเช่นเดียวกัน

ต่อมาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ในเดือนกันยายน นายแพทย์สรใจ แสงวิเชียร บุตรของนายแพทย์สุด แสงวิเชียร หนึ่งในคณะกรรมการแพทย์ตรวจชันสูตรพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดล ได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระมิ่งสา

^{๓๖} พระยศในขณะนั้น

ส่วนพระเศียร แต่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์และทรงอัญเชิญมาบรรจุไว้ที่ภายในพระสถูปเจดีย์ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๘ ต่อมา นายแพทย์ประดิษฐ์ เจริญไทยทวี ในฐานะประธานคณะกรรมการแพทย์ที่ถวายการผ่าตัดเปลี่ยนพระโสณี ทูลเกล้าฯ ถวายพระโสณีองค์เดิมของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงได้อัญเชิญมาบรรจุไว้ในพระสถูปเจดีย์ เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๘

ลักษณะโรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นอาคาร ๒ ชั้น มีบันไดทางขึ้น ด้านทิศเหนือและทิศใต้ ที่บริเวณมุขด้านหน้าทางทิศตะวันออก ขึ้นประดับผนังอาคารด้วยพระสถูปทรงระฆังครึ่งองค์ เบื้องหลังพระสถูปประดับลายราชวัตร ผนังที่ภายในองค์พระสถูปประดิษฐานพระพุทธรูปสมาธิประจำพระชนมวาร *ปางรำพึง* ด้วยสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก ทรงพระราชสมภพ ณ วันศุกร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือนยี่ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ ที่เบื้องหลังพระปฤษฎางค์ เป็นห้องด้านในรูปครึ่งวงกลม สำหรับบรรจุพระบรมอัฐิ พระอัฐิและพระราชสรีรังคาร

ในวันที่ ๒๔ กันยายน ซึ่งเป็นวันคล้ายวันสวรรคตของ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก จะมีการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน อุทิศถวายเป็นพระราชกุศลทุกปี จึงถือได้ว่า พระสถูปเจดีย์โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดปทุมวนารามราชวรวิหารแห่งนี้ เป็นสถานที่สำคัญส่วนพระองค์ ในการเสด็จฯ มาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลของราชสกุล *“มหิตล”* สมดังพระประสงค์ของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกในรัชกาลที่ ๙ และถือเป็นสถานที่สำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์ไทย

หลวงปู่มั่น ฐิริทัตโต บูรพาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระกับวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

หลวงปู่มั่น ฐิริทัตโต เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ที่บ้านค้ำบัง ตำบลสงยาง อำเภอโขงเจียม ปัจจุบันคือ อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี นามเดิมว่า มั่น นามสกุล แก่นแก้ว โยมพ่อชื่อคำด้วง โยมแม่ชื่อจันทร์ บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๕ ปีที่วัดบ้านค้ำบัง ผ่านไป ๒ พรรษา ได้ลสิกขามาช่วยโยมบิดา

และมารดาทำนา จนกระทั่งอายุ ๒๒ ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ธุดงค์ มาปักกลดอยู่ที่บ้านค้ำบ หลวงปู่มั่นถวายการปรนนิบัติ มีจิตศรัทธาในวัตรปฏิบัติของ หลวงปู่เสาร์ ต่อมาได้ถวายตัวเป็นศิษย์ติดตามเดินทางเข้าเมืองอุบลราชธานี และได้อุปสมบทที่วัดเสียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีพระอริยภะวี (อ่อน ธรรมรชิต) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูสีทา ชยเสโน พระครูประจักษ์อุบลคุณ (ส่วย ญาณสโย) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้รับขนานนามเป็นภาษามครว่า **ภุริทัตโต** แปลว่า **ผู้ให้ปัญญา** ครั้นต่อมาท่านทำญัตติ ทัพหิกรรม (ป.ทพหิกรรม) ที่แพกลางแม่น้ำมูล โดยมีพระอาจารย์ม้าว เทวธมมี เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวิจิตรธรรมภาณี (จันทร์ สิริจโนโท) และพระครูวิเวกพุทธกิจหรือหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล เป็นพระกรรมวาจาจารย์

หลวงปู่มั่นได้ฝึกอบรมวิปัสสนาออกจาริกธุดงค์ไปกับหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ตามลำน้ำโขงทั้ง ๒ ฝั่ง ต่อมาท่านได้ศึกษาธรรมะกับ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร เรียนวิปัสสนากับพระปัญญาพิศาลเถร (สิงห์) เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม องค์กรที่ ๓ และได้ติดตามพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์) มากรุงเทพมหานคร ฟานักและอบรมวิปัสสนากรรมฐานแก่พระสงฆ์ สามเณรและพุทธศาสนิกชนที่วัดปทุมวนาราม ท่านได้แต่งบท **ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ** ซึ่งเป็นลิขิตธรรมชิ้นเอกของหลวงปู่มั่น

นอกจากนี้หลวงปู่มั่น ยังได้เคยออกธุดงค์กับพระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญโญ) เจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ วัดปทุมวนาราม หลวงปู่มั่นได้เดินทางออกธุดงค์จาริกธรรมไป ตามสถานที่ต่างๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคกลางของประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและสหภาพเมียนมา (ภาพที่ ๒๒) การธุดงค์จาริกธรรมหลวงปู่มั่นท่านมีปฏิปทาที่ท่านยึดมั่นมาตลอดชีวิตคือหลัก **ธุดงค์วัตร**

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังขตต์ (เกี่ยวกับจีวร)

๑. **ปิงสุกถิกังครุดงค์** : การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เพื่อให้เป็นผู้มีกนน้อย ไม่มีตัวตน ในการบริโภค

๒. **เจตวิริกังครุดงค์** การถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร คือการใช้ผ้าเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น อันได้แก่ สบง (ผ้าถุง) จีวร (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าสารพัดประโยชน์) เช่น คลุมกันหนาว ปูนั่ง ปู ปัจจุบันใช้พาดบ่าเมื่อประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นผู้รู้จักพอประมาณ ไม่ฟุ่มเฟือย

หมวดที่ ๒ ปินทปาตปฏิสังขตต์ เกี่ยวกับปินทปาตและการฉันภัตตาหาร

๓. **ปินทปาตติกังครุดงค์** การถือปินทปาตเป็นวัตร คือการบริโภคอาหารเฉพาะที่ได้ มาจากการรับปินทปาตเท่านั้น เมื่อเลิกปินทปาตแล้วจะไม่รับสิ่งใดอีก ไม่บริโภคอาหาร ที่คนเขานิมนต์ไปฉันตามบ้าน เพื่อให้มีความพอใจในอาหารที่ได้รับ

๔. **สพาทนจาริกังครุดงค์** ถือการบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร เพื่อให้มีความอนุเคราะห์ ต่อทายกเสมอกัน ไม่ยึดติดกับสิ่งใด

๕. **เอกาสนิกังครุดงค์** ถือการนั่งฉันในอาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ในแต่ละวันจะบริโภค อาหารเพียงครั้งเดียว เพื่อให้มีอาหารสำรอง

๖. **ปัตตปินทิกังครุดงค์** ถือการฉันในบาตรเป็นวัตร คือจะนำอาหารทุกชนิดที่จะ บริโภคในมือนั้น มารวมกันในบาตร เพื่อไม่ให้ติดในรสชาติของอาหาร ละความตะกละ

๗. **ขลุปัจฉฉกติกังครุดงค์** ถือการห้ามภัตที่ถวายเป็นวัตร คือเมื่อรับอาหาร มามากพอแล้ว ตัดสินใจว่าจะไม่รับอะไรเพิ่ม เพื่อเป็นผู้ไกลจากอบัติอาหารจุกจิก ไม่มีการสะสม

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังขตต์ เกี่ยวกับเสนาสนะที่อยู่

๘. **อารัญญิกังครุดงค์** ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือจะอยู่อาศัยเฉพาะในป่าที่ห่างไกล จากบ้านคนอย่างน้อย ๒๕ เส้น เพื่อให้เกิดความวิเวก

๙. **รุกขมูลิกังครุดงค์** ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือจะพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้ งดเว้น จากการอยู่ในที่มีหลังคาที่สร้างขึ้นมา มุงบัง เพื่อให้ไม่ยึดติดในเสนาสนะและเห็น ความเปลี่ยนแปลงในใบไม้

๑๐. **อัปโภกาลิกังครุดงค์** ถือการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร คือจะอยู่แต่ในที่แจ้ง เพื่อไม่ ยึดติดกับสถานที่

๑๑. โสสานิกังครุดงค์ ถือการอยู่แรมในป่าช้าเป็นวัตร คือจะงดเว้นจากที่พักอันสุขสบายทั้งหลาย แล้วไปอาศัยอยู่ในป่าช้า เพื่อจะได้มรณสติระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ไม่ประมาท

๑๒. ยถาสันถติกังครุดงค์ ถือการอยู่ในเสนาสนะที่จัดไว้ให้เป็นวัตร เพื่อจะได้พอใจในเสนาสนะที่มี ไม่ยึดติด

หมวดที่ ๔ ปฏิสังยุต ว่าด้วยความเพียรในการปฏิบัติ

๑๓. เนสัชชีกังครุดงค์ ถือการนั่งเป็นวัตร คือจะงดเว้นอิริยาบถนอน จะอยู่ใน ๓ อิริยาบถเท่านั้น คือ ยืน เดิน นั่ง จะไม่เอนตัวลงให้หลังสัมผัสพื้นเลย เพื่อปฏิบัติกรรมฐานไม่ให้เพลิดเพลินในการนอน

เส้นทางจาริกธรรมหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

	สถานที่	ภูมิภาค
๑.	บรรพชาสามเณร บ้านคำบง อ.ศรีเชียงใหม่ จ.อุบลราชธานี	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒.	อุปสมบท วัดเลียบ จ.อุบลราชธานี	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓.	จำพรรษาที่วัดเลียบ จ.อุบลราชธานี	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๔.	รุดงค์ เมืองปากเซ ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง	สปป.ลาว
๕.	บูรณะพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๖.	วัดเลียบ จ.อุบลราชธานี พรรษาที่ ๓	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๗.	ภูหล่น อ.ศรีเชียงใหม่ จ.อุบลราชธานี	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๘.	วัดปทุมวนาราม พรรษาที่ ๘	กรุงเทพมหานคร
๙.	รุดงค์ไปพม่า นมัสการเจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง	พม่า
๑๐.	เมืองมะละแหม่ง	พม่า

	สถานที่	ภูมิภาค
๑๑.	ถ้ำสลิกา จ.นครนายก	ภาคกลาง
๑๒.	ถ้ำไผ่ขวาง เขาพระงาม จ.ลพบุรี	ภาคกลาง
๑๓.	วัดบูรพา จ.อุบลราชธานี พ.ศ.๒๕๕๘	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๑๔.	ถ้ำผาบึง อ.วังสะพุง จ.เลย พ.ศ.๒๕๖๑	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๑๕.	บ้านค้อ อ.บ้านฝ้อ จ.อุดรธานี พ.ศ.๒๕๖๒	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๑๖.	บ้านห้วยทราย อ.คำชะอี จ.มุกดาหาร พ.ศ.๒๕๖๔	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๑๗.	วัดมหาชัย หนองบัวลำภู พ.ศ.๒๕๖๖	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๑๘.	วัดอรัญวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย พ.ศ.๒๕๖๔	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๑๙.	วัดป่าบ้านสามผง อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม พ.ศ.๒๕๖๙	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒๐.	วัดปทุมวนาราม พ.ศ.๒๕๗๑	กรุงเทพมหานคร
๒๑.	ถ้ำเชียงดาว จ.เชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๗๒	ภาคเหนือ
๒๒.	วัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๗๕	ภาคเหนือ
๒๓.	วัดพระธาตุจอมแจ้ง อ.แม่สรวย จ.เชียงราย พ.ศ.๒๕๘๐	ภาคเหนือ
๒๔.	บ้านแม่กอย อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๘๒	ภาคเหนือ
๒๕.	วัดป่าโนนนิเวศน์ จ.อุดรธานี พ.ศ.๒๕๘๓-๒๕๘๔	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒๖.	วัดป่าบ้านโคก อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร พ.ศ.๒๕๘๕-๒๕๘๗	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒๗.	วัดป่าบ้านนามน อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒๘.	วัดป่าบ้านหนองผือ พ.ศ.๒๕๘๘-๒๕๙๒	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
	มรณภาพ ณ วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร พ.ศ.๒๕๙๒	

หลวงปู่มั่นท่านได้ชี้แนะแนวทางตลอดจนข้อปฏิบัติกับวิปัสสนาจารย์และ
 สหธรรมิกทั่วไป เมื่อเดินทางมากรุงเทพฯ ท่านก็พำนักที่วัดปทุมวนาราม ซึ่งท่านได้แต่ง
ชั้นระวิมุตติสะมังคีธรรมะ กล่าวถึง **พระธรรมชั้น** ที่สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมา
 สัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ โดยเรียบเรียงวิเคราะห์หลักธรรมในประเด็นต่างๆ เขียน
 ด้วยลายมือ นับเป็นลิขิตธรรมชั้นเอกของหลวงปู่มั่น ฎิริทัตโต สำหรับภุคฺคิที่พำนักเป็น
 เรือนปั้นหยา ๒ ชั้น ปัจจุบันกำลังปฏิสังขรณ์และมีโครงการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์
 เพื่อรวบรวมประวัติหลวงปู่มั่น ฎิริทัตโต บุรพจารย์ใหญ่ และบุรพจารย์ฝ่ายวิปัสสนา
 ธุระ เพื่อให้ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาและพุทธศาสนิกชนได้ระลึกถึงคำสอน
 และวัตรปฏิบัติของหลวงปู่มั่นตลอดไป

หลวงปู่มั่น มรณภาพ ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร เวลา ๐๒.๒๓ น.
 วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๙๒ สิริอายุ ๗๙ ปี ๕๗ พรรษา

จักดูผลดี เพราะมันมีประโยชน์กว่าคนอื่น เรื่องนี้เกิดเหตุ
 เดียวใจ เดียวใจนี้มันจึงคิดไม่หยุด เหมือนไฟจุด จิตมันจะ
 ไม่มันจะใส นึกถึงเหตุที่มันคิดออกไปไกลไกล ออกไม่แก่ไม่ตาย
 ใสเหมือนคน เห็นของพหุวิเสสจะใสเช่น เช่นไม่ออกให้จิตที่เขื่อนดี
 รู้ ออกให้ที่อยู่เย็นที่หนึ่งหรือที่หนึ่ง จิตมันมีของมันแปรไม่แปรเลย
 สบายสุขเคยอยู่ได้ทั้งเป็นคิดคิดหา ทั่วทั้งธรรมทุกทั้งหนนี้
 ใจนี้ที่ขาวสะอาดหมดจดที่หนึ่งเรื่องภา ทั่วทั้งอย่างนี้จึงสิ่ง
 เพราะแบบวิญจกหนอุดุดีนี้ ไม่มันเป็นธรรมะการตามเป็นจริง
 จะจนจะเลิกเรื่องเกิดมันตายมัน สันนิษฐานด้วยเรื่องมันไป
 วิตสันโดได้ไม่ได้ตามใจหมาย ใจไม่เชื่องของใจใจจางด้วย
 สงเกตจันรูได้สิ่งสิ่ง. เด็กบอให้รูรูไม่ทัน จันนี่
 ธรรม นิดนิดที่นี้ พัดดูขันธ์ธรรมไม่เหนือขึ้นไป สวรรค์
 มีใหญ่กว่าขันธ์นี้ไม่แตก แตกที่มีไม่ไม่มีสิ่ง มีสิ่งอะไร
 มีสิ่งสิ่งมันคิดแก้ไม่ไหว เดียวนี้ให้มันทั้งหมัดแก้
 ใจมันที่เด็ด ซึ่งว่าแก้ที่ต่าง ๆ ทั้งหมัดแก้ แลว่า
 ใจมันที่แก้ที่แก้ธรรม นี้จึงมันมีที่มันอย่างนี้ต่าง

เล็บเพ็ชร์เข้บขมา จำกำหนด ความจำผิดปกใจไม่ไว้ใจ
 จึงหลงเด้นพริ้นท์หันหักสังสาร ไน้ยกตัวอดคนพ้นประ
 มาณ เพ็ชร์ระภาณคินขึ้นเบเนพ่นไปไม่เบเนผล เพ็ชร์คุด
 วิทยคยขึ้นพ่นใจเหมือนก่อไฟเผาต้อต้องพ้อมม ไครพัก
 ถูกดีขี้ค้อจเร ใจของเกเรพ่นระวงต้อพ้อม อย่าน้อจะก
 สลวงมคยอม กอวถึงขูขูขูกสัดคตคยอม แทนคนอื่นเพชร์ค้อ
 กี้ดี เบเนกดี อัดขันธ์พ่นพ่นหมา อัดขันธ์คองอันแท้เพชร์
 แก่ตอย เล็บขี้ค้อยี้ดีเสศกค้อมเจ้ารวมกอพ เก็บมท้อค้อค้อค้อม
 ใจขเบเนจิกซ์ ทักสัวหนักหนักจิตคตคอินบหมน เพ็ชร์มณคัม
 เข้ค้อค้อมวัน ยักกรบขอมทุกอแห่งค่าง ๆ ไป เพชร์อัดขันธ์
 ท้อ ๕ ค้อคตม จึงไม่พนทุกจ้อค้อโยเว้อค้อ ค้อค้อค้อมขง
 ค้อมค้อค้อมค้อมค้อม จุจากคตคตคค้อมไม่พ่นค้อมไปให้จ้ค้อม
 ค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อม
 โขลจากจำ เพชร์ค้อมค้อมค้อม ๆ อยู่ค้อมค้อม เพชร์ค้อมค้อมค้อม
 ค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อม
 ค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อม
 ค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อมค้อม

วิชาใจ รู้เท่าที่ไม่เกิน จิตแรกั้นพ้นวิเวก คงจิตแรกเริ่มอย่าง
 เก่งแน่ รู้จักจิตพ้นจากผิดทั้งปวงไม่หวั่น ถัดออกไปจิตย
 จิตรผิดกันสี่ คำที่ว่ามือหนึ่งเพราะจิตผิดของสี่ จิตรของสี่
 วิชาจิตผิดออกไป จิตรแก้ผิดเมื่อธรรมะปรากฏหมดสิ่งสี่
 หมดธรรมะอันเสียดธาวิเวก เวียงสี่ค้ำหุนทมนแรกก่อน ก็เลิก
 ถอนเข็ดของผิดได้หมดทั้งสี่ ยังมีทวารก้องหวั่นหมอนหมอน
 ไปตามเปลว ใจเข็ดเข็ดกันจิตผิดไม่คงอยู่ ธรรมะตาของจิต
 ก็คงผิดนัก พอรู้สึกจิตแก้กันสี่ในหมอน เข็มมสังข์จากเวียง
 เต็มจรมกวน ธรรมะตาสังข์จรมกวนหมดตาด้วยกัน
 เสื่อมทั้งนี้ทั้งคนทั้งไม้มีเดย ระวังใจเมื่อจำทำเสียขาด
 มักจะเข็ดให้จิตไปผิดเฉย ใจไม่เข็ดของของใจจริงให้
 เดย เมื่อถึงเวลาหากรู้เรื่องเพศของใจ เหลือหนึ่งมหาย
 หันลอกสอง ท่านว่าวิปัสสนาหุบิเกเลศ จำแนงเพศเหมือน
 งามจึงมีเท่าไม้ไขว้ วิชาเรื่องทนายทนายความเข็ด
 ไม้ไขว้เช่นนี้ทั้งเขาใจนี้โตตาม ทั้งรักการของแยกแยะแคะ
 วิชาทนาย ก็ใช้ความเข็ดของจึงแสดงดู วิชาเรื่องไขว้เข็ดคิด

ผู้ที่คิด ๆ คิดแต่ทำร้ายในใจของตน ถ้าผู้ใดผู้ใดเห็นว่าสิ่งต่าง
 แล้วแต่แห่งไหน ไปทำกรรมอะไรก็ไปทำเสียเถิด ผู้ที่อยู่เพราะเหตุ
 ก็ไม่ใช่ คิดแต่ผู้ใดก็ทำเองเพราะเหตุสิ่งนั้น ๆ ก็
 คิดแต่คิดนั้นไป แยกไม่ได้ตามใจสิ่งใดไปจากนั้น คิดแต่เห็นสิ่ง
 ธรรมดาแล้วแต่ปัญญาเห็นพ้องกัน ไม่เห็นพ้องนั้นก็เพราะสิ่ง
 ใจผู้ใดผู้ใดของตัว ก็พ้องมาเมื่อใจก็คิดสิ่งนั้นหมดสงสัย หากคน
 คิดนั้นแล้วแต่ใจของนอกใจ ความตาเล็งทั้งปวงก็รู้ของใจ กะใจใคร
 ก็คิดของนอกใจก็ไปจาก เมื่อใจใจแยกกันพูดได้หลายอย่าง
 พ้นพ้นจากใจทั้งนั้นคิดไปดื้อ ๆ เหมือนฝันไปเรื่อย ๆ ใจเย็น
 แทนที่ใจใจ ใจเย็นเพราะไม่ต้องเพียรของใคร ผู้ที่คิดกัน
 ใจก็รู้พ้องกันหรือใจใหม่ สันใจผู้ใดก็พ้องไม่พ้องใจ คิดกัน
 พ้องแล้วแต่ใจของจริง อยู่เรื่อย ๆ ถ้าผู้ใดไม่คิดตามที่ตามแต่
 ภาวะของใจผู้ใดผู้ใดนั้น ไม่คิดถึงรูปทรงของตาบตาบจะ
 มองเห็นผู้ใดผู้ใดพ้องผู้ใดผู้ใด พ้องนั้นพ้องกันหลักเหตุผล
 พ้องตัวแต่ผู้ใดผู้ใดของสิ่งใด ๆ ยังอีกอย่างก็พ้องใจไม่พ้อง
 ผู้ใดผู้ใด ของใจไปคิดผู้ใดผู้ใดตามความเป็นจริง ต่อมาผู้ใดผู้ใด

ล้อชาดีย์ก็เกิดสิ่งน่าทำศพเหมือนไม่ม่นกัสนี่ ตัวอ่อนแก่คนละ
 คุณทำเป็นภสึ อ่องสูงปัสมีทุกยชาดีย์... ๔ กัจะจิมตามวี่น
 โหสิศก ก็เรื่องคือเกิดคนเป็นสอ้งทง เพศินาจึบ่วงเคยมา
 เสอ้งขั้หนาน กลมึเป็นกาตไปให้เสอ้งชือตโรไปในส่วนห้เผอ
 ก็เคยแตกกึ่งกัสนี่ซึ่กัสนี่ใหญ่ เพ็ชวเพศินาจึบ่วงไม่ค่อเจม
 สอ้งได้ข้อมตมณั้กับมึเพศิน เพศินาจนเกนสัสมทวี่ไม่กัสนี่
 เพศินาจึโกนตมช้ห้ค่อตอขบวี่ โทษจอชี่ไม่เพนเพนวิณ
 โทษคณชี่นเพนทากตักเกอไร ไม่ทำน้เพนตกน้เพนภสึ
 โทษจอชี่เพนเสอ้งทงไม่ค่อตอขบวี่ สอ้งอียากไปคกน้เพน
 แส่นสัสนี่ นมห้ค่อวิทษคณวิอี่ห้จเคยเจอนสอ้งชี่วิทษ
 คณชี่ คอได้ชอขบสอ้งทงทุกขบชี่ เพ็ชเพนวิทษคณชี่
 วยค่อชี่ ทอจอชี่ชี่ค่อมากจากไม่ได้ เวอชอชกชี่วิณ
 นยุดชี่ค่อชี่ค่อชี่ เพนวิทษใหญ่กัสนี่ไม่ค่อชี่ค่อชี่
 สัคเคอชี่ค่อชี่เพนพึชของจึตมกั เณมอชี่ชี่นนักชูก
 คอ้งชอชี่ค่อชี่ คอ้เมอวิทค่อชี่ชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่
 ชอชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่ค่อชี่

ชั้นระวิมุตติสะมังคีธรรมะ^{๓๔}

*นมัตถุ สุกตัสสะ ปญฺจะจฺจรรมะขันธานิ – ข้าพเจ้าขอน้อมน้อม ซึ่งพระสุคตบรมศาสดา สักยมนี สัมมาสัมพุทธเจ้าและพระนวลโลกุตตรธรรม ๙ ประการ แลอรियสงฆ์สาวก

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวซึ่ง **ธรรมะชั้นนี้** โดยสังเขปตามสติปัญญา ฯ

ยังมีท่านคนหนึ่งรักตัวคืดกลัวทุกข์ อยากรได้สุขพ้นภัยเที่ยวผายผัน เขาบอกว่า สุขมีที่ไหนก็อยากไป แต่เที่ยวหมั่นไปมาอยู่ช้านาน นิสยท่านนั้นรักตัวกลัวตายมาก อยากรจะพ้นแท้ๆ เรื่องแก่ตาย วันหนึ่งท่านรู้จริงทั้ง สมุทัยพวกสังขาร ท่านก็ปะถ้าสนุก สุขไม่หาย เปรียบเหมือนดังกายนี้เอง ฯ

ชะงอกดูถ้าสนุกทุกข์ทลาย แสนสบายรู้ตัวเรื่องกลัวนั้นเบา ทำเมินไปเมินมา อยู่หน้าเขาจะกลับไปเป่าร้องซึ่งพวกพ้องเล่า ก็กลัวเขาเหมาว่าเป็นبابอ สู้อยู่ผู้เดียว หาเรื่องเครื่องสงบ เป็นอันจบเรื่องคิดไม่ติดต่อกัน ดีกว่าเที่ยวรุ่มร่ามทำสอพลอ เดียวถูกยอกถูกตีเป็นเรื่องเครื่องรำคาญ ฯ

ยังมีบุรุษคนหนึ่งอีก กลัวตายน้ำใจฝ่อ มาหาแล้วพูดตรง ๆ นำสงสาร ถามว่า ท่านพากเพียรมาก็ช้านาน เห็นธรรมที่แท้จริงแล้วหรือยังที่ใจหวัง เอ๊ะทำไมจึงรู้ใจฉัน บุรุษนั้นก็อยากอยู่อาศัย ท่านว่าดี ๆ ฉันอนุโมทนา จะพาดูเขาใหญ่ถ้าสนุกทุกข์ไม่มี คือ กายะคะตาสติภาวนา ชมเล่นให้เย็นใจหายเดือร้อน หนทางจรอริยวงศ์ จะไปหรือไม่ไปฉันไม่เกณฑ์ ไซ้หลอกเล่นบอกความให้ตามจริง

แล้วกล่าวว่าปฤษณาทำให้ตอบ

ปฤษณานั้นว่า ระวัง คือ อะไร ?

ตอบว่า วังเร็ว คือ **วิญญาณ** อาการไว เดินเป็นแถวตามแนวกันสัญญาณตรง ไม่สงสัยใจอยู่ในวังไปมา สัญญาเหนี่ยวภายนอกหลอกลวงจิต ทำให้คิดวุ่นวายเที่ยว ส่ายหา หลอกเป็นธรรมต่าง ๆ อย่างมายา ถามว่า **ห้าขันธ** ใครพันจนทั้งปวง ?

^{๓๔} ชั้นระวิมุตติสะมังคีธรรมะ ถอดความจากสำเนาเอกสารลิขิตธรรมต้นฉบับ

แก้ว่า ใจซีฟ้นอยู่คนเดียว ไม่เกาะเกี่ยวพัวพันติดสื้นพิชขวาง หมดที่หลงอยู่
เดียวดวง สัญญาลวงไม่ได้หมายหลงตามไป

ถามว่า ที่ว่าตาย ใครเขาตาย ที่ไหนกัน ?

แก้ว่า **สังขาร** เขาตาย ทำลายผล

ถามว่า สิ่งใดก่อให้เกิดอวน ?

แก้ว่า **กตัญญู** พาให้เวียน เชื้อสัญญาจึงผิดคิดยินดี ออกจากภพนี้
ไปภพนั้นเพียวหันเหียนเลยลิมจิตจำปิดสนิทเนียน ถึงจะเพียรทรรรมก็ไม่เห็น

ถามว่า ใครกำหนดใครหมายเป็นธรรม ?

แก้ว่า **ใจ** กำหนดใจหมายเรื่องราวเจ้าสัญญานั้นเองคือ ว่าดี ว่าชั่ว ผลัก ติด
รัก ชัง

ถามว่า กินหนเดียวไม่เที่ยวกิน ?

แก้ว่า สันอยากคุรุไม่หวัง ในเรื่องเห็นต่อไปหายรุ่งรัง ใจก็นั่งแท่นนั่งทิ้งอาลัย

ถามว่า สระสี่เหลี่ยมเปี่ยมด้วยน้ำ ?

แก้ว่า **ธรรม** สันอยากจากสงสัย สะอาดหมดราคะไม่มีภัย สัญญาในนั้น
พราก สังขารชั้นนั้นไม่กวน ใจจึงเปี่ยมเต็มที ไม่มีพร่อง เฌยบระงับดวงจิตไม่คิดครวญ
เป็นของควรรวมขึ้นทุกคืนวัน แม้ได้สมบัติทิพย์สักสิบแสน ก็ไม่เหมือนรู้จริงทั้งสังขาร
หมดความอยากเป็นยิ่งสิ่งสำคัญ จำอยู่ส่วนจำ ไม่กำเกิน ใจไม่เพลินทั้งสื้น หายดิ้นรน

เหมือนดั่งว่ากระจกส่องเงาหน้าแล้ว อย่าคิดติดสัญญา เพราะสัญญาในนั้น
เหมือนดั่งเงา อย่านได้มาไปตามเรื่องเครื่องสังขาร ใจขยับจับใจที่ไม่ปน ไหวส่วนตน
รู้แน่เพราะแปรไปใจไม่เที่ยงของใจซีต้องว่า รู้ชั้นห้าต่างชนิดเมื่อจิตไหว แต่ก่อนนั้น
หลงสัญญาว่าเป็นใจสำคัญว่าใน ว่านอกจึงหลอกลวง

คราวนี้ใจเป็นใหญ่ไม่หมายพึ่ง สัญญาหนึ่งสัญญาใดมิได้หวัง เกิดก็ตาม
ดับก็ตามสิ่งทั้งปวง ไม่ต้องหวงไม่ต้องกันหมู่สัญญา เปรียบเหมือนขึ้นยอดเขาสูงแท้
แลเห็นดิน แลเห็นสื้น ทุกตัวสัตว์

แก้ว่า นั่นสูงยิ่งนักแลเห็นเรื่องของตนแต่ต้นมา เป็นมรรคาทั้งนั้นเช่นบันได
ถามว่า น้ำขึ้นลง ตรงสัจจันนั้นหรือ ?

ตอบว่า สังขารแปรแก้ไม่ได้ ธรรมดาดรรรมแต่งไม่แก้งใคร ชินผลักใส่จับ
ต้องก็หมองมัวชั่วในจิต ไม่ต้องคิดขัดธรรมตา สภาวะสิ่งเป็นจริง ดีชั่วตามแต่เรื่อง
ของเรื่องเปลื้องแต่ตัว ไม่พัวพันสังขารเป็นการเย็น

รู้จักจริงต้องทิ้งสังขารที่ผันแปรเมื่อแลเห็น เปื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ต้อง
เกณท์ ธรรมก็เย็นใจระงับรับอาการ

ถามว่า ห้าหน้าที่ มีครบกัน ?

ตอบว่า ชั้นแบ่งแจกแยกห้าฐาน เรื่อง สังขาร ต่างกองรับหน้าที่มีกิจการ
จะรับงานอื่นไม่ได้ เต็มในตัว แม้อภิก ยศ สรรเสริญ เจริญสุข นิินทา ทุกข์ เสื่อมยศ
หมดลาภทั่ว รวมลงตามสภาพตามเป็นทั้ง แปร อย่างใจไม่หันไปพัวพัน เพราะว่า
รูปชั้นก็ทำแกไขนามก็มีได้พักเหมือนจักรยนต์ เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา

เรื่องดีพาผลิตเพลินเจริญใจ เรื่องชั่วชุ่นวุ่นจิตคิดไม่หยุดเหมือนไฟ จุดจิตหมอง
ไม่มองใส นึกขึ้นเองทั้งรักทั้งโกรธไปโทษใคร อยากไม่แกไม่ตายได้หรือคนเป็นของพันวิสัย
จะได้เซย เช่นไม่อยากให้จิตเที่ยวคิดรู้ อยากให้อยู่เป็นหนึ่งหวังพึ่งเฉยจิตเป็นของ
ผันแปรไม่แน่เลย สัญญาเคยอยู่ได้บ้างเป็นครั้งคราว

ถ้ารู้เท่าธรรมดาทิ้งห้าชั้น ใจนั้นก็ขาวสะอาดหมดมลทินสิ้นเรื่องราว

ถ้ารู้ได้อย่างนี้จึงดียิ่ง เพราะเห็นจริงถอนหลุดสุดวิถิ ไม่ฝ่าฝืนธรรมดาดตาม
เป็นจริง จะจนจะมีตามเรื่องเครื่องนอกในดีหรือชั่วต้องดับเลื่อนกลับไป ยึดสิ่งใดไม่ได้
ตามใจหมาย ใจไม่เที่ยงของใจไหววิบวับสังเกตจับรู้ได้สบายยิ่ง เล็กบังใหญ่รู้ไม่ทัน
ชั้นบังธรรมมิตผิดที่นี้ มัวดูชั้นธรรมไม่เห็นเป็นธูลิปไป ส่วนธรรมมีใหญ่กว่าชั้น
นั้นไม่แล

ถามว่า มีไม่มี ไม่มีมี นี่คืออะไร ? ที่นี้ติดหมด คิดแก้ไม่ไหวเชิญชี้ให้
ขัดทั้งอรรดแปล โปรดแก้เกิด ที่ว่าเกิดมีต่าง ๆ ทั้งเหตุผล แล้วดับไม่มีขัดใช่

สัตว์คนนี่ข้อต้นมีไม่มีอย่างนี้ตรง ข้อปลายไม่มีมี นี่เป็นธรรมที่ลึกถ้าใครพบ
จบประสงค์

ไม่มีสังขาร มีธรรมที่มั่นคง นั้นแลองค์ธรรมเอก วิเวกจริง ธรรมเป็น ๑
ไม่แปรผัน เลิศภพสงบยั้ง เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวติง ระวังนั่งเียบสังคตกับใจ
ใจก็สร้างจากเมาหายเร่าร้อน ความอยากถอนได้หมดปลดสงสัย เรื่องพัวพันขันธห้า
ซาสิ้นไป เครื่องหมุนในไตรจักรก็หักลง ความอยากใหญ่ยิ่งก็ทิ้งหลุด ความรักหยุด
หายสนิทสิ้นพิษหวานร้อนทั้งปวงก็หายหมดตั้งใจง เชิญโปรดซื้ออีกอย่างหนทางใจ

สมุทัย ของจิตที่ปิดธรรม ? แก้วว่า สมุทัยกว้างใหญ่นัก ย่อลงก็คือ ความรัก
ปิบใจอาลัยขันธ ถ้าธรรมมีกับจิตเป็นนิจนิรันดร เป็นเล็กกันสมุทัยมิได้มี

จงจำไว้อย่างนี้วิถีจิต ไม่ต้องคิดเวียนวนจนป็นปี
ธรรมไม่มีอยู่เป็นนิตยัตติยินดี ใจตกที่สมุทัยอาลัยตัว

ว่าอย่างย่อ **ทุกข์กับธรรม** ประจำจิต เอาจนคิดรู้เห็นจริงจึงเย็นทั่ว จะสุขทุกข์
เท่าไรมิได้กลัว สร้างจากเครื่องมั่วคือ **สมุทัย** ไปที่ตี รู้เท่านี้ก็คลายหายร้อน พอพักผ่อน
เสาะแสวงหาทางหนี จิตรู้ธรรมลึ้มจิตที่ติดธุลี ใจรู้ธรรมที่เป็นสุข ขันธทุกข์แท้แน่
ประจำ

ธรรมคงธรรม ขันธคงขันธเท่านั้น และคำว่าเย็นสบายหายเดือดร้อน
หมายจิตถอนจากผิดที่ติดแท้ แต่ส่วนสังขารขันธปราศจากสุขเป็นทุกข์แท้
เพราะต้องแก้ไขตายไม่วายวัน จิตรู้ธรรมที่ล้ำเลิศ จิตก็ถอนจากผิดเครื่องเศร้าหมองของแสง
ผิดเป็นโทษของใจอย่างร้ายแรง เห็นธรรมแจ่มถอนผิดหมดพิษใจ

จิตเห็นธรรมดีล้นที่พ้นผิด พบปะธรรมเปลื้องเครื่องกระสัน มีสติอยู่ในตัว
ไม่พัวพันเรื่องรักขันธขาดสิ้นหายยินดี สิ้นธุลีทั้งปวงหมดห่วงใย ถึงจะคิดก็ไม่ห้าม
ตามนิสัย เมื่อไม่ห้ามกลับไม่พุงพันยุ่งไป ฟังรู้ได้ว่าบาปมีขึ้นเพราะขึ้นจริง

ตอบว่า บาปเกิดได้เพราะไม่รู้ ถ้าปิดประตูเหล่าได้สบายยิ่ง ชั่วทั้งปวงเียบ
หายไม่ไหวติง ขันธทุกข์สิ่งย่อมทุกข์ไม่สุขเลย

แต่ก่อนข้าพเจ้ามีเดเซลลาเหมือนเข้าถ้ำ อยากเห็นธรรมยึดใจจะให้เฉย
ยึดความจำเป็นใจหมายจนเคย เลยเพลินเซยชม “จำ” ทำมานาน

ความจำติดปิดไว้ไม่ให้เห็น จึงหลงเล่นขันธห้านางสงสาร ให้อยกตัวรอดตน
พ้นประมาณ เทียวระรานตีคนอื่นเป็นพื้นไปไม่เป็นผล เทียวดูโทษคนอื่นนั้นชื่นใจ
เหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมีววมอม

ใครผิดถูกตีชั้วก็ตัวเขา ใจของเราเพียรระวังตั้งถนอม อย่าให้ออกุศลวนมาตอม
ควรถึงพร้อมบุญกุศลผลสบาย เห็นคนอื่นเขาชั่วตัวก็ตี เป็นราศียึดขันธที่มั่นหมาย
ยึดขันธต้องร้อนแท้เพราะแก่ตาย เลยซ้ำร้ายกิเลสกลุ่มเข้ารุมกวาน
เต็มทั้งรักทั้งโกรธโทษประจักษ์ ทั้งกลัวนรกหนักจิตคิดโหยหวน
ซ้ำอารมณ์กามห้ำก็มาชวน ยกกระบวนทุกอย่างต่างๆไป

เพราะยึดขันธทั้ง ๕ ว่าของตน จึงไม่พ้นทุกข์ภัยไปได้না ถ้ารู้โทษของตัวแล้ว
อย่าซาเฉย ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงรำไปให้ใจเคย คงได้เซยชมธรรมะอันเอกวิเวกจิต
ไม่เที่ยงนั้นหมายใจไหวจากจำ เห็นแล้วซ้ำดูๆ อยู่ที่ไหว
พออารมณ์นอกดับระงับไปหมดปรากฏธรรม เห็นธรรมแล้วยอมหายวุ่นวายจิต
จิตนั้น ไม่ติดคู่จริงเท่านี้หมดประตุ รู้ไม่รู้อย่างนี้วิธิจิ รู้เท่าที่ไม่เที่ยง จิตต้นพันริเริ่ม
คงจิตเดิมอย่างเที่ยงแท้ รู้ต้นจิตพ้นจากผิดทั้งปวงไม่หวั่น ถ้าออกไปปลายจิตผิดพันที่

คำที่ว่า มีดนั้นเพราะจิตคิดหวังดี จิตหวังนี้ปลายจิตคิดออกไป
จิตต้นดีเมื่อธรรมะปรากฏหมดสงสัย เห็นธรรมะอันเลิศล้ำโลกา
เรื่องคิดค้นวุ่นหามาแต่ก่อน ก็เลิกถอนเปลื้องปลดได้หมดสิ้น
ยังมีทุกข์ต้องหลับนอนกับกินไปตามเรื่อง ใจซึ่งชิตต้นจิตคิดไม่ครวญ
ธรรมดาของจิตก็ต้องคิดนึก พอรู้สึกจิตต้นพันโหยหวน เจ็บสงัดจากเรื่องเครื่องรบกวน
ธรรมดาสังขารปรากฏหมดด้วยกัน เสื่อมทั้งนั้นคงที่ไม่มีเลย

ระวางใจเมื่อจำทำละเอียด มักจะเบียดให้จิตไปติดเฉย ใจไม่เที่ยงของใจซ้ำ
ให้เคยเมื่อถึงเอ่ยหากรู้เพลงของใจ เมื่อถึงเอ่ยหากรู้เองเพลงของใจ

เหมือนดังมายาที่หลอกลวง ท่านว่า **วิปัสสนูปกิเลส** จำแลงเพศเหมือน
 ดังจริงที่แท้ไม่จริง รู้ขึ้นเองหมายนามว่าความเห็น ไม่ใช่เช่นฟังเข้าใจชั้นใต้ถาม
 ทั้งตรีกตรอง แยกแยะแคะรูปนาม ก็ใช้ความเห็นเองจงเล็งดู

รู้ขึ้นเองใช่เพลงคิด รู้ต้นจิต จิตต้น พันโยยหวน
 ต้นจิตรู้ตัวแล้วสังขารเรื่องแปรปรวน ใช้กระบวนการไปดูหรือรู้อะไร

รู้อยู่เพราะหมายคู่ก็ไม่ใช่ จิตคงรู้จิตเองเพราะเพลงไหว
 จิตรู้ไหวๆ ก็จิตติดกันไป แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเดียวกัน

จิตเป็นสองอาการเรียกว่า **สัญญา** พาพัวพันไม่เที่ยงนั้นก็ตัวเอง
 ไปเล็งใคร ใจรู้เสื่อมของตัวก็พันมัวมืด ใจก็จิตสิ้นรสหมดสงสัย ขาดค้นคว้าหาเรื่อง
 เครื่องนอกใน ความอาลัยทั้งปวงก็ร่วงโรย ทั้งโกรธรักเครื่องหนักใจก็ไปจาก เรื่องใจ
 ออยากก็หยุดได้หายหวนโยยพันหนักใจทั้งหลายโอดออย เหมือนฝนโปรยใจใจเย็น
 เห็นด้วยใจ

ใจเย็นเพราะไม่ต้องเที่ยวมองคน รู้จิตต้นปัจจุบันพันหวนไหว ดีหรือชั่ว
 ทั้งปวงไม่ห่วงใย ต้องดับไปทั้งเรื่องเครื่องรุงรัง อยู่เฉยๆ ต้นจิตไม่คิดอ่าน ตามแต่การ
 ของจิตสิ้นคิดหวัง ไม่ต้องวุ่นต้องวายวายระวัง นอนหรือนั่งนิ่งพันอยู่ต้นจิต

ท่านชื่อ **มรรค** พึงหลักแหลม ช่างต่อแต่แก้วว่างสว่างไสว ยังอีกอย่างทางใจ
 ไม่หลดสมุทัย ของงโปรดชี้ให้พิสดารเป็นการดี

ตอบว่า **สมุทัย** คือ อาลัยรัก เพลินยิ่งนักทำภพใหม่ไม่หน่ายหนีว่าอย่างต่ำ
 กามคุณห้าเป็นราคะ อย่างสูงชี้สมุทัยอาลัยฉาน ถ้าจะจับตามวิถีมืดในจิต ก็เรื่องคิดเพลิน
 ไปในสังขาร เพลินทั้งปวงเคยมาเสียช้านาน กลับเป็นการดีไปให้เจริญจิตไปในส่วนที่มืด
 ก็เลยแตกกิ่งก้านฟุ้งชานใหญ่ เทียวเพลินไปในมืดไม่คิดเงิน สิ่งได้ชอบอารมณ์ก็
 ชมเพลิน เพลินจนเกินลืมตัวไม่กลัวภัย

เพลินดูโทษคนอื่นตื่นด้วยชั่ว โทษของตัวไม่เห็นเป็นไฉน โทษคนอื่นเขามาก
 สักเท่าไร ไม่ทำให้เราตกนรกเลย โทษของเราเศร้าหมองไม่ต้องมาก ส่งวิบากไปตกนรก
 แสนสาหัสหมั่นดูโทษตนไว้ให้ใจเคย เว้นเสียซึ่งโทษนั้น คงได้เซยชมสุขพันทุกข์ภัย

เมื่อเห็นโทษตนซัดรีบตัดทิ้ง ทำอ้อยอิงคิดมากจากไม่ได้ เรื่องอยากดีไม่หยุด คือ ตัวสมุทัยเป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่ดีนี้ก็แรง ดีแลไม่ดีนี้เป็นพิษของจิตนึก เหมือนใช้หนักถูกต้องของแสง กำเรบโรคด้วยพิษผิดสำแลง ธรรมไม่แจ่มเพราะอยากดีนี้เป็นเดิม ความอยากดีมีมากมักลากจิต ให้เที่ยวคิดวุ่นไปจนใจเหิม สรรพชั่วมีวามอง ก็ต้องเติมผดยิ่งเพิ่มร่ำไปไกลจากธรรม

ที่จริง ชี้อสมุทัยนี้ใจฉันทัน รำพึงเนื้อความไปข้างนุงทางยุ่งยง เมื่อซึ้งรรคพึงใจ ไม่ไหวติง ระงับนิ่งใจสงบจนกันที่ ฯ

อันนี้ชื่อว่า **ขันธวิมุตติสามังคีธรรมะ** ประจำอยู่กับที่ ไม่มีอาการไปไม่มีอาการ มาสภาวะธรรมที่เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้น และไม่มีเรื่องจะแวะเวียน สิ้นเนื้อความ แต่เพียงเท่านั้น ฯ

ผิดหรือถูกจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิด ฯ

พระภริทัตโตฯ (หมั่น)
วัดสระประทุมวัน เป็นผู้แต่ง ฯ

บรรณานุกรม

- กัญญารัตน์ เวชชศาสตร์. **ศรีธรรณชัยในอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ตำนานพระสยาม วัดสระปทุม**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘.
- จิราวรรณ แสงเพชร. **พุทธศิลป์กรรม ณ วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๘, หน้า ๑๔๐.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**, พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๔๙๖.
- ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา (ชำ บุนนาค). **พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓**. พิมพ์ครั้งที่ ๗ กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๗.
- ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. (ชำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๔๘.
- น. ณ ปากน้ำ, **วัดปทุมวนาราม**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.
- บุญย์ นิลเกษ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับประชาชน เล่ม ๑ สีสันทะและธุดงค์นิเทศ**. เชียงใหม่: เชียงใหม่ บีเอส การพิมพ์ผล, 2543.
- บุพพสิกขาวรรณนา**. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย) พุทธศักราช พ.ศ. ๒๕๐๘.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเชก เล่ม ๕. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒.

ผาสุข อินทรารุจ. **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๓

พระญาณวิริยาจารย์ (พระอาจารย์วิริยงค์ สิริธโร) เรียบเรียง. **ประวัติพระอาจารย์
มั่น ภูริทัตโต ฉบับสมบูรณ์และใต้สามัญสำนึก.** อนุสรณ์ฉาปนกิจศพ
คุณยามัน บุญทิพย์กุล, ๑๕ มกราคม ๒๕๒๑, กรุงเทพฯ: อาหารการพิมพ์, ๒๕๒๑.
พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์, “ภาพพระพุทเจ้ามหายานในวัดธรรมยุต ที่วัดปทุมวนาราม”,
วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๔ มีนาคม ๒๕๕๘.

รศ.ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. **พระพุทธรูปปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง.** กรุงเทพฯ:
สำนักกราชเลขาธิการ สำนักพระราชวัง, ๒๕๓๕

วีรศักดิ์ จันทร์สงแสง. **พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อริยสงฆ์แห่งยุคสมัย.** กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์สารคดี, 2553.

ศิลปากร, กรม. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ (ไตรภูมิโลกวิจิตร).**
กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๕.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, “จิตรกรรมเรื่องศรีธนะขัณฑ์หรือเชียงเมียง ที่วัดปทุมวนาราม”.
วัดปทุมวนาราม, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๙.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ : สมัยราชวงศ์มังรายและ
สมัยพม่าปกครอง”. **ล้านนาไทย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์พระราชพิธีเปิด
พระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๗.**

โอชนา พูลทองดีวัฒนา. **การศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง ศรีธนะขัณฑ์ภายใน
พระวิหารวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร.** รายงานรายวิชา การศึกษาเฉพาะ
บุคคล หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต(โบราณคดี) คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.

ภาพที่ ๓ ผนังด้านทิศตะวันออก : แนวต้นตาลกำแพงล้อมรอบสุทิสสนนคร

ภาพที่ ๔ ผนังด้านทิศใต้ ห้องด้านนอก : จิตรลดาวันอุทยานและจิตรลดาโบกขรณี

ภาพที่ ๕ ผนังด้านทิศใต้ ห้องด้านใน : เทพยดาที่เข้ามาในสวนมีจิตเข้มแข็งห้าวหาญ

ภาพที่ ๖ ผนังด้านทิศตะวันตก : สระโบกขรณีในกิ่งงาช้างเอราวัณ

ภาพที่ ๗ ผนังด้านทิศเหนือ ห้องด้านใน : มิสักรวันอุทยานและมิสักรโบกขรณี

ภาพที่ ๘ ผนังด้านทิศเหนือ ห้องด้านนอก : นันทวันอุทยานและนันทาโภกขรณี

ภาพที่ ๙ นางสุนันทา สุจิตรา สุนันทา กล่าวเตือนนางสุชาดา ที่เกิดเป็นนางนกยาง

ภาพที่ ๑๐ พระสถูปทรงระฆัง
ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ภาพที่ ๑๑ พระวิหาร

ภาพที่ ๑๒ พระเสริม

ภาพที่ ๑๓ พระแสนเมืองมหาชัย

ภาพถ้ำโบราณพระที่นั่ง และพระตำหนักวิมานแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ ๑๔ พระบรมมหาราชวังในภาพจิตรกรรม ภาพเปรียบเทียบกับภาพถ่ายเก่า

ภาพที่ ๑๕ กระบวนเรือพยุหยาตรา
พลับพลาทำน้ำพระที่นั่งชลังคพิมาน
พระบรมมหาราชวัง

ภาพที่ ๑๖ กระบวนเรือพยุหยาตรา
เรือตั้งอัญเชิญธงพระจอมเกล้า
ขนานข้างด้วยเรือดำรวจ

ภาพที่ ๑๗ เรือเอกชัยเหินหาอัญเชิญผ้าพระกฐิน

ภาพที่ ๑๘

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประทับบนเรือพระที่นั่งกิ่งศิริประภาศรีไชย

ภาพที่ ๑๙

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทอดพระเนตรทัศนียภาพผ่านกล้องโทรทรรศน์

ภาพที่ ๒๐

ศรีรัตนัญชัยตอนแข่งขันเขียนรูปช้างเผือกงาดำ

ภาพที่ ๒๑

โรงเรียนพระปริยัติธรรม

ภาพที่ ๒๒

แผนที่เส้นทางจาริกธรรมของหลวงปู่มั่น ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๖-พ.ศ.๒๕๔๘ ปรับปรุงจากแผนที่
รอยธรรมเส้นทางหลวงปู่มั่น วีรศักดิ์ จันทร์ส่งแสง, พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อริยสงฆ์แห่งยุคสมัย, หน้า ๘๐-๘๑.
โดย ภักธรชน ศักดิ์ศิริสัมพันธ์

ภาพที่ ๒๓

พระเทพญาณวิเศษย์ เข็ญอัฐิหลวงปู่มั่น งาน ๑๔๙ ปีชาตกาลหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
วัดพุทธมณฑลธรรม ๑๙-๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๒

เรียงความเรื่องชมพระปรีชาญาณในวรรณคดี

แห่ง

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕

ของ

นักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉบับที่ได้รับรางวัลจากเงินทุนของ

พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์

กรมขุนสุทธาสินีนาฏ

กับฉบับที่ได้รับความชมเชย

พ.ศ. ๒๔๖๘.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
เรียงความของ นายบัว เพ็ญวุฒิ ระเบียบที่ได้รับรางวัล	๑
เรียงความของ นายทองอยู่ จินบุญมี ระเบียบที่ได้รับความชมเชย	๗
เรียงความของ นายพรรัตน์ เตมียานนท์ ระเบียบที่ได้รับความชมเชย	๑๔
เรียงความของ นายวุฒิ สุวรรณรักษ์ ระเบียบที่ได้รับความชมเชย	๒๐

คำนำ

เมื่อศกที่แล้วมา พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในการบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมพรรษา ครบ ๖๐ ได้พระราชทานเงิน ๓,๐๐๐ บาท บำรุงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อันเป็นพระราชอนุสาวรีย์แห่งพระราชบิดาบรรพกาล, เพื่ออุทิศส่วนพระกุศล ถวายด้วยพระกตัญญูกตเวทีธรรมอันประเสริฐ.

กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งกรรมการจัดเงินทุนนี้ให้เกิดผลสำหรับ บำรุงนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในทางศึกษาและแต่งเรื่อง เกียวด้วยความเป็นไปได้ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระปิยมหาราช, ตามระเบียบวิธีการที่ได้ตราขึ้นไว้. กรรมการได้ปฏิบัติ การล่องไปในศกแรก (พ.ศ. ๒๔๖๗) โดยได้พิมพ์ระเบียบของนักเรียน ผู้ได้รับรางวัล กับเพียงได้รับความสะดวก, ในเรื่องแต่งแสดงพระ เกียรติคุณแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า, รวม ๓ ระเบียบ สามเจ้าของ, แจกแก่ผู้มาถวายบังคมพระบรมรูป เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ศกนั้น. โรง พิมพ์บำรุงนฤททิมิตรพิภพพิมพ์ให้โดยไม่คิดราคาเป็นจำนวน ๕,๐๐๐ ระเบียบ. ผู้ได้รางวัลครั้งแรกนั้นคือ นายทองอยู่ ชูณหศิริ นักเรียนคณะอักษร ศาสตร์และวิทยาศาสตร์, ได้พระราชทานเงิน ๘๐ บาท อันเป็นผลเกิด จากเงินทุน ของพระอรรคชายาเธอ ๑ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ.

ต่อมาในศกนี้ กรรมการได้ตั้งหัวข้อเรื่องความ คือ “พระปรีชา ญาณ ในเชิงวรรณคดีแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕.” พระเจ้า

บรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราชานุภาพ ทรงพระกรุณารับเป็นผู้ตัดสิน
เหมือนคดีที่แล้วมา. ระเบียบที่จะได้รับรางวัล ถ้วยอีก ๓ ระเบียบที่ได้รับ
ชมเชย ได้รับรวมลงพิมพ์แจกแก่ผู้มาถวายยังคมพระบรมรูป วันที่ ๒๓
ตุลาคม ค.ศ. นี้ ในสมุดเล่มนี้, ซึ่งโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
ศรัทธาพิมพ์ให้โดยไม่คิดราคา เป็นจำนวน ๓๐๐๐ เล่ม.

ขอสรรพสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลชนมสุขทุกประการ จงมีแก่พระ
องค์ท่านผู้เจ้าของท่าน, นักเรียนฯ ฟาลงกรณมหาวิทยาลัยผู้เพียรแสดง
พระเกียรติคุณ, โรงพิมพ์ผู้ศรัทธาพิมพ์เผยแพร่, และพศกนิกรทั้งหลาย
ผู้มาถวายยังคมพระบรมรูป สมเด็จพระบิรมหาราชเจ้า, ด้วยอำนาจ
กตัญญูกตเวทีธรรมนั้นเทอญ.

เจ้าพระยาธรรมาธิบดีศรีมนตรี.

กระทรวงศึกษาธิการ

วันที่ ๒ ตุลาคม พ. ศ. ๒๔๖๘

๒
 เกียรติยศยู่ส่วนหนึ่งแล้ว นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงพระปรีชาญาณในทาง
 วรรณคดีต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก ซึ่งพระองค์ทรงกระทำไปเป็นอย่างดีเยี่ยม
 ด้วย จึงสมควรจะหยิบยกขึ้นสรรเสริญ ให้เป็นการเผยแพร่เกียรติยศ
 ของพระองค์อีกข้อหนึ่งต่อไป ดังจะได้พรรณนาต่อไปนี้

พระราชนิพนธ์ของพระองค์ทุกเรื่องย่อมเป็นที่พอใจและสรรเสริญ
 ของคนทั่วไป จนเรื่องใดที่ยังไม่เคยพิมพ์ขึ้นให้แพร่หลาย ถ้าใครได้
 พิมพ์ขึ้นมักไม่ใคร่จะพอจ่ายแจกให้แก่ผู้ต้องการ ทั้งย่อมเป็นพระยาน
 แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงสามารถทรงพระราชนิพนธ์ได้อย่างวิเศษ
 มีใช้น้อย

พระองค์ได้พระราชทานพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งอย่างร้อยแก้วและบท
 กลอน จะหาข้ออื่น ๆ ที่สามารถรอบคอบเช่นนี้ได้ยาก ถ้าดูตามประวัติ
 ศาสตร์ แล้วจะเห็นว่า มีพระเจ้าแผ่นดินหลายพระองค์ ซึ่งถึงแม้เคย
 ปรากฏพระนามว่า เป็นกวีมาแล้วก็ดี ก็มักทรงสามารถแต่อย่างใด
 อย่างหนึ่งเท่านั้น โดยมากมักทรงแต่งแต่ในทางบทกลอน มีบทละคร
 เป็นต้น เช่นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย แม้กวีพิเศษของชาวตะวันตก คือวิลเลียม
 เชกสเปียร์ก็ปรากฏว่าแต่งแต่บทละครเท่านั้น นั่นว่าพระองค์ทรงมีภาษ
 กว่าท่านผู้เป็นนักประพันธ์ชนชื่อเสียงมาแล้วนั้นเป็นอันมาก

หนังสือที่พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นร้อยแก้วนั้น แบ่งได้
 เป็นหมวด ๆ ดังนี้คือ พระบรมราชาธิบาย ๑ พระบรมราชาวาท ๑
 จกหมายเหตุเสด็จประพาส ๑ ทรงพระราชนิพนธ์เป็นอย่างดีของผู้

อัน ๓ รวมเป็น ๔ หมวด ใน ๔ หมวดนี้พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถ
ใช้โวหารในการเรียบเรียงใ้ทั่วทุกอย่าง มี ปรีชาโวหาร สากลโวหาร
พรรณนาโวหาร และเทศนาโวหาร

ในเรื่องหนึ่ง ๆ พระองค์ทรงใช้โวหารหลาย ๆ อย่างประกอบกันยัง
ทรงใช้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง คือ

ข้อความตอนใดเรื่องใด พระองค์ทรงเห็นว่า ถ้าจะพูดตรง ๆ ไป
เช่นนั้นจะไม่กระตักตัก จะชวนให้กระต้าง ให้จืดหรือขัดหู ก็ทรงใช้
โวหารไปในทางอ้อม แล้วเอาสาเหตุเรื่องอื่น ๆ มายกขึ้นให้เป็นข้อเทียบ
เคียงก่อน ลงท้ายให้ได้รับผลสัมประสงค์ของเรื่องนั้น นี้คือ ปรีชา
โวหาร พระองค์ก็ทรงพระปรีชาสามารถกระทำไ้เป็นอย่างนี้

ตอนใดที่สมควรจะยกตัวอย่างขึ้นให้เห็น จึงจะทำความเข้าใจให้
ผู้อื่นได้แจ่มแจ้ง ก็ทรงชักตัวอย่าง คือการใช้สากลโวหาร ตัวอย่าง
ต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงยกขึ้นนั้น จะเป็นในเรื่องใด ๆ ก็ดี ก็เป็นตัวอย่าง
ที่ใกล้ความจริงหรือที่เคยมีแล้วจริง ๆ ทั้งสิ้น ไม่ใช่แต่เพียงได้ชื่อว่า
เป็นตัวอย่างเท่านั้น แล้วก็ไม่น่าจะเป็นไ้เช่นนั้นเลย คือตามธรรมดา
เหลือวิสัยที่จะเป็นไ้เช่นนั้น เป็นตัวอย่างที่ไม่น่าเชื่อถือ ส่วนของ
พระองค์นั้นเล่าเป็นอุทาหรณ์ให้เกิดสติแก่ผู้อ่านผู้ฟังมากมาย นับว่า
พระองค์ทรงพระปรีชาในการยกตัวอย่างให้เห็นสมจริงไ้ไ้ค้อย่างยิ่ง

ในทางพรรณนาโวหาร กล่าวไ้ที่เคี้ยวว่า พระองค์ทรงพระ
สามารถเป็นไ้ที่หนึ่งที่เคี้ยว เรื่องใดที่พระองค์ไ้ทรงพระราชนิพนธ์เป็น

พรรณนาไวยาหารแล้ว ผู้ใดได้อ่านได้ฟังย่อมรู้สึกได้ว่า พระองค์ข้างทรงกล่าวอย่างละเอียดละเอียดจริง ๆ ถ้าเป็นการพรรณนาถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งทีพระองค์ทรงทราบด้วยพระเนตรพระกรรณแล้ว คนอื่นเพียงแค่ได้ฟังด้อยค่าทีพระองค์ทรงพรรณนาเท่านั้น ก็รู้เรื่องราวได้ชัดเจนน รวบรวมรู้เห็นได้โดยคาของตนเองฉะนั้น หรือจะพูดว่า สามารถระนึกภาพออกอย่างชัดเจนนก็ได้ไวยาหารชนิดนี้พระองค์ทรงใช้ในพระราชนิพนธ์หมวดพระบรมราชาธิบายและเรื่องเสด็จประพาสที่ต่าง ๆ โดยมาก เช่นเรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน เป็นต้น ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพก็ได้ทรงสรรเสริญไว้ว่า เป็นหนังสือที่พรรณนาไวยาหารก็เป็นอย่างเอก ในหมวดเรื่องเสด็จประพาส ก็มีหนังสือใกล้เคียงกัน ก็มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงภาพในถนนเมืองปารีส ว่า “๑๒๑ ฉะนั้นในที่แห่งใดข้างถนน จะแลเห็นคนเดินเหมือนอย่างจอกที่ไหลลอมมาตามกระแส น้ำ รถมที่เดินไปมาเหมือนกับแพแลสวะในเวลาหน้าน้ำ ๑๒๑” เช่นนี้เป็นต้น ถ้ากล่าวถึงพรรณนาไวยาหารแล้ว พระองค์ต้องได้รัยพระเกียรติยศเป็นอย่างเยี่ยมที่เคียว เพราะพระองค์ทรงพรรณนาได้ชัดเจนนวันดีมาก

สำหรับเทศนาไวยาหาร พระองค์ทรงใช้ในพระบรมราชาธิบายเพราะเกี่ยวกับเทศนาสั่งสอน การชี้แจงสั่งสอนอะไรแก่กันให้เข้าใจได้คั้นนั้น จำเป็นจะต้องบอกเหตุผลความจริงเสียก่อน เหตุนี้แหละพระองค์จึงทรงใช้ไวยาหาร ๓ อย่างข้างคั้นนั้นประกอบด้วย คือตอนใดที่เคลือบคลุมก็ทรงพรรณนาชี้แจงให้ยกยาวสักหน่อย หรือทรงยกตัวอย่างเสียทีเดียว หาเหตุ

๕

เหตุผลมาประกอบเรื่องให้สมจริง มิใช่ทรงสั่งสอนหรือให้โอวาทไปอย่าง
เพื่อ ๆ ทั้งนี้ พระองค์จึงสมควรได้รับความชมเชยในการใช้เทศนาโวหาร
อีกอย่างหนึ่งด้วย

ส่วนในเรื่องขทกลอน พระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์ได้แทบทุกอย่าง
ทุกชนิด บางอย่างก็ทรงพระราชนิพนธ์ไว้น้อย บางอย่างก็ทรงพระราช
นิพนธ์ไว้มาก ขทกลอนต่าง ๆ ของพระองค์คนช่างไพเราะและชวนอ่าน
ชวนฟังเป็นอันมาก และได้เรื่องราวติดต่อกล้ากลืนกันดี ทั้งนี้เห็นได้ว่า
พระองค์ทรงพระปรีชาในทางขทกลอนอีกด้วย

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงความรู้แห่งการเรียงความ และถ้อยคำสำนวน
ของพระองค์ ที่ทรงใช้ในพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ดังนี้

พระองค์ทรงรอบรู้ทั้งภาษาสูงและภาษาคำ ตลอดจนการแปลภาษา
ต่างประเทศมาเป็นภาษาไทย ทั้งเป็นคำศัพท์ก็ดี ทั้งเป็นคำสามัญก็ดี
พระองค์ทรงเลือกใช้ได้พอเหมาะกัฐานะของเรื่องนั้น ๆ เมื่อไม่จำ
เป็นแล้ว พระองค์ไม่พยายามใช้คำศัพท์ที่เลเย่ที่เดี้ยว ข้อความต่าง ๆ
ก็ทรงเรียบเรียงไปตามลำดับต้นสายปลายเหตุ ตอนไหนควรกล่าวก่อน
ก็ทรงกล่าวก่อน หาได้ลึกลึ้นกันไม่ อ่านก็เข้าใจง่าย ถึงตอนตลกขบขัน
ก็ทรงกล่าวให้ตลกขบขันได้จริง ๆ ถ้าเป็นคำอธิบายหรือเป็นการให้
โอวาทแล้ว ก็ทรงเรียบเรียงไปราวกับพอกันด้วยปาก บางทีก็ทรง
พระราชนิพนธ์เป็นทำนองถ้อยคำของคนอื่น พึงก็ช่างสนิทสนม และ
จะไม่รู้สึกว่าเป็นการขัดหูอย่างไรเลย เช่นเรื่องโคอิริชมทราย และ
ตามเสด็จประพาสไทรโยก เป็นต้น

๖

อีกอย่างหนึ่งคือความริษยาเพราะเรื่องนั้น ๆ พระองค์ยอมทรงไว้ซึ่ง
 ความรู้ ในกิจการต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่นำพา
 พระองค์ทรงพยายามขอกเหตขอกผล ให้ทราบถึงความเป็นความจริง
 เสมอทรงทราบมาอย่างไร ก็ทรงแสดงให้คนทั้งหลายทราบอย่างนั้น
 เหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องแสดงพระเกียรติยศในพระคุณภูมิของพระองค์เป็น
 ล้นเหลือ

เท่าที่ใครบรรยายมาทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นแล้วว่า
 พระองค์ทรงเป็นราชกวีอันประเสริฐ เลิศในทางวรรณคดีแทบทุกอย่าง
 ยากที่จะหาผู้เสมอเหมือน จึงสมควรที่ชาวเราทั้งหลายจะสนชมยินดี
 ในพระปรีชาญาณของพระองค์ ช่วยกันส่งเสริมและตำรงพระเกียรติยศ
 อันนี้ ให้เผยแพร่และยืนยงอยู่ชั่วกัลปาวสาน

ชมพระปรีชาญาณ ในวรรณคดี นายทองอยู่ จันบุญมี เรียบเรียง

คำว่าวรรณคดีนั้นความกว้างขวางมาก แต่ที่ชนโดยมากเข้าใจก็คือคำพูดหรือข้อเขียนที่ประณีต ชวนใจในอดีตกะทรง ความ ประกอบด้วยใช้ถ้อยคำถูกต้องและไพเราะ

แต่โบราณสมัยจนตรอยเท่าทุกวันนี้ กษัตริษัตรีราชเจ้าแห่งสยามประเทศทรงถือเอาซึ่งการทรง พระอักษร ภาพ กถอน เป็น ราชกิจ สำคัญอย่างหนึ่ง และพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงพระเกียรติยิ่งใหญ่ ย่อมทรงไว้แล้วซึ่งการเป็นกวี แต่ก็มีพระราชานุญาตพระองค์นักที่ทรงคุณวุฒิในทางกวีจริง ๆ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นกวีตามที่ได้ปรากฏในพงศาวดารของเราคือ สมเด็จพระเจ้ารามคำแหง ซึ่งควรจะยกย่องเพราะได้ประพันธ์อักษรไทยขึ้น ต่อจากนั้นคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หนังสือที่พระมหากษัตริย์ทรงสืพระองค์นี้ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นจำนวนน้อยไม่สู้จะแพร่หลายนัก ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ปรากฏว่ากษัตริย์ที่สืบสันตติวงศ์ต่อมาขึ้นทรงเป็นกวีทุกพระองค์ ทั้งนี้จึงนับว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงรับทายาทในคุณสมบัตินี้ทางกวีสืบเนื่องมาแต่ราชบรรพบุรุษ

๘

ลักษณะของกวีมีต่างกันอยู่สำเภาวัก นักปราชญ์ท่านหนึ่ง ๆ ก็
 มักมีความชำนาญสามารถในอย่างหนึ่งอย่างใดในสำเภาวักนี้ แต่สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงของเราทรงชำนาญของทุกประเภทจึงเป็นเลิศกว่ากวีทั้งปวง
 ในเชิงอรรถกวีได้แก่การขยายเรื่องไปตามหัวข้อที่กำหนดสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงท่านทรงสนทนากันมาก ทั้งปรากฏในหนังสือพระบรม
 ราโชวาท และโคลงพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ส่วนเชิงจินตกวีคือที่แต่ง
 ด้วยความคิดในสมัยก่อนรัชกาลที่ ๕ มีผู้นิยมแต่งเป็นกลอนกันมาก
 เพราะฟังไพเราะ อ่านไม่รู้เบื่อ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ทรงสามารถ
 ในทางนี้เหมือนกันดังปรากฏในเรื่องเงาะป่า และมีคำนำว่า “ได้เขียน
 ตามน้ำใจนึกจะทำอย่างไรก็ตาม” ฯลฯ ยังทางสุตกวีก็นับว่าพระองค์
 เป็นเยี่ยมในหมวกไทยเช่นนั้น พระองค์ได้ทอดพระเนตรสิ่งใดแล้ว
 ทรงนำมาเรียบเรียงโดยมิได้ขาดตกบกพร่องให้ผู้อ่านราวกับเห็นด้วยตา
 เอง และยังเพิ่มพระราชวินิจฉัยเพื่อความกระจ่างขึ้นอีก หนังสือ
 พระราชนิพนธ์ชนิดนี้มิใช่มากหลาย เช่น “ไกลบ้าน” “พระราชพิณสี่
 สองเคียน” ฯลฯ ในเชิงปฎิภาณกวีเล่าก็นับว่าชำนาญเป็นพระหัตถ์ขวา
 ไม่ว่าจะสนทนาโต้ตอบในเรื่องใด ๆ พระองค์อาจวิเศษน่าได้ตลอดทุกเรื่อง
 ทั้งทรงสามารถคิดตั้งเรื่องได้ โดยปัจจุบันทันด่วน หนังสือที่นิยมกันว่า
 เลิศก็คือ “พระราชปรารภว่าด้วยเหตุแห่งความตายในท่ามกลางชีวิต”
 “บทเจรจาละครเรื่องอิเหนา” ซึ่งแสดงถึงพระปรีชาญาณในการโต้ตอบ
 ของพระองค์ ในเชิงกวีทั้งสำเภาวักพระองค์ทรงสามารถทั้งนั้น และ
 ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งความเรียงและกาพย์กลอนโคลงฉันท์

ถ้าจะกล่าวถึงความเรียงต้องนับว่าพระองค์เป็นเยี่ยมในหมู่ปราชญ์ทั้งหลาย พระองค์ทรงนิพนธ์ได้ถูกต้องลักษณะของการเรียงความ ได้ใจความดีไม่มีที่เคลือบคลุม ใช้ภาษาสามัญไม่สูงเกินไปจนเป็นเหตุให้ผู้อ่านอ่านไม่รู้เรื่องและไม่จำจนกลายเป็นเคอะเขินไป ถ้าแม้คำใดที่ทรงนำมาใช้เป็นภาษาต่างประเทศ พระองค์ก็หมายเหตุอธิบายไว้ชัดเจน พระองค์ทรงบรรยายเรื่องราวไว้โดยละเอียดถี่ถ้วน แม้ผู้อ่านหรือผู้ฟังมิได้พบปะของจริงด้วยตาตนเองก็รู้ ผู้ที่นั้นอาจเข้าใจและนึกเห็นวิธีการต่าง ๆ ประการคนได้ไปพบเองฉันนั้น คุณสมบัติชั้นนี้ย่อมวิเศษสำหรับกวีและเป็นเครื่องวัดว่าผู้ใดมีความสามารถในทางร้อยกรองเพียงใด อีกข้อหนึ่งซึ่งต้องพิถีพิถันมากในความเรียงก็คือการใช้สำนวน ลักษณะชั้นนี้ต้องนับว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงพระปรีชาสามารถมาก พระองค์ทรงใช้สำนวนไพเราะกลมกล่อมเป็นที่ชกใจให้มีผู้อ่านอยากอ่านอยากฟัง เมื่อได้อ่านได้ฟังแล้วก็ไม่รู้สึกหน่ายการใช้สำนวนนั้นนับว่าเป็นหัวใจของเรื่อง ถ้าผู้แต่งไม่มีความสามารถแล้วผู้ที่อ่านเป็นแต่เบื่อกจั่วหน้าสักสองสามใบก็ต้องวางทิ้ง แต่ถ้าผู้แต่งแต่งดี ถึงเนื้อเรื่องจะเป็นปานกลางก็สามารถชักชวนให้ผู้อ่านอ่านตลอดเรื่องได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงคุณวุฒิปรากฏเห็นปานฉะนี้จึงควรได้ทรงรับความสรรเสริญว่าเป็นยอดกวีส่วนหนึ่ง

ส่วนทางกลอนซึ่งนิยมกันในสมัยนั้น คือกลอนแปด ปรากฏว่าพระองค์ทรงชำนาญมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ซึ่งเป็นเครื่องชกใจพระราช

อุปนิสัยของพระองค์ในทางกวี เมื่อตรวจคุณลักษณะโวหารใจความและ
สัมผัสจะเห็นได้ว่าทรงสันตติมากและทรงพระราชนิพนธ์ได้ดีกว่าบรรดา
กวีที่มีชื่อในสมัยเดียวกัน

กล่าวถึงลักษณะกลอนว่าจะถือเอาสัมผัสเป็นใหญ่หรือใจความเป็น
ใหญ่ พระองค์ก็วางได้ถูกต้องไม่ขัดเขิน และมีใช้จะทรงตระหนักแต่
ทางสัมผัสอย่างเกี่ยว พระองค์ทรงถือเอาใจความเป็นหลักเพื่อไม่ให้เสีย
เนื่อความ และใช้คำธรรมดาที่สามัญชนพึงรู้ได้ทั่ว การทำเช่นนั้น
ย่อมเป็นการยากสำหรับกวี แต่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเราทรงได้ถึง
เพียงนี้ จึงนับว่าทรงเชี่ยวชาญในทางกวีเป็นอันมาก

อนึ่งการเรียบเรียงเรื่องให้เป็นสำนวนของผู้อื่นก็มีผู้นิยมมากและ
สำนวนชนะมีคนมักกว้น้อยคนจะทำได้ โดยไม่เผยให้ผู้อ่านทราบโครงการ
ของตน สำหรับเรื่องเช่นนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสามารถ
นิพนธ์ได้เป็นอันดี และคมสำนวนนั้นไว้ได้สนิทสนมปราศจากข้อแพ่ง
พราย ยิ่งทรงแสดงได้ถูกต้องตามกาลเทศะ คือไม่เอาสิ่งปัจจุบัน
ไปกล่าวในอดีต นอกจากเรื่องที่สมมุติขึ้น ผู้แต่งมีความประสงค์
จะอธิบายถึงประเพณีนั้น ๆ ไว้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ยุคหลัง ก็นับ
ว่าเป็นสำคัญในการประพันธ์อย่างหนึ่ง ลักษณะที่กล่าวนี้ ผู้ที่เคยอ่าน
เรื่องประโลมโลก ตอนรบทัพจับศึกจะเห็นได้ว่ามีคดกันมาก แต่ถ้า
พิจารณาเหตุในหนังสือพระราชนิพนธ์แล้วจะไม่มีสิ่งกิดตาเสียเลย ทั้งนี้
แหละจึงนับว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระปรีชาญาณในวรรณคดี
อีกประการหนึ่ง

๓๓

นอกจากกลอนตลาดพระองค์ยังทรงเป็นเอกทัศคะในทางโคลง
ฉันท์ด้วย พระราชนิพนธ์ในประเภทนี้มีมากมายคึงปรากฏแก่เราทุกวันนี้

หนังสือต่าง ๆ ถ้าจะนับว่าเป็นคลังของความรู้ก็ได้ กว้างท่านก็
แต่งไปในทางเผยแผ่ความรู้ในวิชาต่าง ๆ ย่างท่านก็แต่งเพื่อความ
สนุก และบางแห่งก็ประพันธ์เป็นเชิงเทศนาพาไปทางจรรยาสุภาสิด
กวีที่ประพันธ์ได้บริบูรณ์ทั้งสามลักษณะนั้นหายาก แต่พระราชนิพนธ์
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีพร้อมทั้งหมวด
ความรู้ ซึ่งยังประโยชน์แก่ผู้อ่านผู้ฟังทั้งปรีตยุดันและอนาคตกาล

ที่ช่วยให้ประโยชน์ในปรีตยุดัน คือ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับความรู้
แปลกและใหม่เพิ่มขึ้น เปรียบประคองว่าหนังสือเป็นพาหนะ ซึ่งนำ
พลเมืองของพระองค์ก้าวที่มืดไปสู่ที่สว่าง เพิ่มการศึกษาในศิลปวิทยา
ให้หาเจริญขึ้น ใต้แก่พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน เรื่องเสด็จประพาส
ยุโรป ฯลฯ ให้ประโยชน์ในอนาคตนั้นมีเป็นอเนกประการ มีอาทิ คือ
เป็นหลักในการที่จะเรียบเรียงพงศาวดาร มีบรรยายถึงขนบธรรมเนียม
และราชประเพณีไว้ชัดเจน ทั้งเป็นประโยชน์แก่คนชั้นหลังในการที่จะใช้
เป็นตำราต่อไป อนึ่งเรื่องการเสด็จประพาสในสถานที่ต่าง ๆ ก็นับว่าเป็น
ประโยชน์ในการค้นคว้าหลักของพงศาวดารมาก โดยบอกลักษณะของ
สถานที่ต่าง ๆ พร้อมด้วยระเบียบการปกครองของดินนั้นไว้โดยบริบูรณ์

ในหมวดจรรยาสุภาสิดก็มีพร้อมอยู่ในหนังสือพระราชนิพนธ์ ใต้
แก่เรื่องพระบรมราโชวาท โคลงสุภาสิดต่าง ๆ เป็นอเนกประการ ล้วน

เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้จะถือเอาเป็นแบบอย่าง และเป็นเครื่องเพาะ
 นิสสัยให้ราษฎรของพระองค์เป็นพลเมืองที่ และป้องกันพลเมืองมิให้
 หลงเข้าไปทางอบายมุขได้

แผนกอ่านเล่นก็มีหนังสืออยู่มากมาย มีอาทิ คือ เรื่องนิทรา
 ชาติวิต, เรื่องเงาะป่า ฯลฯ ผู้อ่านผู้ฟังย่อมได้รับความรู้พิเศษ คือรู้ใน
 สิ่งที่ไม่เคยพบเคยเห็น ทำให้สติปัญญาเฉลียวฉลาด ยังเกิดความคิด
 ความไตร่ตรอง และนำความขรรเทิงมาสู่ผู้ที่ได้อ่านได้ฟัง

โดยนัยดังกล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้
 ทรงสนทนาคิดในทางกวีทุกชนิด นัยตั้งแต่ความเรียงขึ้นไปถึงกาพย์กลอน
 โคลงฉันท ซึ่งฝึกหัดพระเจ้าแผ่นดินและนักปราชญ์ราชกวีในกาลก่อน
 โดยเหตุที่ต่างท่านก็มักต่างที่ชำนาญไปในทางหนึ่ง ๆ จะเอาดีให้
 ทุกทางอย่างพระขัติยวงศาจารย์นั้นไม่ได้ การที่พระองค์ทรงสามารถ
 ในคุณพิเศษนี้กระทำให้พระองค์ทรงพระเกียรติปรากฏว่าเป็นจอมปราชญ์
 ในทางกวีในสยามประเทศประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง พระองค์ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้มากหลาย และ
 ปรากฏว่าพระราชนิพนธ์ของพระองค์นั้น มีจำนวนมากกว่านักปราชญ์
 คนหนึ่ง ๆ ซึ่งได้ประพันธ์ไว้แต่ก่อน ก็การเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้นย่อม
 จะมีพระราชนิพนธ์ประจำพระองค์อยู่เสมอประดุจเงาตามตัว และเวลา
 สำหรับพักผ่อนพระอิริยาบถนั้นน้อย แต่ถึงกระนั้นพระองค์ยังได้ทรง
 แสดงความสามารถ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้เป็นอนุสรณ์นี้

๑๓

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระองค์เป็นอธิริยบุรุษ มีพระปรีชาเฉียบแหลม
ในทางวรรณคดี

พระราชนิพนธ์นั้นมีใช้แต่จะมีจำนวนมากอย่างเดียว แต่บรรพบุรุษ
ความบริบูรณ์มีพร้อมทั้งคติโลกศศิธรรม ทั้งยังเห็นว่าพระองค์ทรงพระ
ปรีชาญาณในวรรณคดีอย่างลึกซึ้ง สมควรที่จะได้รับความยกย่อง
จากนาครไทยว่าเป็นพระบรมครู เป็นเครื่องเพิ่มพระเกียรติแห่งพระ
มหากษัตริย์ราชเจ้าพระองค์นั้นให้ปรากฏไปในนานาทวีป และให้พระ
กฤดาภินิหารดำรงอยู่ชั่วกาลนาน ประคองไว้จากไว้นแผ่นดินศิลาฉะนั้น

ชมพระปรีชาญาณในวรรณคดี

แห่ง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

นายพรตน์ เตมียานนท์ เรียบเรียง

อภิสิทธิ์ชัยสมัยคล้ายวันสวรรคตแห่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระขี้นมหาราช อันเป็นกาลสมัยนิยมประชุมถวายบังคมพระบรมรูปพระขี้นมหาราชานุสาวรีย์เป็นนิตย์เสมอทุกยาม เพื่อเป็นการบูชาพระมหากษัตริย์องค์ที่ไต่ทรงปกเกล้า ๆ มาแล้วแต่หนหลังโดยอนุเคราะห์ในวาระนี้จึงรำลึกพรรณนาถึงพระคุณพระคุณของพระองค์โดยกะเพาะ “พระปรีชาญาณในวรรณคดี” พอเป็นเครื่องแสดงความกตัญญูกตเวทีตามสมควรแก่สติปัญญา ดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระปรีชาสามารถในเชิงวรรณคดีเป็นมหัศจรรย์ กล่าวคือ พระราชนิพนธ์ของพระองค์ล้วนแล้วแต่ต้องลักษณะนิยมเป็นที่สรรเสริญและพอใจของผู้อ่านทั่วไป ด้วยพระองค์ทรงสันตทิชานินชานาญเป็นชั้นเลิศ หมกทุกประเภทแห่งคติของการแต่งหนังสือ ซึ่งเป็นอัจฉริยะกว่าพระราชาริราช หรือบรรดานักปราชญ์ตามที่มีปรากฏหลักฐานมาแล้วแต่โบราณ ตลอดจนนักปราชญ์ชาวต่างประเทศ ซึ่งโลกได้ยอมรับแล้วว่าเป็นเลิศ ท่านทั้งหลายเหล่านั้นก็

เสมอแต่เพียงเลิกเป็นอย่าง ๆ ไป เช่น เซกสเบียร์ วิกเตอร์ฮิวโก
 เคอเทอคันเต ๆ ล ๆ เหล่านี้เป็นต้น ไม่มีที่จจะรอยรูเป็นชั้นเอกพร้อม
 เพียงไปทั้งหมด เหมือนพระองค์เลย ทั้งจะหยิบยกขึ้นพรรณนาพอ
 เป็นพระยานคงต่อไป

พระเจ้าแผ่นดินที่มี พระเกียรติยศนับว่าเป็นนักปราชญ์ในเชิงวรรณ
 คติครั้งกรุงสุโขทัยมี ๒ พระองค์คือ ๑ พระเจ้ารามคำแหงมหาราช
 ทรงเริ่มศึกษอักษรไทยโดยฉะเพาะ และได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นความ
 เรียงจารึกไว้ในหลักศิลา ซึ่งเป็นประโยชน์ยิ่งในทางสอบพงศาวดารมา
 จนทุกวันนี้ ๒ พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิ
 พระร่วง ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมีปรากฏอยู่ ๓ พระองค์คือ
 ๑ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า ๒ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า
 ๓ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ครั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์
 มีพระเกียรติยศในเชิงนี้ทุก ๆ พระองค์

พระเจ้าแผ่นดินที่ได้กล่าวพระบรมนามาภิไธยมาแล้วนี้ ที่ปรากฏว่า
 เป็นชั้นเลิศ ก็มักจะเป็นทางขทกลอนเสียโดยมาก ที่ปรากฏว่าเป็นเลิศ
 ในทางความเรียง หรือทั้งความเรียงและขทกลอนนั้น ตกเป็นพระราช
 นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 และพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันทั้งสิ้น แม้นแต่ในจำพวกขทกลอน
 ค้วยกกันก็ยังมีทรงถนัด หรือเลิกไปเป็นอย่าง ๆ ทรงถนัดฉันท บ้าง โคลง
 บ้าง กลอน บ้าง ๆ ล ๆ ทั้งนี้ ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ทั้งความเรียงและทุกประเภทของบทกลอนอีกด้วย จึงต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ยิ่งกว่าแล้วข้างต้น

หนังสือที่แต่งไว้เป็นความเรียงนั้น ที่จริงของเดิมจะมีมากหรือน้อยเท่าใดก็ยากที่จะยืนยัน กล่าวได้แต่เพียงอนุมานเอาตามเรื่องที่มีเหลือให้เห็นเป็นหลักฐานได้ ในชั้นต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีน้อยเรื่องเต็มที ทั้งนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเนื่องจากเหตุ ๒ ประการ คือ

๑ เนื่องจากในสมัยนั้นนิยมในการแต่งหนังสือเป็นบทกลอน โดยนิยมตามเค้าความของคำว่า “ฉันท” แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะถึงกับไม่แต่งเป็นความเรียงกันเสียเลย ดังนั้นน่าจะจะเป็นเหตุให้หนังสือที่แต่งขึ้นเป็นความเรียงน้อยไปประการหนึ่ง คือน้อยโดยไม่มีใครแต่ง

๒ คราวนี้เขาเป็นว่านิยมแต่งกันไว้มาก ก็คงจะมีมูลเหตุต่างกับการแต่งบทกลอน ความเรียงไทยมากคงจะเป็นจำพวกคำรา หรือเป็นการเขียนงานคงจะไม่ใช้หนังสืออ่านเล่นหรือเพื่อความรื่นเริงบรรเทิงใจอย่างจำพวกหนังสือบทกลอน เมื่อเขาเป็นคติเพียงนี้แล้วก็พอจะแลเห็นเหตุที่เหลืออันน้อยนี้ได้ คือ เมื่อคราวเสียกรุงต้นฉะบับหนังสือของเราสูญหายเสียอย่างยับเยิน พวกบทกลอนพันตัวได้ง่ายเร็วกว่า เพราะจำง่ายและมีทางแพร่หลายได้มากกว่ากัน สะดวกแก่ท่านผู้แต่งขุณยานุในเชิงนี้จะกลบพัน ส่วนจำพวกหนังสือที่เป็นงานเขียนนั้น ตามธรรมดาผู้ที่ใคร่รู้ได้เห็นมาจากกตัญญูที่จะพันหนังสือชนคนใดก็ควรจะเป็นผู้ที่รู้หลัก

๑๒

การงานทั้งโดยละเพาะและโดยรอบ จึงเป็นการยากที่จะพินหนังสือชนะนิตน์
 ใต้อย่างคล่อง ๆ ตัวอย่างเช่นการพินหนังสือมหาชาติคำหลวง ซึ่งต้น
 ฉบับสูญเสียเมื่อครั้งเสียกรุง ๖ กัณฑ์ ก็มีการพินตำราพระราชพิธี
 สัมพัจฉรฉินท์ เป็นต้น การพินตำราพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์นั้น หาก
 ว่าได้ต้นตำราจากนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองที่ไม่ได้เสียแก่พะม่า
 ในยุคนั้นมาเป็นเครื่องตรวจสอบ ด้วยเหตุคงที่กล่าวมาแล้วนั้นก็นับว่าเป็น
 เหตุให้หนังสือที่แต่งเป็นความเรียงเหลืออยู่น้อย ใต้ออกประการหนึ่ง
 ก็น้อยโดยกลบพินตัวยาก

แม้แต่เหลืออยู่น้อยคงที่ใตสนนุษฐานมาแล้วนั้นก็ พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงยังทรงพระปรีชาสามารถทรงสอดส่องค้นคว้าพระราช
 นิพนธ์บรรณชนใตเป็นก่ายเป็นกอง เช่นพระราชนิพนธ์พระราชพิธี ๑๒ เคือน
 พระราชนิพนธ์ตำราพระราชพิธีศรีสังฆานการ พระราชวิจารณ์ เหล่านี้
 เป็นต้น พระองค์ใตทรงพระอดุสาหะวิริยะภาพค้นคว้าจนใตโดยความ
 ลำบากยิ่งนัก นับว่าทรงพระปรีชาญาณในวรรณคดีเป็นเลิศแท้ประการหนึ่ง
 นอกจากที่พระองค์ใตทรงพระราชนิพนธ์บรรณชนของเก่าคงที่ว่่านั้น
 แล้ว ยังมีที่ใตทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นไว้ตามสมควรแก่เหตุการณ์และ
 กาลสมัยอีกเป็นอันมาก มีครบถ้วนบริบูรณ์หมดทุกประเภทแห่งเชิง
 กวี คือ

(๑) สตกวี ใ้แก่จำพวกพระราชนิพนธ์ที่ทรงแปล หรือทรงเกี่ย
ความจากหนังสืออื่น เช่นพระราชนิพนธ์นิทราชากริต และพระราชนิพนธ์
จดหมายเทศเสด็จประพาสที่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

(๒) อัครถกวี ใ้แก่จำพวกพระราชนิพนธ์ที่ทรงขึ้น โดยมีหลัก
หรือกระทู้ตั้งขึ้นแล้วและทรงพระราชนิพนธ์ขยายความไปตามอัครถกนั้น ๆ
ให้พิสดารออกไปอีกตามสมควร เช่นจำพวกพระราชนิพนธ์ที่เป็นพระบรม
ราชาวาททรงเทศนาสั่งสอนทำนองการเรียงความแก่กระตุ้ธรรม และ
พระบรมราชาธิบายต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น

(๓) จินตถกวี ใ้แก่จำพวกพระราชนิพนธ์ที่ทรงขึ้นโดยมีนัย
พระราชประสงค์ว่าจะทรงพักผ่อนจากพระราชภาระที่หนักพอให้ทรงพระราช
สำราญเพลิน ๆ ไปตามพระอารมณ์บ้าง เช่นพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่า
กึ่งนี้เป็นต้น

(๔) ปฏิภาณถกวี ใ้แก่พระราชนิพนธ์ที่ทรงขึ้นในเวลาอันเป็น
ปัจจุบันทันทีทำนองพระราชดำรัสตอบต่าง ๆ (เส็งแต่จะเพาะที่มีใ้ทรง
เตรียมล่วงหน้าไว้) เหล่านี้เป็นต้น

พระราชนิพนธ์ของพระองค์ทั้งหมคทั้งที่ทรงบรรณะของเก่าและทรงที่
ทรงขึ้นใหม่ ล้วนแล้วแต่เป็นสารประโยชน์แก่ผู้ที่มีคติในการศึกษา
ยิ่งนัก เป็นการบำรุงสติปัญญาทั้งคติในเชิงที่องค์ความและทั้งคติในเชิง
สำนวนโวหาร ตลอดจนเป็นหลักฐานในการปฏิบัติหรือการสอบสวน
อีกด้วย เป็นแบบอย่างอันประเสริฐของการเรียบเรียงหนังสือที่จะใ้ต้อง
ตามลักษณะนิยมอย่างหาที่เปรียบมิใ้ ทั้งนนอกจากเป็นการบูชาพระ

เกียรติยศและพระคุณสมบัติแล้ว ยังเป็นพระมหากษัตริย์คนที่ได้ทรง
เพาะปลูกวิชาความรู้ให้แก่ชาวเราทั้งหลายอีกเป็นดินเกล้า ๆ

ยังมีพระคุณธรรมพิเศษนอกจากที่ได้ทรงพระอดสาหะด้วยพระองค์
เองโดยละเพาะ ซึ่งนับว่าเป็นพระมหากษัตริย์คนเกล้า ๆ ดังที่ได้พรรณนา
มาแล้วนั้นอีก คือพระองค์ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ตั้ง
สโมสรวรรณคดีขึ้น* สำหรับรักษาหนังสือเก่ามิให้แปรปรวน ไม่ให้มีการ
แทรกแซงหนังสือเก่าจนเกิดเป็นหนังสือของผู้ที่ระศึกษาในชั้นหลัง ทั้งนี้
เป็นพระมหากษัตริย์คนพิเศษอย่างใหญ่หลวง เสมอว่าทรงเพาะปลูก
หลักฐานอันแท้จริงที่กลบตรจะศึกษาวิชาวรรณคดี ไม่เป็นเหตุที่จะทำ
ให้ผู้ศึกษาในรุ่นหลัง ๆ ได้รับความรู้หรือความเข้าใจอย่างไขว้เขวเลอะ
เลือน ทั้งนี้เป็นการถูกต้องตามลักษณะของการศึกษาวรรณคดีเป็นที่สกล
ตามที่ได้พรรณนามาแล้วทั้งหมดคนเห็นได้แล้วว่าพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณธรรมและพระคุณสมบัติของกวี
เป็นเลิศเท่าหาผู้เสมอเหมือนยาก พระมหากษัตริย์คนอันยิ่งใหญ่ที่ได้
พระราชทานไว้ด้วยพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ย่อมยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชาว
เราอยู่เสมอมิได้ขาด เพราะฉะนั้นการที่ใคร่จะการเรียบเรียงหนังสือขึ้น
ก็เสมอว่าเป็นการสนองพระเดชพระคุณในพระองค์พระบาทสมเด็จพระปรมิ
หาราชเจ้า นับเนื่องเข้าในธรรมข้อที่มิชื่อว่า กตัญญูแก่เวทีกด้วย
ประการดังนี้แล

* หมายเหตุของผู้ตรวจ:— วรรณคดีสโมสร ความจริงตั้งขึ้นในรัชกาลปัจจุบันนี้

พระปรีชาญาณในวรรณคดี

ของ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

นายวุฒิ สุวรรณรักษ์ เรียบเรียง

ในวันอภิเษกพิธีสมรสมีเวียนมาบรรจบครบวันคล้ายสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เราท่านทั้งหลายต่างพากันมาน้อมเกล้า ๆ ถวายบังคมพระบรมรูปอันเป็นพระบรมหาราชานุสาวรีย์แห่งพระองค์ ด้วยความกตัญญูกตเวทิตะลึกถึงพระมหากษัตริย์องค์แห่งพระองค์ที่ได้ทรงมีแก่พวกเราท่านมาแล้วแต่หนหลังโดยอเนกปริยาย ในวาระนี้จะได้กล่าวถึงพระปรีชาญาณในวรรณคดีดังต่อไปนี้

นักปราชญ์ในเชิงวรรณคดีตามที่มีหลักฐานปรากฏทั้งโบราณสมัยและปัจจุบันสมัยทั้งนอกและในสยามประเทศ ต่างก็มักต่างมีความถนัดในเชิงนิพนธ์เป็นประเภท ๆ เท่านั้น มิได้ถนัดหมดทั้งประเภทเรียงความและบทกลอน เช่น เซกสเปียร์ก็ต่างประเทศก็สันตติในทางแต่งบทละครเท่านั้น ว่าถึงพระเจ้าแผ่นดินที่เป็นกวีทรงอำนาจในทางแต่งบทกลอนครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า ซึ่งได้ทรงพระราชนิพนธ์ฉันท สप्त โชมย ตอนกล่าวต่อที่พระมหाराชครูแต่งค้างไว้ นี้ก็เป็นไปในทางบทกลอนเท่านั้น และไม่ปรากฏว่าทรงสันตติในทางเรียงความ ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

๒๑

ของเรา พระองค์ท่านทรงสันตติ์ทางพระราชนิพนธ์ทั้ง ๒ ประเภท ทั้งปรากฏว่าก็เลิศเลอด้วย นั้นนับว่าเป็นเอกในทางวรรณคดีประการหนึ่ง

พระราชนิพนธ์ของพระองค์ทั้งหลาย ย่อมมีพร้อมมูลทั้ง อุดมธรรมะ ไบราณคดี ฯลฯ ผู้จะพึงศึกษาอาจเห็นเอาได้ตามพอใจ ในทางสำนวนที่ทรงใช้ ทั้งคนชั้นสูงและต่ำสามารถเข้าใจได้อย่างชัดเจนนัก เป็นพระคุณธรรมอันวิเศษอีกประการหนึ่ง

พระราชนิพนธ์ทั้งปวงของพระองค์มีไวยาหารในการแต่งโดยพร้อมมูล กิจจะหยิบยกมาพรรณนาต่อไปนี้

๑. ปริยายไวยาหาร ได้แก่พระราชคำรัสต่าง ๆ พระราชคำรัสเหล่านี้เป็นเรื่องชวนอ่านมาก และอ่านไม่รู้จักเบื่อด้วย ในพระราชคำรัสนั้นย่อมมีสัทธานันเป็นแก่นสาร และบางทีมีทั้งเรื่องราวและพงศาวดารอยู่ไม่ใคร่ขาด มีคำขบขัน ย่อมใจให้ผู้ใดสันทิ์สัทธาปลื้มปลิดเกิดขึ้นเกิดความปราโมทย์จูงใจน่าอัศจรรย์มาประปรายฉะนั้น นับว่าพระองค์เป็นเอกในไวยาหารอีกประการหนึ่ง

๒. พรรณนาไวยาหาร เช่นพระราชนิพนธ์พระราชพิธี ๑๒ เดือน จกหมายไกลบ้าน จกหมายรายวันเมื่อประพาสจันทบุรีครั้งแรกเป็นต้น ผู้อ่านพระราชนิพนธ์เหล่านี้ใคร่ขความรื่นรมย์แจ่มแจ้งมาก เข้าใจโดยตลอด เช่นจกหมายรายวันเมื่อประพาสจันทบุรีครั้งแรกนี้ใช้จะมีแต่ระยะทางเสด็จอย่างเกี้ยว ความเย็นไปของเมืองจันทบุรีเป็นอย่างไร ก็มีในจกหมายเทศน์โดยตลอดละเอียดทุกอย่าง ผู้ที่ไม่เคยไปได้อ่านก็จะทราบกิจการและภูมิประเทศได้ตามต้องการ ส่วนพระราชพิธี ๑๒ เดือนนั้นเล่าเป็น

พระราชนิพนธ์ที่เลิกอีกเรื่องหนึ่ง ในพระราชนิพนธ์เล่มนี้กล่าวถึงราชประเพณีเก่าใหม่และไต่ทรงพิจารณาไว้โดยถี่ถ้วน ผู้ใดอ่านแล้วก็จะบูชาพระคุณสมกับความเป็นเอกไทยแน่แท้ นับว่าพระองค์ทรงสันทัดอย่างประเสริฐในไวยากรณ์อีกข้อหนึ่ง

๓. สาธกไวยากรณ์จะยกขึ้นพรรณนาโดยละเอียดเพราะว่ามีในเรื่องใดเป็นหลักจริง ๆ ก็ยาก เพราะไวยากรณ์นั้นมักแทรกแซงอยู่แทบทุกแห่งไม่ว่าจะทรงพระราชนิพนธ์อะไร เพื่อทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง มักทรงยกเอาตัวอย่างขึ้นมาเทียบโดยมาก ตัวอย่างที่ทรงยกดูช่างเหมาะเจาะสมกับเรื่อง ประสานกันสนิทไม่เคอะเขิน ควรจะบูชาพระคุณข้อนี้ว่าเป็นเอกอีกประการหนึ่ง

๔. เทศนาไวยากรณ์พระองค์ท่านทรงพระราชนิพนธ์ไว้อย่างลึกซึ้ง เช่นพระบรมราชาวาทที่พระราชทานแก่พระเจ้าลูกเธอที่ออกไปศึกษาวิชาในยุโรป พระบรมราชาวาทนี้ เป็นคติสอนใจผู้ใดอ่าน ว่าพระองค์ไต่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้อย่างดีเพียงไร สมควรจะเป็นทางที่ผู้ฟังจะปฏิบัติตามยิ่งนัก นับว่าพระองค์เยี่ยมในไวยากรณ์อีกประการหนึ่ง

นอกจากที่ไต่พรรณามาแล้ว พระองค์ยังไต่ทรงพระราชนิพนธ์เขียนสำนวนผู้อื่นได้เป็นอย่างดี เช่นกลอนได้อธิษฐานถวาย กลอนนทวงพระราชนิพนธ์เป็นอย่างดีข้าราชการฝ่ายใน เป็นต้นองกลอนผู้หญิง นอกจากทรงพระราชนิพนธ์เป็นสำนวนผู้หญิงแล้วยังแต่งเป็นสำนวนชายของผู้อื่น คือนิราศรัตน ทรงแต่งเป็นสำนวนกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม การแต่งเขียนอย่างนี้ยากที่จะมีใครแต่งให้ได้ดี ต้องเป็นผู้ที่มีวุฒิความ

๒๓

สามารถโดยเฉพะ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงไว้ซึ่งภูมิ
ความสามารถโดยพร้อมมูล จึงทรงสามารถพระราชนิพนธ์เรื่องทำนอง
นี้ได้อย่างดี นี้ก็เป็นพระคุณวิเศษอีกประการหนึ่ง

ทุก ๆ อย่างที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้แล้ว พร้อมด้วยลักษณะ
ที่ว่าผู้แต่งมีธรรมะ กล่าวคือ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้แล้ว มิได้มีเข้า
ข้างไหนออกข้างใคร เป็นกลางเสมอ นี้เป็นพระคุณธรรมในวรรณคดีอีก
ข้อหนึ่ง

นอกจากที่บรรยายมาแล้วข้างต้น พระองค์ได้ทรงพระอุตสาหะ
วิริยภาพทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งสโมสรวรรณคดี* เพื่อ
ตรวจตราชำระสระสรงหนังสือเก่า ๆ ครึ่งโบราณ เพื่อมิให้เลอะเลือนไป
โดยทรงสอดส่องด้วยพระปรีชาสามารถอันสุขุมคัมภีรภาพ เพื่อยัง
เป็นหลักในวรรณคดี ทรงให้เป็นชุมนุมทรัพย์ในประเทศ เพื่อให้กลยุท
ถกถิศาชั้นหลัง ๆ ได้กอบโกยไปใช้ โดยพระมหากษัตริย์คุณอันใหญ่
ที่ทรงสะสมไว้ฉะนั้น เราท่านทั้งหลายที่พากันมาถวายบังคมพระบรม
ราชานุสาวรีย์ในวอนี้ เมื่อได้ทราบถึงพระคุณธรรม คือพระปรีชาญาณ
ในวรรณคดีของพระองค์แล้ว จงน้อมกายและจิตศรัทธาถึงพระมหา
กษัตริย์คุณจงทั่วหน้ากัน แล้วจงเพิ่มความจงรักภักดี พอกพูนกตัญญู
กตเวทิต่อมหาจักรบรมราชวงศ์ อัยยักรักเสื้อมงคลสายชั้วกัลปาวสานแล

* หมายเหตุของผู้ตรวจ :— ความจริงวรรณคดีสโมสร ตั้งขึ้นในรัชกาล
ปรักคยุตบัน

เรียงความเรื่อง

การเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศอย่างไรบ้าง

ของ

นักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉบับที่ได้รับรางวัลจากเงินทุนของ

พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธสาสน์นาฏ โปยมหาราชปติวรตา

กับฉบับที่ได้รับความชมเชย

พ. ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
เรียงความของ นายสอาด ทงษ์ยนต์ ระเบียบที่ไตรบวางวัด	๑
เรียงความของ นายเลื้อน ไชแสง ระเบียบที่ได้รับความชมเชย	๙
เรียงความของ นายพระ สุขวัจน์ ระเบียบที่ได้รับความชมเชย	๑๕
บัญชีเงินทุนพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธสาสนีนาถ ๑	๑๙ ก.

คำนำ

ในการทรงบำเพ็ญพระกุศลพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษาแห่ง
พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธสาสน์มหาอุปัชฌาย์ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๖ พระองค์ท่านได้พระราชทานธนทรัพย์ โดยจำนวน
ถ้วน ๓,๐๐๐ บาท บำรุงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อันเป็น
พระราชอนุสาวรีย์แห่งพระราชปิยภรรจา ผู้ทรงพระคุณธรรมอัน
มหาประเสริฐ ด้วยพระประสงค์เพื่อทรงอุทิศส่วนพระกุศลถวาย
สนองพระเดชพระคุณด้วยพระกตัญญูกตเวทิตถรมอันล้ำเลิศ กับได้
พระราชทานเพิ่มเติมต่อมาอีก ๓ ครั้ง คือ เมื่อวันที่ ๔ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๖๗, ๑๐๐ บาท วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๗,
๒๐๐ บาท วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘, ๒๐๐ บาท และ
มีเงินคอกเบี้ยที่จ่ายเป็นรางวัลแล้วเหลืออีก ๕๔ บาท กระทรวง
ธรรมการได้สมทบเข้าในจำนวนเดิม ๓,๐๐๐ บาท ผนวกเงิน
ทุนจำนวนหนึ่งเป็น ๓,๕๕๔ บาท.

กระทรวงธรรมการในเวลานั้นเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ได้
ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อจัดให้เงินจำนวนนี้เกิดทอดอกผล
สำหรับบำรุงนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในทางศึกษา และให้
นักเรียนแต่งเรื่องเกี่ยวกับความเป็นไปในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราชเจ้า. กรมการได้ปฏิบัติการ
 ล่วงมาแล้ว ๒ พุทธศก คือ พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นปีแรก และ
 พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นปีที่ ๒. มาถึง พ.ศ. ๒๔๖๙ นี้ เป็นปีที่ ๓
 กรมการได้ดำเนินการโดยทำนองนี้ ได้ตั้งหัวข้อให้นักเรียน
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเรียง คือ “การเสด็จประพาสของพระ
 ยาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศ
 อย่างไรบ้าง.”

การตัดสินเรียงความคราวนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
 ทังวราชนาฎภาพ ทรงพระกรุณาธิคุณเป็นผู้ตัดสินเหมือน ๒ พุทธศก
 ที่แล้วมา เป็นพระกรุณาคุณอันใหญ่ยิ่งแก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 และคณะพุทธศกนี้ พระยาอุปกิตศิลปสาร ปลัดกรมตำรา
 กระทรวงธรรมการ ได้ช่วยตรวจในเชิงวิวยากรณ์ก่อนถวายพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมพระทังวราชนาฎภาพทรงตัดสินด้วย จึงขอขอบ
 ใจพระยาอุปกิตศิลปสารไว้ ในที่นี้.

นักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้แสดงความสามารถใน
 การเรียงความคราวนี้ ซึ่งเป็นที่ ๑ ได้รับรางวัลเป็นเงิน ๑๐๐ บาท
 คือ นายสอาด หงษ์ยนต์ นักเรียนคณะรัฐประศาสนศาสตร์กับ
 เพียงได้รับความชมเชยอีก ๒ ฉบับ คือ นายเลื้อน ไชแสง นักเรียน
 คณะรัฐประศาสนศาสตร์ และ นายธระ สัจวัจน์ นักเรียนคณะอักษร
 ศาสตร์และวิทยาศาสตร์.

ฉบับเรียงความของนักเรียนฯ พาลงกรณมหาวิทยาลัย ทั้ง
 ฉบับที่ ๑ และฉบับชมเชย กรมการได้เคยจัดการพิมพ์ ขึ้นเป็น
 ของแจกประชาชนผู้มาสโมสรสันนิบาต ถวายสักการะพระบรมรูป
 ทรงม้า อันเป็นพระราชอนุสาวรีย์แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ
 ณพระลานพระราชวังดุสิต ในโอกาสที่ตมภ์คล้ายวันสวรรคต คือ
 วันที่ ๒๓ ตุลาคม. สำหรับพระพุทธรูปนี้ กรมการจึงได้จัดการ
 พิมพ์ ขึ้นแจกครั้งหนึ่งครั้ง.

การพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจรับพิมพ์
 ให้ ๕๐๐๐ ฉบับโดยมิได้คิดราคา ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๘
 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรพิมพ์ให้ โดยไม่คิดราคาเป็นจำนวน
 ๓๐๐๐ ฉบับ สำหรับพุทธรูปนี้ โรงพิมพ์อักษรนิติศาสตร์รับ
 พิมพ์ให้ ๓๐๐๐ ฉบับโดยมิได้คิดราคาเหมือนกัน.

ในนามแห่งกระทรวงธรรมการ ขอผลแห่งพระกุศลซึ่ง
 พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชขบิวิรค์า ทรง
 บำเพ็ญด้วยพระกัญญาคุณาวะทีนี้ จึงบันดาลให้พระองค์ประสพแต่
 สิ่งที่เป็นนิมิตราวมณี และทรงพระเจริญด้วยพระจตุพิชพรทุกประการ.
 อนึ่งขอสรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลชนมสุขทุกประการ จง
 มีแก่ นักเรียนฯ พาลงกรณ มหาวิทยาลัย ผู้ตั้งใจร้อยกรองพระ

๗

เกียรติคุณ เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนทั้งหลายให้ประจักษ์ ทั้ง
โรงพิมพ์ ผู้ศรัทธาพิมพ์ให้โดยไม่คิดราคาด้วยหวังให้เป็นการแพร่
หลาย, และประชาชนหญิงชาย ผู้อุทิศมาแต่ที่ไกลและใกล้เพื่อ
ถวายสักการะแก่สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าด้วยกตัญญูกตเวทิตรรณ
ทั่วกัน เทอญ.

พระยาไพศาลศิลปศาสตร์

กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘

“การเสด็จประพาสของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
ได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศอย่างไร”
นายสอาด หงษ์ยนต์ เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระองค์ทรง
พระราชสมภพ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ เสด็จเถลิง
ถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ เป็นพระราชอาภิย์พระองค์ที่ ๕
ในจักรีบรมมหาราชวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑
เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชนมายุ
ได้ ๕๘ พรรษา รวมเวลาที่ได้ทรงปกครองสยามประเทศได้
๔๒ ปีเศษ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมอันวิเศษ
และทรงพระปรีชาสามารถอันสูงมคัมภีร์ภาพเช่นอย่างเลิศ ยาก
ที่จะหาผู้ใดเสมอ พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงสมณชีพราหมณ์และ
อาณาประชาราษฎร์ ทั้งปวงให้ร่มเย็นเป็นสุข ประสึทธิประสาพ
ความเจริญวัฒนาการให้แก่บ้านเมืองเป็นล้นพ้นไปตลอดรัชสมัย มิได้

ทรงทอดยอกษ์บรรดาความเห็นชอบยากและอุปสรรคทั้งปวงจนเป็นที่นิยม
แก่ทวยนาครอยู่ด้วยหน้า ถึงแก่พากันเรียกว่า สมเด็จพระปิย
มหาราชเจ้า ทรงพระเกษพระคุณเป็นอันเกล้า ๆ สุกที่ระคนหา
ในที่นี้จะขอขยียกชันพรพรรณา ฉลของพระเกษพระคุณแต่จะเพาะ
เรื่องประโยชน์ซึ่งได้รับจากการที่พระองค์เสด็จประพาสที่ต่าง ๆ พอ
เป็นพระยานแห่งพระราชอุทิศสาหะ และพระปรีชาญาณ เป็นเครื่อง
เฉลิมพระเกียรติคุณส่วนหนึ่งดังต่อไปนี้

ตั้งแต่สมเด็จพระปิยมหาราชได้เสด็จถึงฉะลวราชสมบัติมา
พระองค์ได้เสด็จที่ต่าง ๆ เป็นหลายคราว ทั้งนี้ก็เพราะพระ
องค์ทรงตระหนักพระหฤทัยแล้วว่า การเสด็จประพาสของพระองค์
เป็นประโยชน์ใหญ่ยิ่งแก่ประเทศอย่างหนึ่ง พระองค์เคยเสด็จถึง
หัวเมืองในพระราชอาณาจักรแทบทั่วทุกมณฑล และได้เคยเสด็จถึง
ต่างประเทศก็หลายคราว ในการเสด็จประพาสหัวเมืองภายใน
พระราชอาณาจักร นั้น สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าหาได้เสด็จเยี่ยง
พระมหากษัตริย์เสมอไปมิได้ บางครั้งพระองค์ได้เสด็จเช่นราษฎร
สามัญที่มั่งคั่งไปเที่ยวเล่นก็มี การเสด็จเช่นนี้ทำให้พระองค์ได้
ทรงสัมภาษณ์กับราษฎรอย่างใกล้ชิด ถึงปรากฏในคราวเสด็จ
ประพาสต้นเมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ เป็นต้น การที่ได้ทรงสัมภาษณ์
ราษฎรอย่างสามัญชนต่อสามัญชนเช่นนี้ ทำให้พระองค์ได้ทรง
ทราบทุกซอกซี้และความเป็นไปของราษฎรอย่างละเอียดด้วย พระองค์เอง

และได้ทรงเห็นการปกครองของเจ้าหน้าที่ซึ่งทรงไว้วางพระราชหฤทัย
 แต่งตั้งออกไปทำการต่างพระเนตรพระกรรณอีกด้วยว่า ได้ถูกชี้
 ใ้ราษฎรเดือดร้อนอย่างไร หรือปกครองได้เรียบร้อยดีเพียงไร
 เมื่อทรงเห็นว่า ผู้ใดประพฤติมิชอบก็ทรงคิดเทียบลงโทษ หรือ
 ให้เปลี่ยนแปลงใหม่ เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ทั้งหลายเกรงครัดข้อตรง
 ต่อการงานยิ่งขึ้นด้วยส่วนหนึ่ง ยาโฮสธสภาก็ได้ทรงพระกรุณา
 ไปรดเกล้า ๆ ให้นายแพทย์ คึกประกอบขึ้น และให้เป็นธุระของ
 เจ้าหน้าที่ที่จะให้เขียนประโยชน์โดยทั่วถึงนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุ
 ที่พระองค์ทรงเห็นความเจ็บป่วยของราษฎร ซึ่งมิได้รับการเยียว
 ยาตามสมควรนั่นเอง ถึงแม้ว่าในบางครั้งพระองค์ได้เสด็จอย่าง
 พระมหากษัตริย์ก็ดี พระองค์ก็ได้มีโอกาสทรงตรวจตราทุกข์สุข
 ของราษฎร และได้ทรงเปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าเฝ้ากระทำความ
 วิสสาสะกับพระองค์เช่นเดียวกัน ในคราวเสด็จประพาสมลายู
 เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ พระองค์ได้ทรงทราบว่า ราษฎรที่เมืองพัทลุง
 เห็นไข้ทรพิษตายกันมาก ก็ได้ทรงสั่งให้พระยาพัทลุงส่งคนเข้า
 ไปฝึกหัดที่โรงพยาบาลในกรุงเทพฯ แล้วให้รับหนองโคมาปลูก
 ใ้ราษฎรทุกปี และในคราวเสด็จเมื่อ ร.ศ. ๑๐๙ ได้ทรงทราบว่า
 การเกณฑ์ทำสายโทรเลขที่เมืองชุมพรนั้น ทำให้ราษฎร
 เดือดร้อนอย่างยิ่งจนถึงแก่ต้องอพยพครอบครัวหนี การที่
 ได้ทรงทราบทุกข์ราษฎรคราวนี้ เป็นเหตุอันหนึ่งซึ่งทำให้ทรงพระราช

ตำรับแก้ไขวิชัยปกครองหัวเมือง คือที่จักมณฑลเทศาภิบาลเป็นต้น และในคราวเดียวกันนี้ เมื่อเสด็จถึงเมืองตะกั่วป่าพระองค์ ได้ทรง ทราบว่าบ้านเมืองทรุดโทรมลง เพราะความโง่เขลาของพระยา เสนานุชิต ก็ได้ทรงพระราชดำริว่า จะแก้ไขอย่างอื่นมิได้ นอก จากจะแก้ไขความโง่เขลาของพระยาเสนาานุชิตเสียก่อน เท่าที่ ได้กล่าวมาแล้วและคงตัวอย่างทั้งสามที่นำมากล่าวนี้ ก็พอจะเห็น ได้ว่า การเสด็จประพาสของพระองค์ทำให้การสาธารณสุขและ การปกครองดีขึ้นเป็นอันมาก

หนึ่งตามระยะทางที่เสด็จไปนั้น เมื่อพระองค์ทรงพบสิ่งใดซึ่ง เป็นที่ไม่สะดวกแก่การคมนาคม ก็โปรดให้แก้ไขให้สะดวกขึ้น เช่น ได้ทรงพบหินได้ห้า ซึ่งไม่ปรากฏในแผนที่ เมื่อเสด็จถึงอำเภอยาง ในคราวเสด็จประพาสพันบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ นั้น ก็ได้โปรดให้จัดการสำรวจและทำเครื่องหมายไขว้กไว้ เพื่อให้ สะดวกแก่เรือผ่านไปมาที่ระสังเกตุเห็น ทั้งนี้เช่นต้น อีกประการหนึ่ง พระองค์และเจ้านายข้าราชการที่โดยเสด็จ มักจะทรงซื้อและซื้อ ของซึ่งชาวพื้นเมืองทำขึ้นขาย ทั้งนี้ย่อมทำให้การตัดถกรมของ พลเมืองเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง เพราะชาวเมืองย่อมระเอาใจใส่คึกคัก แปรลงให้ดีขึ้นและทำให้มากขึ้น ทั้งปรากฏในพระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาสมลายู เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ ว่า “๑๓๓ ผ้าพื้น ในตลาดเมืองสงขลาขึ้นมากอย่างยิ่ง ก็ยรรู้อยู่อาวระมา ลงมือถือ

๕
 ก็นเสียแค่เดือนห้าเดือนหกก็ ^๕ซื้อไม่พอร่องเหมือนแต่ก่อน ๆ ละ”
 เช่นนี้เป็นต้น ^๕นัยว่าการเสด็จประพาสของพระองค์เป็นการบำรุงการ
 คมนาคมและการหัตถกรรมของพลเมืองให้คึกคักขึ้นด้วยประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่งการเสด็จประพาสของพระองค์ ^๕ย่อมเป็น
 ประโยชน์ในเรื่องเขตต์แดนที่ยังไขว่ไขว่กันอยู่ก็ต่างประเทศด้วย เช่น
 เมื่อคราวเสด็จประพาส มะลายูในร.ศ. ๑๐๘ พระองค์ได้ทรง
 ทราบว่า เกาะชวาที่เมืองระนองนั้น ^๕แผนที่อังกฤษทำหมายสี
 ยังไม่ต้องท้วงหนึ่งสีสัญญาที่ว่า ^๕เกาะอยู่ใกล้ฝั่งไทยก็เป็นของ
 ไทย ที่อยู่ใกล้ฝั่งอังกฤษก็เป็นของอังกฤษ ^๕เว้นไว้แต่เกาะชวา
 เป็นของไทย ^๕แผนที่อังกฤษหมายสีเกาะชวาเป็นของอังกฤษเสีย
 จึงได้ไปรอกให้ว่ากล่าว • ทกลงคืนมาเป็นของไทย ^๕ดังนี้ เป็นต้น

รวมความว่า การเสด็จประพาสภายในพระราชอาณาจักรของ
 พระองค์ ^๕เป็นการบำรุงการสาธารณสุข, การปกครอง, การ
 คมนาคม, และการหัตถกรรมของพลเมืองให้คึกคักขึ้น และเป็นเหตุ
 ให้เขตต์แดนถูกต้องเรียบร้อยขึ้นอีกด้วย การเหล่านี้ย่อมเป็นประโยชน์
 แก่ประเทศอย่างมหันต์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จถึงต่างประเทศ
 รวม ๗ ครั้ง ^๕เสด็จเมืองมะลายูโดยฉะเพาะครั้ง ๑ ^๕เสด็จเกาะชวา
 ๓ ครั้ง ^๕และเสด็จอินเดียและพม่าครั้ง ๑ ^๕และเสด็จถึงนานา ประเทศ
 ในทวีปยุโรป ๒ ครั้ง ^๕การที่พระองค์มีได้ทรงย่อท้อต่ออันตราย

และความลำบาก ทรงพระราชอุทิศสำหรับเสด็จต่างประเทศทั้งหลาย
 นั้น ก็เพราะพระองค์ทรงเห็นว่า จะได้พบได้เห็นบรรดาแบบแผน
 ขนบธรรมเนียมและวิชาความรู้ต่าง ๆ อันดีพิสดาร ในประเทศซึ่ง
 เจริญเหล่านี้ แล้วจะได้ทรงนำแบบอย่างที่เหมาะสมแก่ประเทศสยาม
 มาใช้ในประเทศบ้าง ซึ่งจะเป็นทางเจริญต่อไป ส่วนประเทศ
 อินทียะมาและมะลายูนั้นเล่า ถึงแม้จะไม่เจริญเท่าเทียมประเทศใน
 ยุโรปก็จริง แต่เป็นประเทศที่อยู่ในความปกครองของอังกฤษและ
 คิกค้ออังกฤษอยู่มาก ย่อมจะมีแบบอย่างอันดีไม่น้อย การใดที่
 พระองค์ทรงรู้เห็นในประเทศเหล่านี้ และทรงเห็นว่าสมควรจะจักขึ้น
 ในประเทศเราบ้างก็จักขึ้น เช่นการสุขาภิบาล, การประยาเป็นต้น
 การใดที่ประเทศเราทำอยู่แล้วและทรงเห็นว่าควร จักการแก้ไขให้ดี
 ยิ่งขึ้น ก็โปรดให้ทรงแก้ไขเช่นการศึกษา เป็นต้น. การประยา
 และการศึกษานี้ทำให้พลเมืองตายน้อยลงด้วยเป็นโรคระบาด และ
 ทำให้พลเมืองเจริญด้วยการศึกษา เป็นเหตุใหญ่อันหนึ่งที่จะทำให้
 บ้านเมืองเจริญ

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังเป็นพระราชประสงค์ อีกอย่าง
 หนึ่ง ที่จะทรงทำความคุ้นเคยกับบรรดาผู้ปกครองและข้าราชการต่าง
 ประเทศอย่างฉันทมิตรหรือเรียกว่าเป็นกันเอง ซึ่งทำให้พระราชไมตรี
 ระหว่างประเทศแน่นแฟ้นรุ่งเรืองยิ่งขึ้น หรืออาจเกิดขึ้นใหม่ก็ได้ เช่น
 ไปอยู่ที่ กรุงโรมทรง ชักชวนพระองค์ให้ เจริญพระราชไมตรีส่งทูตไป
 ประจําพระราชสำนักกรุงโรม เมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก

๗

แต่พระองค์ทำไ้ทรงรับรมมิได้ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงพระญาณอัน
 สุขุมคัมภีรภาพส่วนหนึ่ง การส่งเสริมพระราชไมตรีได้แน่นแฟ้น
 ใ้รุ่งเรืองขึ้นนี้ ย่อมมีประโยชน์เบ้ขอเนกประการ เช่น เป็นประโยชน์
 ในการค้าขายติดต่อกันเป็นต้น

อนึ่งการเสด็จประพาสของพระองค์นั้น แสดงใ้บรรดา
 เจ้าชายขุนนางและราษฎรชาวต่างประเทศ เห็นพระปรีชาญาณและ
 พระบุญญาภิหาร เช่นการเผยแผ่เกียรติคุณของสยามประเทศใ้
 ปรากฏแก่ประเทศทั้งหลายอยู่ทั่วกัน

รวมความว่า การเสด็จภายนอกประเทศของพระองค์ใ้หน้า
 แบบแผนชนนขรรวมเหิมอหิทีและสมควรมาสู่ประเทศอย่างหนึ่ง, ทำใ้
 พระราชไมตรีระหว่างประเทศสนิทสนมรุ่งเรืองขึ้นอย่างหนึ่ง, เผยแผ่
 เกียรติคุณของประเทศใ้ซจรไปไกลอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งการทั้งหลาย
 เหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องนำความเจริญความสมบูรณมาสู่ประเทศทั้งสี่
 นี้ว่าเป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่งหาที่สุคมิได้

อนึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไ้ทรงนิพนธ์
 หนังสือเรื่องเสด็จประพาสไ้แทบทุกคราวที่ไ้เสด็จ เช่นเรื่องไกลบ้าน
 และเรื่องเสด็จประพาสจันทบุรีเป็นต้น หนังสือเหล่านี้ไ้ทรงนิพนธ์
 ขึ้นอย่างซ้กเจนละเอียดละออ ว่าถึงระยะทางที่ทรงผ่านแล้วพระองค์

๘

ได้ทรงนิพนธ์ไว้อย่างที่คุณอ่านรู้สึกประหนึ่งว่าได้ผ่านไปเอง ส่วนสิ่ง
 ต่าง ๆ ที่ได้ทรงรู้เห็นแล้วก็ได้ทรงนิพนธ์ไว้อย่างที่คุณอ่านรู้สึกประหนึ่ง
 ว่าได้ยิน หรือได้เห็นเอง ในบางตอนก็ได้เพิ่มพระราชวินิจฉัยไว้ให้เห็น
 ที่เข้าใจง่ายขึ้นด้วย หนังสือเหล่านี้ย่อมเป็นเครื่องเปิดหูเปิดตาผู้อ่าน
 ได้รู้เห็นขนบธรรมเนียมและความรู้แปลก ๆ ที่ไม่เคยรู้เคยเห็น เป็น
 เครื่องทำให้ประชาชนเฉลียวฉลาดขึ้น นับว่าเป็นประโยชน์ได้ส่วนหนึ่ง

การเสด็จประพาสที่หลายครั้งนั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์อันใหญ่
 ยิ่งก็ว่าได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังเป็นเครื่องทำให้พระองค์ทรงสำราญ
 พระอิริยาบถ และทำให้เกิดกำลังพระวรกายและพระปัญญา ซึ่ง
 พระองค์ทรงสามารถทนทานต่อพระราชธุระอันใหญ่หลวงได้ไม่เหน็ด
 อ่อน และทรงสามารถดำเนินรัฐประศาสน์ภายใต้ที่เป็นอย่างเล็ก
 จึงได้ทรงปกครองสยามประเทศให้ร่มเย็นเป็นสุขและเจริญรุ่งเรืองมา
 ได้ถึง ๔๒ ปี ซึ่งเป็นเวลานานกว่าที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์
 ได้ทรงปกครองมาแล้วในกาลก่อน เพื่อที่จะฉลองพระเดชพระคุณ
 อันมีอยู่แก่เราทั้งหลายเป็นล้นเกล้า ๆ นั้น จึงสมควรที่จะบำเพ็ญ
 ให้เป็นพลเมืองดี นำประเทศก้าวขึ้นขึ้นแห่งความเจริญวัฒนาการ
 ค่อยไปตามลำดับ ทั้งที่พระองค์ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยและได้ทรง
 ปฏิบัติไปแล้วเป็นอย่างดีเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่นั้น เทอญ

เรียงความเรื่องการเสด็จประพาส

ของ

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕

มีประโยชน์แก่ประเทศอย่างไร

นายเลื่อน ไขแสง เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ประสูติเมื่อ ณ วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ครั้นพระราชบิดาเสด็จสวรรคต พระองค์ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติราชาภิเษกสืบสันตติวงศ์ ดำรงกรงเทพพระมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ นับลำดับรัชกาล แห่งจักรบรมมหาราชวงศ์เป็นที่ ๕ และเสด็จสวรรคตเมื่อ ณ วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ นับเวลาในรัชกาลที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุง สยามประเทศให้ร่มเย็นรุ่งเรืองถาวรมาได้ ๔๒ ปี โดยลำดับซึ่งนับว่า นานกว่าพระมหากษัตริย์ทุกๆ พระองค์ ที่ได้ทรงปกครองสยามประเทศ มาในอดีตกาล และในรัชสมัยที่พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัตินี้ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมอันล้ำเลิศ ประทับด้วยพระปัญญาบารมีอันวิเศษ ทรงกำเนิดรัฐประชาสโนบาย

ปกครองทวยราษฎร์แห่งสยามประเทศให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน บ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองถาวรสืบเป็นลำดับ นี้ว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันยอดเยี่ยมเหลือที่จะพรรณนาให้สิ้นสุกลงได้

พระองค์ได้ทรงพระอุตสาหะเสด็จประพาสในที่ต่างๆ เป็นหลายแห่งหลายคราว อันพึงนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำประโยชน์มาสู่ประเทศโดยอเนกประการ คือ

(๑) การเสด็จประพาสทัพของพระองค์เป็นเหตุให้ยังเกิดความร่วมมือเป็นแก๊พไฟฟ้าข้ามแผ่นดินชาวสยามเป็นอันมาก พระองค์ได้ทรงตระหนักเหตุการณ์ที่เป็นไปของราษฎรโดยประจักษ์แจ้งแก่พระเนตรพระกรรณของพระองค์เอง เป็นทางที่จะทรงพระราชดำริระงับทุกข์ บำรุงสุขให้ต้อง ตามแบบแห่งรัฐประชาสโนบายโดยถูกต้องดังเช่นที่เกิดมียาไอศดสภานั่น ก็เนื่องจากการที่พระองค์ได้เสด็จไป และทอดพระเนตรเห็นราษฎรเจ็บไข้โดยไม่ได้รับการรักษาเยียวยาพอสมควร ก็เหมือนว่านอนหรือคอยให้ใช้นั้นหายไปเอง หรือรอคอยว่าเมื่อไรจะตาย เป็นที่น่าสลดพระราชหฤทัยยิ่งนัก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ประชุมนายแพทย์คิดประกอบยาสำหรับใช้รักษาโรคที่มักจะเป็นกันขึ้นนั้น ๘ ชนิด เช่น ยาไข้ ยาถ่าย ยาขับ ฯ ล ฯ เหล่านี้เป็นต้น ยกให้เป็นภาระของเจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่ที่จะคิดจัดการให้ได้รับประโยชน์ทั่วถึงกัน หรือดังเช่นที่เกิดมีการสุขาภิบาลขึ้นตามหัวเมืองก็เนื่อง จากการประพาสทัพเหมือนกัน

ได้เสด็จขึ้นบกที่ตำบลท่าฉลอมจังหวัดสมุทรสาครทอดพระเนตรเห็น
ความสกปรกที่มีอยู่ในที่นั้น ทรงพระราชดำริว่าน่ากลัวจะเกิดเชื้อโรค
ได้ง่าย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งจัดการสุขาภิบาล
ขึ้นที่ตำบลท่าฉลอมนั้นก่อนเป็นครั้งแรก แล้วเมื่อทรงเห็นว่าบุคคล
ประโยชน์ที่แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่จะได้รับความสุขในทางกาย จึง
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นจัดการ
สุขาภิบาลให้แพร่หลายทั่วไปตามสมควร

ตามเรื่องที่ได้ยกขึ้นมากล่าวนี้ ก็ให้เห็นได้ว่าการเสด็จประพาส
ของพระองค์ ย่อมทำให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุข และจะทำ
ให้เพิ่มพูนพลเมืองที่มีร่างกายสมบูรณ์มากขึ้นเสมอไป ซึ่งจะได้เป็น
กำลังของประเทศต่อไปภายหน้า ด้วยเหตุนี้จึงนับได้ว่านำประโยชน์
มาสู่ประเทศได้ประการหนึ่ง

(๒) การศึกษาแต่ครั้งก่อนรัชสมัยของพระองค์นั้น หาได้มี
โรงเรียนเหมือนอย่างทุกวันนี้ไม่ เจ้านายและบุตรข้าราชการได้รับการ
ศึกษาวิชาเบื้องต้นเช่น อ่าน, เขียน แล้วก็เรียนวิชาสูงต่อไป
เป็นลำดับ การสอนก็จะเพาะตัวจนกว่าจะชำนาญ แล้วเริ่ม
เรียนภาษามคธต่อไปเมื่อจบแล้วก็เข้ารับราชการ ส่วนการศึกษาของ
คนสามัญนั้นนับว่าแทบไม่มีเสียเลย ที่มีอยู่บ้างก็คือการศึกษาจาก
พระตำหนักต่าง ๆ วิชาศึกษาเช่นนี้ไม่มีใครจะได้ผลนัก เพราะผู้ศึกษา
ต้องปฏิบัติอากรอย่างอื่นจึงศึกษาได้ตามโอกาส พระองค์ทรงเห็นว่าประเทศ

บ้านเมืองและอาณาประชาราษฎร์ จะได้รับความเจริญต่อไป ภายหน้าก็
 ย่อมต้องอาศัยการศึกษาเช่นของคณีน พระองค์ จึงได้ทรงจัดการศึกษา
 ให้กว้างขวางออกไป แม้พระองค์ได้ขยายการศึกษาให้ดีกว่าแต่เก่า
 ก็นั้น พระองค์ยังทรงเห็นว่าโครงการศึกษาที่พระองค์ทรงจัดไปยังไม่พอ
 กว่าประเทศอื่นเขาอยู่มาก จึงได้เสด็จออกไปทอดพระเนตรการศึกษา
 ของต่างประเทศที่สิงคโปร์และเมืองชวาคราวหนึ่ง และที่ประเทศ
 อินเดียอีกคราวหนึ่ง เพื่อจะนำวิธีการศึกษาเข้ามาแก้ไขเปลี่ยนแปลง
 โครงการศึกษาของพระองค์ต่อไป เมื่อเสด็จกลับมาแล้วก็ได้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ จึงนับว่าการ
 ศึกษาได้ดำเนินขึ้นสู่ความเจริญ จนได้ตั้งกระทรวงธรรมการขึ้น กับ
 ทั้งได้จัดส่งเจ้านายและบุตรข้าราชการออกไปศึกษาวิชาต่างประ
 เทศ เพื่อจะได้นำการศึกษานั้นเข้ามาปฏิบัติในราชการต่อไป

การที่พระองค์ได้เสด็จไปประพาสสิงคโปร์ ชวา และ อินเดีย
 เพื่อทอดพระเนตรวิธีการศึกษาของเขานั้น ก็นับว่าทำให้พระองค์
 ได้ทรงขยายการศึกษาให้เจริญแพร่หลายในหมู่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
 ของพระองค์มากขึ้น ซึ่งนับว่าน่าประโยชน์ มาสู่ ประเทศได้ อีก
 ประการหนึ่ง

(๓) พระองค์ได้เสด็จด้วยพระองค์เองไปประพาสนานาประเทศ
 ในทวีปยุโรป ๒ ครั้ง และบางประเทศในเอเชีย ในการเสด็จนี้
 พระองค์ได้ทรงเผยแผ่พระเกียรติคุณให้ปรากฏในนานาประเทศ เช่น

อันมาก ได้ทรงสนิทซึกเชื้ออย่างฐานกันเองกับพระราชบิดา และ
 ปรารถนาอิทธิบาทต่าง ประเทศหลายพระองค์หลายท่านเพื่อทำความสัมพันธ์
 ไมตรีระหว่างประเทศสยามกับประเทศอื่นๆ ให้สนิทสนมกันยิ่งขึ้น และ
 เพื่อทรงสอดส่องกิจการต่าง ๆ ที่จักทำกันในประเทศเหล่านั้น สิ่งใด
 ทรงเห็นว่าควรเป็นแบบอย่าง ซึ่งจะนำประโยชน์และความสมบูรณ์มาให้
 แก่ประเทศสยาม ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้นใน
 ประเทศเรา เพื่อยังความเจริญให้เกิดขึ้น เช่นการฝึกหัดทหาร
 ตามแบบชาวยุโรปและการประปา เป็นต้น

การฝึกหัดทหารตาม แบบอย่างชาวยุโรป ซึ่งได้เจริญไป กว่าเรา
 มากนั้น พระองค์ทรงเห็นว่า เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะบ้านเมือง
 จะต้องเจริญต่อไป แบบอย่างการฝึกหัดหรือการยุทธวิธีต่าง ๆ ก็
 จำเป็นจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามฐานะแห่งความเจริญ พระองค์
 จึงได้ทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขแบบเก่าเข้าหาใหม่ และสะสมเครื่อง
 อาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ไว้ให้พอเพียง ตามหัวเมืองก็ได้จัดให้มี
 กองทัพบกประจำขึ้นไว้หลายมณฑล ส่วนทางน้ำจัดการอย่างกัน
 ให้แข็งแรงเช่นเดียวกัน

การประปาพระองค์ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้น
 เมื่อเสด็จกลับคืนสู่พระมหานครแล้ว การประปาได้ช่วยชีวิตมนุษย์
 ในประเทศสยามให้พ้นจากโรคระบาดบางชนิด เช่นอหิวาตกโรค
 ซึ่งติดต่อกันได้ โดยคัมภีร์ที่ไม่บริสุทธิ์ ซึ่งปรากฏว่ามีจำนวนคนตาย

ด้วยโรคชนิดนี้ลดน้อยลงมาก และยังทำความสะดวกให้แก่ราษฎร
ซึ่งอยู่ห่างไกลแม่น้ำลำคลองได้ใช้น้ำประปา ไม่ได้รับความลำบาก
เหมือนอย่างแต่ก่อน ตามที่ได้กล่าวมาในข้อนี้ก็นับว่าพระองค์ได้ทรง
นำประโยชน์มาสู่ประเทศอีกเหมือนกัน

นอกจากนี้ ในระหว่างที่พระองค์ได้เสด็จประพาสยุโรปทั้งสอง
คราวนั้น พระองค์ได้ทรงจดหมายเหตุเรื่องการเสด็จพระราชดำเนิน
อย่างละเอียดละออ ผู้ใดได้อ่านได้ฟังเข้าก็รู้สึกมีความพอใจ
เป็นอันมาก ซึ่งเป็นการช่วยเหลือผู้ที่ไม่มีโอกาสไปเที่ยวชมสถานที่
ต่าง ๆ เหล่านี้ด้วยตนเอง ได้มีโอกาสรู้เรื่องราวและความเห็นไป
ของสถานที่นั้น ๆ ได้อย่างละเอียด ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องที่ระนำความ
เฉลียวฉลาดและความรอบรู้ ให้เกิดมีขึ้นได้เป็นอย่างดี

คุณธรรมเหล่านี้เป็นเครื่อง รุงใจให้พวกเรา ชาวสยามปลื้มปิติ
เป็นอันมาก และยังรู้สึกว่พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์อันประเสริฐ
ซึ่งได้ทรงนำความเจริญมาสู่ประเทศเป็นอเนกประการ สมควรที่
พวกเราทั้งหลายจะต้องระลึกถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์อยู่เสมอ
และจะลืมเสียไม่ได้เลยจนควรรายเท่ากัลปาวสาน

ประโยชน์ที่ได้แก่ประเทศสยามเนื่อง ในการเสด็จประพาส

ของ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายพระ สุขวัจน์ เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมราช
โอรสแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระราชสมภพ
เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราช
สมบัติปกครองสยามประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นพระองค์ที่ ๕
แห่งจักรบรมมหาราชวงศ์ พระชนมายุเมื่อครั้งกระหนับได้เพียง
๑๕ พรรษา แม้จะยังทรงพระเยาว์อยู่ก็ แต่ก็ได้ทรงจักพระ
ภาระอันสำคัญนี้ตลอดไปโดยเรียบร้อย ปราศจากเหตุการณร้ายแรง
นานา ฉะนั้นว่าพระองค์เป็นพระมหาจักรีวิทยศิริย์ และเชิษบุญ
กุศล ยิ่งนัก ที่ พวกเราชาวไทยได้ พระ ราชา เยี่ยง พระ องค์ มา เป็นเจ้า
ปกครอง ได้ด้วยความเจริญรุ่มเย็นไปทุกเส้นหญ้า ทรงบำเหน็จการ
ปกครองด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุม ทรงทราบและทรงฝึกฝนพระราช
ศฤงษีที่ระทำให้ชาติไทยเราได้รับความเจริญเต็มทีทันกาล การได้
เป็นไปด้วยความเจริญเรียบร้อยตลอดมา ครั้นเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๕๓ อันเป็นวันซึ่งชาวสยามเราทั้งหลายต้องถึงแก่เสีรา
สลกปี่มประหนึ่งว่าหัวใจจะสลาย พระองค์ได้เสด็จสวรรคต ซึ่ง

ทวยราษฎร์ของพระองค์มิได้มีอันถึงเลย นัยเวลาในรัชกาลได้

๔๒ พรรษา

เนื่องจากที่พระองค์ทรงไฝ่พระทัยที่จะบำรุงรักษาชาติไทยให้ได้รับความรุ่งเรืองโดยแท้จริง จึงได้เสด็จประพาสยังหัวเมืองต่าง ๆ ภายในพระราชอาณาเขตต์และนานาประเทศ เพื่อทรงสอดส่องถึงความเจริญทางดำเนินเป็นไปของทีเหล่านั้น นี่เป็นพระคุณธรรมข้อหนึ่งซึ่งได้ทำให้ประเทศสยามอย่างเทียบชั้นสู่ชนอารยธรรมเห็น ทันตา

ซึ่งได้เสด็จประพาสในพระราชอาณาจักรตามตำบลต่าง ๆ นั้น ได้ทรงทอดพระเนตรถึงกิจราชการ บางครั้งได้เคยเสด็จปลอมพระองค์เป็นราษฎรสามัญ ไปตามบ้านราษฎร ตามสถานที่ต่าง ๆ นั้นก็เพื่อทรงทราบถึงนิสัยใจคอ ความประพฤติ ขนบธรรมเนียม ความทุกข์สุข และการปกครองซึ่งราษฎรได้รับ การประพาสในประเทศเช่นนี้เป็นการชักจูงให้ไฟว์ฟ้าเข้าแผ่นดินพระลี้กัร สักถึงพระมหากษัตริย์คุณซึ่งได้ทรงเอาพระทัยไฝ่ถึงความเจริญของผู้ที่อยู่ได้ร่วมแห่ง การปกครองของพระองค์ การเสด็จทรงหย่อมช่วยให้การดำเนินของ รัฐประศาสน์นโยบายถูกต้องทั่วถึงและความสะดวกพร้อม เมื่อสิ่งใดได้ทอดพระเนตรว่าควรหรือไม่ควรก็ได้ทรงจัดให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ฉะนั้นจึงกระทำให้การปกครองรุ่งเรืองได้ตลอด ประโยชน์อันหนึ่งว่าสำคัญแก่ประเทศได้ซึ่งหนึ่ง

อีกการเสด็จประพาสยังนานาประเทศนอกพระราชอาณาจักร นั้นเล่า ชาวเราก็ก่ยอมเห็นพระราชประสงค์อันนี้โดยแท้ ทรงเสด็จ

สู่ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงของประเทศสยาม เช่น ชวา สิงคโปร์
และอินทีย และยังได้เสด็จออกไปยังทวีปยุโรป ซึ่งเป็นระยะทาง
ลำบากต้องทวงฝ่าคลื่นลม ภัยอันตรายและเรือ ขางครั้งต้องเสด็จพระ
ราชดำเนินโดยพระบาท ถึงกระนั้นก็ยังทรงพระอุทิศสาธุะ ทวงละ
สละเสียซึ่งพระราชอำนาจทั้งปวง จนลุลอกโดยสวัสดิภาพ

ประโยชน์ต่างๆ ที่ได้แก่ประเทศไทยเนื่องด้วยการเสด็จประพาส
นี้ นับว่าใหญ่หลวง ประโยชน์ที่สำคัญอันควรหยิบยื่นมากล่าวก่อนใน
ที่นี้ก็คือ เมื่อได้เสด็จยังประเทศต่างๆ นี้ได้ทรงนำเอาชื่อของชาติไทย
ชาวไทย และเมืองไทย ไปแสดงแก่ไฟศาลให้ชาติเหล่านั้นรู้จัก และ
เมื่อเขาเหล่านั้นได้เห็นพระปรีชาญาณ และพระเกียรติยศเกียรติคุณ
ของพระองค์ ซึ่งทรงเป็นประมุขแห่งชาติเราแล้ว ก็ย่อมรู้สึกยำเกรง
และสรรเสริญ ต้องการกระทำการสนิทสัมพันธ์มิตรด้วย ตัวอย่างเช่น
เมื่อครั้งเสด็จยังราชสำนักอังกฤษ ได้ทรงรับถวายเป็นอันดีจาก
พระเจ้าเอ็ดเวิร์ดพร้อมทั้งพระราชินีและข้าราชบริพาร นี้กระทำให้
ชาวต่างประเทศพากันเลื่อมใสศรัทธาประเทศไทย ต้องการกระทำการติดต่อกัน
ผูกไมตรีด้วย เลยกะทำให้ทางพระราชไมตรีของประเทศเรารักใคร่
มั่นคงเจริญขึ้นกว่าเดิม

ธรรมเนียมจารีตจักรวาลที่เป็นตัวอย่างอันดี ก็ได้ทรงนำมา
ใช้เป็นประโยชน์ให้เหมาะแก่ประเทศไทย เมื่อครั้งโบราณเราย่อม

ทราบแล้วว่า การปกครองและความยุติธรรมของประชาชนพลเมืองไม่
 ใใครได้รัยทั่วถึงกัน ฉะนั้นเมื่อได้ทรงทราบถึงการกระทำเนื่องในระดันี้
 ของนานาประเทศ จึงได้ทรงเปลี่ยนการปกครองและทรงตราพระราช
 บัญญัติกฎหมายพระราชทานความยุติธรรมแก่ราษฎรมากมายทั่วถึงกัน
 ในยุคระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ อารยะพุกได้
 ว่าเป็นสมัยที่ราษฎรเราได้รัยความปกครองเป็นยุติธรรมทั่วถึงมาจนทุก
 วันนี้ พระราชบัญญัติต่าง ๆ ได้เกิดขึ้น เช่น พระราชบทกฎหมาย
 อาชญา อันเป็นหลักกฎหมายสยามได้ขึ้นหนึ่ง และพระราชบัญญัติ
 ลักษณะปกครองท้องที่ เป็นต้น

ฝ่ายทางการทหารนั้นแล้ว ก็ได้ประโยชน์หลายประการ แต่
 ก่อนเคยใช้ทหารสักข้อมือเป็นลูกหมู่หรือไพร่ ก็ได้ทรงเปลี่ยนแปลง
 เป็นทหารเกณฑ์ทหาร การยุทธวิธีหรือทางการยุทธก็ศึกษาตาม ได้
 ทรงนำเอาแบบอย่างอันดีมาใช้ เช่นการฝึกหัดทหารและระเบียบแบบ
 แผนต่าง ๆ

ทางการศึกษาทั่วไป นับว่าประเทศสยามได้รัยประโยชน์อย่าง
 ยิ่งในกาเรเสด็จประพาสต่าง ๆ นี้ เช่นเมื่อเสด็จยังสิงคโปร์ ได้ทรง
 ทราบตระหนักถึงการไ้ภาษาของเพื่อนบ้านของเรา จึงได้ทรงตั้ง
 โรงเรียนภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพราะภาษาอังกฤษ
 ได้ไ้ใช้เป็นภาษากลางในแหลมทองนี้ได้ดี การศึกษาทางสามัญก็ได้
 ทรงพระดำริตั้งโรงเรียนประถมและมีชยม นับว่าเจริญขึ้นทันสมัย
 ทางวิสามัญศึกษาเช่นโรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนฝึกหัดราชการ

๑๑๒

พลเรือน โรงเรียนราชแพทยาลัย เหล่านี้ก็ได้ทรงตั้งขึ้นตามแบบ
 อย่างซึ่งทรงทราบในคราวเสด็จประพาสนั้น

อนึ่งการคมนาคมและการศึกษา เมื่อได้ทรงทอดพระเนตร
 การกระทำของประเทศที่เจริญด้วยการเหล่านี้ จึงได้ทรงจักสร้างขึ้น
 ต่างๆ มีเช่นการตัดถนน การประปา โรงเลี้ยงเด็ก เหล่านี้เป็นต้น

ประโยชน์ที่ได้ในการเสด็จประพาสต่างๆ เหล่านี้ นัยว่ากระทำ
 ให้ประเทศสยามก้าวหน้าขึ้นสู่ความเจริญอย่างรวดเร็วแปลกมาก เป็น
 ประโยชน์ใหญ่หลวง ฉะนั้นจึงขอให้ชาวเราทั้งหลายจงพากันหมั่น
 ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงไว้คือ
 ไปชั่วนักชัย พร้อมด้วยความมกตัญญูกตเวที.

บัญชีเงินทูลพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา
 ขุฟลงกรณมหาดุขพิทยาลัย

เลขที่	วันที่	รายการรับ	บาท	สต.	เลขที่	วันที่	รายการจ่าย	บาท	สต.
๑	๒๗ มีนา ๒๔๖๖	พระวิมาดาเธอฯ พระทานครั้งที่ ๑	๓,๐๐๐	-	๑	๑๕ ตุลาคม ๒๔๖๗	ได้มีนางปลิงการแต่งเครื่องใช้ แก่ชายของอยู่ ชุดหนึ่ง	๘๐	-
๒	๔ กันยายน ๒๔๖๗	พระวิมาดาเธอฯ พระทานครั้งที่ ๒	๑๐๐	-	๒	๒๒ ตุลาคม ๒๔๖๘	ได้มีนางปลิงการแต่งเครื่องใช้ แก่ชายอยู่ ชุดหนึ่ง	๑๐๐	-
๓	๒๒ ตุลาคม ๒๔๖๗	พระวิมาดาเธอฯ พระทานครั้งที่ ๓	๒๐๐	-					
๔	๑๑ มิถุนา ๒๔๖๘	ได้ตกลงรับจากกรมหลวงพระคลังเมื่อฝาก ๓,๐๐๐ บาท	๓,๐๐๐	-					
๕	๕ ตุลาคม ๒๔๖๘	พระวิมาดาเธอฯ พระทานครั้งที่ ๔	๒๐๐	-					
๖	๑๑ มิถุนา ๒๔๖๘	ได้ตกลงรับจากกรมหลวงพระคลังเมื่อฝาก ๓,๒๒๕ บาท	๓,๒๒๕	-					
							รายการคงเหลือ		
					๑	๑๑ มิถุนา ๒๔๖๘	ฝากกรมหลวงพระคลัง โดยได้ตกลง รับ ๓๔๔ สิบ	๓,๓๕๔	-
					๒		เงินฝากฝากไว้ที่กรมบัญชีกรมหลวง	๒๐๐	-
							รวมเป็น	๓,๕๕๔	-

หน้าอิมเคย์ตี พระยาปริษานุศาสตร์

ประกาศครั้งที่ ๒ วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘

เสนาธิการกรมการศึกษาดูงานพระวรวงศ์เธอ ๑

แสดง การณ์ เรื่อง การ เด็ก ทาส
ใน รัชกาลของ พระบาท สมเด็จพระ ปรมินทร มหา จุฬาลงกรณ์
พระ จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว
ของ
นักเรียน จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

ฉบับที่ ได้รับ รางวัล จาก เงิน ทูบ ของ
พระ วิมาดาเธอ กรม พระ สุกธาสินีนาถ
บิรมหาราชปติวรดา
กับ ฉบับที่ ได้รับ ความ ชม ชม
ชม

พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ ที่ โรง พิมพ์ หนึ่งถือ พิมพ์ ใหญ่
ถนน พลับพลาไชย พระ นคร

หนังสือพิมพ์ไทย

หนังสือพิมพ์ไทย เป็นหนังสือพิมพ์รายวัน บรรจุ
ข่าวสาร การเมือง และ บรรเทิงคดี พร้อมทั้งมีภาพประกอบ
เรื่อง ตาม เหตุการณ์ อัตรารับ มี ละ ๒๕ บาท เมื่อท่านได้อ่าน
แล้ว จะ รู้สึกได้ว่าไม่แพงเลย

ตำบล.....

วันที่.....พระพุทธ ศักราช ๒๔๗๐

ท่าน ผู้จัดการโรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย

ข้าพเจ้ามีความยินดีขอเป็นสมาชิกหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน
มีกำหนด ๑ ปี โปรดส่งให้ข้าพเจ้าตั้งแต่วันที่.....

พระพุทธ ศักราช ๒๔๗๐ เป็นต้นไป ข้าพเจ้าได้ส่งเงินมา
.....บาท พร้อมด้วยจดหมายฉบับนี้แล้ว

นาม.....

ตำบลบ้านเลขที่.....

อำเภอ.....

จังหวัด.....

คำนำ

เนื่องในการที่ พระบิดาเจ้าขอ กรม พระสุทธาสนีนาถ บิณฑการาช
ปิตุวัตฯ ทรงบำเพ็ญ พระกุศล ถดอง พระชนมายุ ๖๐ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖
ได้ ประทาน เงิน ๓,๐๐๐ บาท บำรุง จุฬาลงกรณ์ มหา วิทยาลัย ๐ อัน
เป็น อนุสาวรีย์ แห่ง พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้า อดอง เพื่อ ทรง อุทิศ
ส่วน พระ กุศล ถดอง ส่วนของ พระเศษ พระคุณ

กระทรวง ธรรมการ ได้ จัด ให้ เงิน จำนวน นี้ เป็น ทุน สำหรับ เก็บ ผด
ประโยชน์ มาบำรุง ให้ เป็น ราวอด ในการ แต่งเรื่อง เกี่ยวกับ ความ เป็น ไป
ใน รัช สมัย แห่ง พระบาท สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๕ พระ บิณฑการาช เจ้า
ผู้ทรง พระคุณ ธรรม อัน มหา ประเสริฐ และได้ ตั้ง ธรรมการ ขึ้น คณะ
หนึ่ง สำหรับ จัดการ เงิน ทุนนี้ ตาม ระเบียบ ซึ่ง ได้ ตรา ขึ้น ไว้ แล้ว และ
กรรมการ ได้ ปฏิบัติ การ ถดอง เป็น ตำคัม มา แล้ว ตั้ง ต้น แต่ พ.ศ. ๒๔๖๗
จน บัด นี้ ซึ่ง นับ เป็น ปี ที่ ๔

การ เงิน ได้ ประทาน ไว้ เป็น ทุน ครั้ง แรก ๓,๐๐๐ บาท และ
ประทาน เพิ่ม เติม ต่อ มา ทุก ปี รวม ๔ ครั้ง เป็น เงิน ๗๐๐ บาท
กรรมการ ได้ จัดการ ฝาก เงิน ทุน นี้ ยัง ธนาคาร ประจำ ปี ได้ ดอก เบี้ย
แล้ว ๓ ครั้ง รวม เป็น เงิน ๓๖๘ บาท ๑๖ สตางค์ ได้ จ่าย เป็น เงิน
ราวอด แต่ง เรื่อง สำหรับ พ.ศ. ๒๔๖๗ เงิน ๘๐ บาท สำหรับ พ.ศ. ๒๔๖๘
และ พ.ศ. ๒๔๖๙ ปี ละ ๓๐๐ บาท รวม ๒๗๐ บาท หัก แล้ว ยัง คง
เหลือ เงิน เป็น ทุน อยู่ ณ บัด นี้ ๓,๖๗๘ บาท ๑๖ สตางค์ และ จะ ได้
จ่าย เป็น ราวอด นักเรียน ราวอด นี้ อีก ๓๐๐ บาท จึง ยัง จะ คง เหลือ ทุน
ทั้ง ต้น ๓,๖๗๘ บาท ๑๖ สตางค์

การ แต่ง เรื่อง เพื่อ รับ รางวัล สำหรับ ศกนี้ ๕ กรรมกรได้ ๕
หัวข้อให้นักเรียน คือ การ เลิก ทาส ใน รัชกาล ที่ ๕ พระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรม พระดำรง ราชนาฎภาพ ได้ ทรง พระกรุณา รับ เป็น ผู้
คิด ดิน ให้ รางวัล เหมือน ศก ที่ แล้ว ๆ มา นับ ว่า เป็น พระกรุณา คุณ
อันใหญ่ ยิ่ง และ พระยา อุปลิศคิศิลปสาร ปลัด กรม กรม ตำรา กระทรวง
ธรรมการ ได้ ช่วย ตรวจ ครา ใน เชิง ไวยากรณ์ ก่อน ที่ ถวาย พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรม พระดำรง ราชนาฎภาพ จึง ขอ ขอบใจ พระยา อุปลิศ
คิศิลปสาร ไว้ ใน ที่ นี้ ด้วย การ แต่ง เรื่อง ของ นักเรียน จุฬาลงกรณ์ มหา
วิทยาลัย จำนวน ที่ ได้ ที่ ๓ ได้รับ รางวัล กับ อีก ๒ จำนวน ที่ ได้
รับ ความ ยก ย่อง กรรมกรได้ รวบรวม ลง พิมพ์ เพื่อ แจก แก่ ผู้ มา
ถวาย บังคม พระบรม รูป ทรง ม้า ใน วันที่ ๒๓ ตุลาคม ศกนี้ โรง พิมพ์
หนังสือ พิมพ์ ไทย มี ศรีรักษา ได้ เป็น ผู้ รับ พิมพ์ ให้ เป็น จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
โดยไม่ คิด ราคา

ขอ ผล แห่ง พระ กศศ ที่ พระ วิมาดาเธอ ฯ ได้ ทรง บำเพ็ญ ด้วย
พระ กตัญญู กตเวท นี จึง ดำรง เป็น ปุพพเขตต์ ธรรม บรรณาการ
บันฑิต สรรพ ทิพยารมณ ประดิษฐ์ ถวาย แต่ พระบาท สมเด็จ พระรามา
ธิบดี ที่ ๕ พระ บิรมหาราชเจ้า สม พระ ประสงค์ และ ขอ อำนวย
คุณ พระ ศรีรัตนตรัย จึง บันฑิต ให้ พระ วิมาดาเธอ ฯ ทรง พระเจริญ
ด้วย จตุพิช พว ธรรม ทุก ประการ

อนึ่ง ขอ สรรพ สิริ สวัสดิ์ พิพัฒน์ มงคล จึง มี แก่ นักเรียน จุฬ
าลงกรณ์ มหา วิทยาลัย ผู้ เพียร แสวง พระเกียรติคุณ และ โรง พิมพ์
หนังสือ พิมพ์ ไทย ผู้ ศรีรักษา พิมพ์ เผยแผ่ ด้วย อำนวย ความ กตัญญู
กตเวท นน เทอญ.

ข้อบังคับในการแต่งเรื่องเพื่อรับรางวัลจากเงินทุน

พระวิมาดาเธอ ฯ

๓. ผู้ที่แต่งเรื่องส่งมาประกวดเพื่อรับรางวัลนี้ ต้องเฉพาะ
แต่นักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ยังคงเรียนอยู่เท่านั้น

๒. เรื่องที่จะแต่งในคราวนี้ คือ แถลงการณ์เรื่องเด็กทาส
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว และต้องไม่เกินกว่า ๓,๕๐๐ คำ

๓. ผู้แต่งจะต้องส่งเรื่องนี้ให้ถึงเลขาธิการกรรมกร ณ หอ
สมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายในวันที่ ๓๓ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๗๐ พันกำหนดนี้ไม่รับ

๔. รางวัล มี ๓ รางวัล เงิน ๓๐๐ บาท ส่วนผู้ที่ไม่ได้รับ
รางวัล แต่แต่งเรื่องดี จะได้รับความชมเชย

สารบัญ

คำนำ		หน้า	คำ
คำนำ	นาย เต็ม ไชยวงศ์	ที่ ได้รับรางวัล	,, ๓
คำนำ	นาย ทวี อนุกรม	ที่ ได้รับ ความชมเชย	,, ๗
คำนำ	นาย เข้ม กระจ่างนาม	ที่ ได้รับ ความชมเชย	,, ๑๖

แสดงการณ^๑เรื่องการเลิกทาส^๒
 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๓
 นายเลือน ใจแสง เรียบเรียง

วาระอันบรรจบครบรอบ ครด้าย วัน สวรรคต ของ พระบาทสมเด็จพระ
 จุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบิรมหาราช อัน เป็นกาลสมัยที่ชาวเราทั้งหลาย
 ได้ มาประชุมถวายเป็นคมพระบรมรูป พระบิรมหาราชานุสดาววิรัชเดชมอทุก
 ปี มา ด้วย ความ กตัญญู กตเวท ที่ ระลึก ถึงพระมหากษัตริย์คุณ ที่ ได้
 ทรง ปกเกล้า ๆ มาแล้วแต่หนหลัง โดยอเนกประการ พระบิรมหาราชเจ้า
 เป็น พระ มหากษัตริย์ ที่ ทรง พระ ปรชธำมารถ อย่าง สดุดม ทรง ดำเนิน
 รัฐประศาสตร์โนบาย ปกครองไฟฟ้าชาแผ่นดินให้ ได้รับ ความเจริญร่มเย็น
 เป็น สุข ซึ่ง นับว่า เป็น พระ มหากษัตริย์ อัน เด็ด กว่า ทุก ๆ พระองค์ แต่
 ครั้ง ไบรานกาล

วาระนี้ จะขอ ทิบบ ยก เรื่อง “การ เลิก ทาส” ในรัชสมัย ของ พระองค์
 ขึ้นมากล่าว เพื่อเป็นเครื่องประดับพระเกียรติ และฉลอง พระเดช พระคุณ
 ดัง คือไปนี้

เรื่อง การเลิกทาสนี้ ได้ มกนมานานแต่ครั้ง ไบราน ชาวเราทั้งหลาย
 ควร จะเข้าใจ ว่า การ มีทาส นั้นมิใช่ เป็น การแปลกประหลาด ทาส ย่อมมี
 ด้วย กัน ทุก ประเทศ แม้ ประเทศใน ภาควยุโรป ซึ่ง เราได้ ยก ย่อง แล้ว

ว่า เขาเป็น ขารย ประเทศ เขาก็ยังเคย มี ทาส ใช้ เหมือนกัน , อย่าว่า
แต่ มนุษย์ เรา มี การ ใช้ ทาส เลย แม้ แต่ สัตว์ มัน ก็ ยัง มี ทาส ไว้ ใช้ เช่น
ควมด ค้าง ปลงอก และ คอ ผึ้ง เป็นต้น ทาส ใน เมือง ไทย เรา นั้น มัก เป็น
ทาส เกี่ยว แก่ การ เศรษฐกิจ คือ ทาส ถูก หนี ไม่ ถำบาก เหมือน ทาส ใน
ยุโรป และ อเมริกา เพราะ ได้ กิน อยู่ กับ นาย เงิน ตูดอด จน เครื่อง นุ่ง ห่ม นาย
เงิน ก็ จัดหา ให้ นาย เงิน เป็น ผู้ ด้ยง ดึง ครอบ ครอง ทาส แต่ ต้อง ทำ การ
งาน ให้ นาย เงิน ซึ่ง การ งาน เหล่า นั้น ก็มี ใช้ การ งาน หนัก โหด ส่วน ทาส
ใน ยุโรป และ อเมริกา นั้น พวก ทาส ต้อง ด้รับ ความ ถำบาก มาก มี การ
ขู่ ฆา ย กัน เพื่อ นำ ไป ประกอบ การ ก่อ ก่อ กรรม และ อุด ด้า หกรรม พวก ทาส
เหล่านั้น ต้อง ทำงาน ด้ราก ด้ร่า ถัง กับ เจ็บ บ่อย ด้ม ด้ตาย เป็น จำนวน มาก

ทาส ที่ เคย มี กัน มา ใน เมือง ไทย แบ่ง ออก ได้ เป็น ๗ จำพวก คือ

๑. ทาส สิ้น ด้
๒. ถูก ทาส เกิด ใน เรือน เมย
๓. ทาส ด้มา แต่ บิดา มารดา
๔. ทาส ท่าน ให้
๕. ทาส ด้น ด้ด้ ด้วย ช่วย กัง ด้ด ทุก ร ด้รอน
๖. ทาส ด้ด้ยง มา เมื่อ การ ทู พก ก ขก ด้ย
๗. ทาส ไป รบ ด้ก ด้มา เป็น ชะ ด้ย

ทาส ด้ง ๗ จำพวก นี้ เป็น ทาส โดย ด้ร บิด เมย ถ้า ไม่ มี เงิน ให้
แก่ นาย เงิน ครอบ ด้า ด้ว ด้ว ก็ ไม่ มี เวลา ที่ จะ หุด ด้น เป็น ไทย ด้ด้ ส่วน
ถูก ทาส ซึ่ง เกิด แต่ ทาส ด้ง ๗ จำพวก นี้ ด้ง ด้ด้ ออก จาก ครอบ ด้ว พอ
ด้ม ด้ว ก็ ต้อง หนี ด้ว เป็น ทาส มี ด้า ด้ว ไป จน ด้ง ด้ย ๑๐๐ ปี ก็ ไม่ ด้ม

คำขวัญ คือ ท่านคิด ชายตั้งแต่เดือนหนึ่ง สอง เดือน สามเดือน ชาย ๖ บาท
หญิง ๔ บาท จนชายอายุ ๒๖ ปี ถึง ๔๐ ปีเต็ม คำขวัญ ๑๔ คำถึง หญิง
อายุ ๒๓ ปี ถึง ๓๐ ปีเต็ม คำขวัญ ๑๖ คำถึง ถ้าชายอายุเกิน ๔๐ ปี หญิง
เกินกว่า ๓๐ ปี จึงได้ ถอยคำขวัญลง จน ถึงอายุ ๑๐๐ ปี ก็ยังมีคำขวัญอยู่
ชาย ๔ บาท หญิง ๓ บาท

เนื่องด้วยเหตุที่ได้มี ทาสใช้ กันมา ตั้งแต่ครั้ง โบราณ จนถึงรัชสมัย
ของ สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า พระองค์ทรง ตระหนัก พระราชหฤทัย อยู่
เสมอ ถึงกับทรงพระราชปรารภในการที่จะเลิกทาสให้ หหมดสิ้นไป โดย
พระองค์ทรง พระดำริ ว่า การที่จะ ปล่อยให้ ราษฎร ที่ มั่งคั่ง สมบูรณ์
กตัญญู ราชฎูร ที่ ยาก จน ตัดอดจน บุตร หาดาน ที่ เกิดมา ก็ไม่ พ้น จาก การ
กตัญญู อัน เป็น การ ที่ไม่ สมควร อย่าง ยิ่ง ซึ่ง จะ เป็น เครื่อง ถ่วง ความ
เจริญ ของ ประเทศ ต่อไป ภายหน้า และ การ ที่จะ เลิก ทาส นั้น ก็ มิ ใช่ว่า
เป็น ของ ง่าย เพราะ ใน รัชสมัย ของ พระองค์ นั้น พวก ขุนนาง พ่อค้า
คฤหบดี ทั้ง ห้าง ประเทศ ต้อง ใช้ ทาส กัน อยู่ มิ ใช่น้อย ประกอบ ทั้ง ฐานะ
ของ ทาส ใน เมือง ไทย ก็ แยก กัน ไม่ ออก เพราะ นาย เงิน ต้อง ฮาคัย ทาส
ทาส ต้อง ฮาคัย นาย เงิน ฉะนั้น ถ้า จะ เลิก ไม่ ให้ มี การ ใช้ ทาส เลย เลย
ย่อม จะ เป็น เหตุ ให้ พวก ท่าน เหล่า นั้น ได้ รับ ความ ลำบาก เดือด ร้อน อย่าง
ยิ่ง เพราะ ตัว เคย ได้ รับ ความ สบาย จาก พวก ทาส อยู่ เสมอ เมื่อ มา ต้อง
ตราก ตรำ ด้วย ตน เอง เช่น นี้ ย่อม จะ ต้อง ได้ รับ ความ เดือด ร้อน เป็น
ธรรมดา และ คิด ไม่ เห็น ว่า ถ้า ไม่ มี ทาส ใช้ แล้ว คน จะ ดำรง ชีพ อยู่ โดย
เป็น สุข อย่างไร ได้ ฉะนั้น พวก ทาส นั้น เค้า ก็ คิด ไม่ เห็น เหมือน กัน ว่า ถ้า
ตน ต้อง ออก ไป เสี่ยง จาก นาย เงิน แล้ว จะ ไป คิด ทำ มา หา กิน อย่างไร

ได้ เพราะเมื่ออยู่กับ นายเงิน ๆ เติง ดู ทุก สิ่ง ทุก อย่าง ชั่ว แต่ทำงาน
ให้นายเงินไป วัน หนึ่ง ๆ เท่านั้น ถึง นายเงิน จะคู่ค้า ก็ไม่เป็นการเดือด
ร้อน อย่างใด เลย

นอกจากนี้ พระองค์ ยัง ทรง เห็น ว่า ถ้าจะให้ เด็ก ถอน ให้ ลูก ทาส
หลุด คำ ตัว เดี่ยว ที่ เดียว นาย เงิน ผู้ ไม่ มี ความ เมตตา กรุณา ก็ จะ ไม่ ให้
ทาส มารดา เติง รักษา ลูก เพราะ เห็น ว่า ลูก ทาส เกิด มา ไม่ ทำ ประโยชน์
ให้แก่ นาย เงิน ๆ ก็ จะ เอา ทาส ที่ เป็น พ่อ แม่ ไป ใช้ การ ของ ตัว เพราะ
นาย เงิน จะ ถั่ง ฉะนี้ จำ ต้อง ผ่อน ประโยชน์ ให้ แก่ นาย เงิน บ้าง ให้ ลูก
ทาส พ่อ มี เวลา หลุด เป็น ไทย ได้ บ้าง ถ้า ลูก ทาส เป็น ชาย ครั้น หลุด พัน
คำ ตัว เดี่ยว จะ ได้ รับ จ้าง ทำ มา คำ ชาย ผัก หัก วิชชา การ และ จะ ได้
อุปถัมภ์ บ้าง ถ้า เป็น หญิง หลุด พัน เป็น ไทย ได้ ตัว ได้ ลูก มี ของ ที่
จะ ประกอบ กิจ ทำ มา หากิน ได้ บ้าง เมื่อ เป็น ดังนี้ จะ เป็น การ รุ่งเรือง
แก่ ประชาชน ชาว สยาม โดยแท้

เนื่อง ด้วย เหตุ ดัง ได้ ทรง พระ ราชปรารภ มา แล้ว นี้ พระ องค์ จึง
ได้ ทรง ดำเนิน การ ใน เรื่อง เด็ก ทาส ด้วย พระ บรมราโชบาย ของ พระ องค์
เอง ดัง จะ ได้ นำ มา กล่าว พอ เป็น สั้น เชน แต่ หลักฐาน ที่ สำคัญ ๆ ก็ คือ
พระ องค์ ได้ มี พระ ราชโองการ ให้ ตรา พระ ราช บัญญัติ พิทักษ์ เกษียณ อายุ
ลูก ทาส ลูก ไทย ขึ้น ได้ และ ประกาศ ให้ ทราบ ทุก กิจ ว่า ลูก ทาส ชาย
หญิง ที่ เกิด ใน จุด ศัก ราช ๑๒๓๐ ปี มะโรง ซึ่ง เป็น ปี ที่ พระ องค์ ได้ เสด็จ
ขึ้น เถลิง ถวดย ราช สัมมัต ให้ คิด ค่า เกษียณ อายุ ตั้งแต่ เดือน หนึ่ง
สอง เดือน ตาม เดือน ถึง ๘ ปี เต็ม ค่า ตั้งแต่ ๘ ปี ขึ้น ไป ให้ คิด
เกษียณ อายุ ทุก ปี ถึง อายุ ๒๐ ปี ขาดค่า เป็น ไทย และ ได้ ทรง ด้วง ด้วง

๕

เกษมณ อายุกุ ทาต ให้ ใช้ แต่ อุกุ ทาต และ บุคร์ ราชภูว ที่ ยิง เป็น
ไทย ไม่ เป็น ทาต ฉะเพาะ เกิด บีมะ โรง และ มะเต็ง รวม ความ ว่า อายุกุ ถึง ๒๑ ปี
หมค คำ ตัว ทัง ชาย และ หญิง อุกุ ทาต ชาย หญิง ที่ เกิด ใน เรือ น เบย
จะ อยู่ กับ นาย เงิน เต็ม หรือ จะ ย้าย นาย เงิน ที่ ๒ ที่ ๓ ไป ก็ ดี ให้ คิด ตด ตคาม
ที่ กระ ได้ ๆ กับ ได้ มี ประการ คำ ว่า ตัว อุกุ ทาต ว่า ตั้ง แต่ บีมะ จอ อุกุ ศัก ภาว ๑๒๓๖
เป็น ต้น ไป ให้ เจ้า เบย นาย เงิน ผู้ มี ทาต ให้ ตรวจ ดู อุกุ ทาต ของ ตัว ที่ เกิด
ใน เรือ น เบย ว่า เกิด ใน บีมะ โรง ต้ม ฤทธิ ศัก บีมะ เต็ง ออก ศัก จะ มี ชาย หญิง
สัก กี่ คน ให้ พร้ม ด้วย อ่า เกอ กับ ตัว ทาต สดัก หลัง ส่า ร กรม ชรรม ได้
เป็น แผน ก ทุก ๆ ฉะ มับ ให้ จด ขอ และ อายุ ทกราย

อนึ่ง ตั้ง แต่ บีมะ โรง ต่อ ไป ผู้ มี สิ้น ทรัพย์ รับ ได้ ผู้ คน ชาย หญิง มา เป็น
ทาต ให้ ตรวจ ดู เทุ ทาต ที่ ช่วย ได้ มา ใหม่ ว่า จะ มี อุกุ ทาต เกิด ใน บีมะ โรง
บ้าง หรือ ไม่ ถ้า มี ก็ ให้ อ่า เกอ พร้ม ด้วย ตัว ทาต สดัก หลัง ส่า ร กรม ชรรม
ได้ เป็น แผน ก

เมื่อ คราว เณ ดิม พระ ชนม ปรพ ษา อุกุ ศัก ภาว ๑๒๓๘ พระ องค์ ได้ ทรง
บริจ จาก พระ ราช ทรัพย์ ใน การ ที่ พระ ชนม มา ยุ ครบ ๒ รอบ ทรง บริจ จาก เท่า
กับ วัน ใน พระ ชนม ปรพ ษา ใน ๒๕ ปี เต็ม อวัน ฉะ ภาท เป็น เงิน ๘,๗๖๗ บาท
พระ ราช ทาน ช้อย ทาต ซึ่ง ชาย ตัว อยู่ กับ นาย เงิน คน เดียว มา ตั้ง แต่
ปี ๑๓ อุกุ ศัก ภาว ๑๒๓๕ ขึ้น ไป กับ อุกุ หมู ของ ตัว ทาต นั้น ด้วย เพราะ
ทรง พระ ราช คำ วิ ว่า พว ก ทาต ซึ่ง อยู่ กับ นาย เงิน เดียว ถึง ๒๕ ปี คง
เป็น คน ต้ม มาก กว่า คน ช้อย จึง ทรง พระ กรุณา ไป รด เถิด ๆ พระ ราช ทาน
ทรัพย์ ช่วย ได้ ให้ พัน จาก ทาต เป็น ทาต ชาย ๓๐ คน หญิง ๒๐ คน อุกุ
ทาต ชาย ๕ คน หญิง ๑ คน แล้ว ทรง พระ กรุณา ไป รด เถิด ๆ พระ ราช ทาน
ไวน่า และ เครื่อง ใช้ ส้อย ต่าง ๆ ที่ จะ ได้ ไป ประ กอบ การ ทำ มา หา กิน ต่อ ไป

นอกจากนี้ ยังได้มี ประกาศ ตัดคำตัวทาสในมณฑลบูรพา ร.ศ. ๑๒๕
คือ ทาส ที่ยัง อยู่ใน เว้น แยก ใน มณฑล นี้ ให้นำเงิน ตัดคำ ตัว ทาส
เดือนละ ๔ บาท บรรดาถูกทาสให้ นับว่าเป็นไทย และบรรดาทาสที่เป็นไทย
เด็กรัก หรือยังมีได้ เป็นทาสก็ดี ห้ามมิให้ ขายตัวเป็นทาส นอกจากผู้
เป็นทาส จะเปลี่ยน นายเงินก็ได้ ถ้าทำสัญญาถูกจ้างรับเงินล่วงหน้า ห้าม
มิให้กำหนด ค่าจ้าง ต่ำกว่า เดือน ละ ๔ บาท กับได้มี พระ ราชบัญญัติ
ทาส ร.ศ. ๑๒๕ ให้ ใช้ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ทว่า พระ ราชอาณาจักร
เว้น แต่ มณฑล พายัพ และ บูรพา ไทรบุรี กดินัน ครังกานู ว่า บรรดา
ถูก ทาส ให้ นับ ว่า เป็นไทย ทาส จะเปลี่ยน นายเงินใหม่ ห้าม มิให้ ทำ
สาร กรรมกรรม ขนาคำ

รวมความว่าการที่พระองค์ ได้ตราพระราชบัญญัติ และได้มีประกาศ
เช่น นี้ เพื่อให้ทาส น้อยลงไป ตลอด จน ได้ ทรง บริจาค พระราชทรัพย์
เช่น นี้ ก็ นับ ว่า เป็น พระ มหากรุณาธิคุณ อันใหญ่ ยิ่ง แก่ ประชาชน ชาว
สยาม และเป็น เครื่อง แสดง ถึง พระญาณ อัน สุขุม คัมภีร์ภาพ ส่วน หนึ่ง
ซึ่ง พระองค์ ได้ ทรง ดำเนิน การ ไป ที่ ละ เด็ก ละ น้อยไม่ รับ คำนวณ ที่จะให้ ผล
บังเกิด โดย เร็ว ถ้า พระองค์ ทรง ดำเนิน การ ไป อย่าง รับ ร้อนแล้ว ผล
ที่ เสีย หาย คือ ความ เดือดร้อน ย่อม จะเกิด มี ขึ้น ไม่ มากก่น้อย น้ พระ
องค์ ทรง ดำเนิน การ ไป อย่าง เรียบ ร้อย โดย ประชาชน ชาวสยาม แทบ
ไม่ รู้สึก เลย ว่า ได้ รับ ความ เดือดร้อนอย่างไร พระองค์ ทรง พระอุศลาหะ
จัดการ ใน เรื่อง เด็ก ทาส นี้ มา เป็น เวลานาน กว่า ๒๐ ปี จึง บรรลุ ผล
อัน ดี ดัง พระราชประสงค์ ที่ได้ ทรง พระราชปรารภไว้ ถ้า จะเปรียบ
เทียบ กับ ต่าง ประเทศ แล้ว ต้อง นับ ว่า พระ บรมราชาธิบายของพระองค์

เป็นเด็ก เพราะพระองค์ได้ทรงดำเนิการไปได้ตลอด เรียบร้อย โดย
 ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อเดือดร้อนอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ส่วนต่างประเทศ
 นั้นเท่า การเด็ก ทาสได้ทำกันไป อย่าง ชดก ชดัก มาก เช่น ประเทศ
 รัสเซียใน แผ่นดิน พระเจ้า อาเล็กซาน เดอร์ รัฐบาล ประกาศ เด็ก ทาส
 พระเจ้าแผ่นดิน ต้อง ถูก ปลดพระชนม์ และใน อเมริกา ถึง กับ เกิดรบกัน
 ขุนระหวางพวกเห็นอกกับพวก ได้ ต้องเสียเลือดเนื้อและเงินทองอย่างมากมาย
 ตามที่ได้ พรรณนามา ทงหมดนี้ เป็น เครื่องแสดงให้เห็นว่า พระ
 องค์ เป็น พระ มหาษัตริย์ ผู้ทรง พระคุณธรรม อัน ประเสริฐ พระมหา
 กรุณาธิคุณ อันใหญ่ยิ่ง ใน เรื่อง เด็ก ทาสนี้ ย่อม ยัง ประโยชน์ ให้มี แก่
 ชาว สยาม และประเทศ สยาม เป็น อเนกปริยาย ถ้า พระ องค์ ไม่ ทรง พระ
 ราชาดำริ ที่จะ เด็ก ทาส เสีย ครั้ง รัชสมัย ของ พระองค์ แล้ว ประเทศสยาม
 คง จะไม่ ก้าว หน้า ขัน ตู ความ เจริญ ได้ ถึง เพียง นี้ ฉะนั้น สมควร ที่ ชาว
 เรา ทงหลาย จะ ชื่น ชม ยินดี ใน พระปรีชาดำมารด ของ พระ องค์ ช่วย กัน
 ส่ง เสริม และ ดำรง พระ เกียรติคุณ อันนี้ ให้ เสนอ แม่ และ ยืน ยงอยู่ ชั่ว
 กิตปาวสาน เทอญ.

๘
แสดงการณ^๑ เรื่องเด็กทาส

ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายตรังคี ฉนกร เรียบเรียง

การเด็กทาสของ ประเทศสยามเป็นรัฐประศาสน์นโยบายสำคัญยิ่งอัน
หนึ่ง ซึ่งทำให้ ประเทศเจริญ เข้มข้น นานาชาติได้ โดยอาศัย พระปรีชา
สามารถ และ พระอุทิศาหะ ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระบิรมหาราชเจ้า พระมหากษัตริย์ ธิคุณ อันนี้ ย่อมมี อยู่แก่ ชาวเรา ทั้ง
หลายเป็นต้นเกล้าฯ เหตุที่ จะหาสิ่งใด มาเทียบ เทียบได้ ฉะนั้นเพื่อเป็น
การเชิดชูพระเกียรติของ พระองค์ และทรงจรมิให้ เราดืม พระมหากษัตริย์ ธิคุณ
อันนี้เสีย โอกาศนี้ จึงขอ หยิบ ยกเรื่อง เด็กทาส ซึ่ง พระองค์ ได้ ทรงปฏิบัต
ไปแล้ว นั้นมา กล่าวใน ที่นี้ อีก ตาม สติปัญญา ความ สามารถ พอ จะเป็น
เครื่อง เตือนใจ

คำว่าทาส^๒ มีความ หมายถึง บุคคล จำพวกหนึ่ง ซึ่งมี ฐานะ ตกอยู่ใน
อำนาจของผู้อื่น ชาติความเป็นอิสระแก่ตนเอง กล่าวคือ ชาติความชอบ
ธรรมที่จะไปไหน มาไหนได้ ตามอำเภอใจ ตามปรกติมีหน้าที่ สำหรับทำ
การงานต่าง ๆ ให้ผู้มีอำนาจเหนือ คือ นาย ทาสถ้าจะถือเอาที่มาอันสำคัญ
แท้เป็นเกณฑ์ ก็แบ่งได้ เป็น ๒ ชนิด คือ ทาสชเรเตย ซึ่งได้ มาจากการรบ
พุ่งอย่าง ๑ และทาสสินไถ่ ซึ่งเกิดจากการเศรษฐกิจ คือ ที่เป็นหนี้สินเขา
แล้ว ไม่สามารถ หาเงินส่งคืน จึงต้องขายตัวให้เขาช่วยไปใช้ การอีกอย่าง
หนึ่ง ประเพณีทาส^๓ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ คือ ตั้งแต่สมัยที่มีมนุษย์

รู้จักอยู่ร่วมกันเป็นคณะ เป็นชาติ มีหัวหน้า และ กษัตริย์ ท้าการ ควบคุม ปกครอง การที่มนุษย์ ในสมัยโน้น มีทาสนั้น นับว่าเป็นของ ขรรพคณาโลก เพราะมีได้มีแต่ในระหว่าง มนุษย์ ชาติอย่างเดียว ยังปรากฏอยู่ ตามนิยาย ต่าง ๆ อีกว่า ตีตัวบางชนดึกก็มาตีด้วยเหมือนกัน เช่น มัง มด และปลวก เป็นต้น มนุษย์ เราแต่ก่อนนั้น หาเลี้ยงชีพในทาง กสิกรรมกันโดยมาก และ โดยที่ในเวลานั้น ยังไม่มีเครื่องกลไก ซึ่งจะใช้ แทนแรงคนได้ ทาสจึงต้อง เป็นกำลัง อันสำคัญ ของการกสิกรรม ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้นิยมใช้ ทาส กันมาก ในสมัยนั้น กล่าว คือ มีทาสใช้กัน เกือบ ทุกชาติ ทุกภาษา ไทย เราก็ ปรากฏว่ามีทาสมานานแล้วเหมือนกัน คือ คงแต่สมัยที่อพยพ มาจากจีน ผู้ที่เป็นทาสได้รับความลำบาก เดือดร้อนมากเพียงไร เหลือที่จะนำ มากกล่าวให้สุดสิ้นได้ ในทันที จะขอกล่าวแต่พอเป็นสังเขป คือ ทาสต้องอยู่ ในบังคับของนายทั้งทางกายและทางใจ ถูกบังคับให้ทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อย เหลือกำลัง ซึ่งจะหาเวลาว่าง พักผ่อน เป็นสุขได้ ยากนัก การกินอยู่ก็จะ แร้นแค้น ไม่สมบูรณ์เหมือนคนสามัญ ได้ กินอิ่มบ้าง ไม่อิ่มบ้าง ตามแต่นาย จะให้ นายบาง คน ที่มีใจโหด ปราศ จาก ความ เมตตา กรุณา ก็ใช้ ทาส ของคนอย่าง ไม่คิดถึง ความเหน็ดเหนื่อยเลย เพราะมีใจมุ่งแต่จะให้ ได้ การ ใ้ทำงานอย่างเดียว ทาสก็ได้รับความลำบากอย่างแสนสาหัส ที่เป็นทาสจีน ไถ่นั้น นับว่ายิ่งดีกว่า ทาสขะเถยอยู่บ้าง คือ ถ้ามีเงินมาตั้งค่าตัวได้ เมื่อใด ก็มีโอกาสจะพ้นยาก หลุดเป็นไทยได้เหมือนน ส่วนทาสขะเถยนั้นจะต้องเป็น ทาสทนทุกชั่ว ไปจน ตลอดชีวิต ชั่วถูก ชั่วหลาน สืบต่อกันไป ไม่ค่อยมี โอกาสจะหลุดเป็นไทย เหมือนทาสจีนได้ไ้เลย

มนุษย์เราทำการ กตข ซึ่ง กัน และ กัน เช่น น เวอ ย มา เป็น เวดานาน
 ภายหลังเมื่อชาติต่าง ๆ เจริญขึ้นจึงเกิดคิดกันขึ้นได้ว่า การมีท่าตและกระทำ
 แก่ท่าตเช่นนั้นไม่ดี เป็นทวารุณหยาบช้าอย่างยิ่ง ควรที่จะเลิกเสีย แต่การอื่น
 นั้นใช้เป็นการที่จะทำได้ โดยง่าย เพราะ ประเพณี อันนี้ มีมานานแล้วและ
 ย่อม เกี่ยวแก่ ผลประโยชน์ ของประชาชน ด่วนมาก ซึ่งอาศัยท่าต ทำงาน
 ฉะนั้นจึงปรากฏว่าในการเลิกท่าตในประเทศหนึ่ง ๆ ต้องเสียหายนั่นอันมาก
 คือ เสียทั้ง ชีวิตเลือดเนื้อและเงินทอง เพราะถูก พวก ทมท่าตอยู่ ทำการขัด
 ขวางต่อสู้ อยู่เสมอ ทั้งการเมืองก็พลอยปั่นป่วนไปด้วย การเลิกท่าตแรก
 ทมิฬ ของ สหพันธรัฐอเมริกา เป็น ผลร้าย ถึงแก่ เกิดสงคราม ขึ้น ใน ประเทศ
 ซึ่งนอกจาก จะเสีย ชีวิต พลเมือง และเงินทองแล้ว ภายหลัง ประธานาธิบดี
 ก็ถูกพวกที่ โกรธแค้น ตอมฆ่าตายอีก โดยที่ เป็น ผู้ ออกประกาศให้พวกท่าต
 หดุดเป็น ไทย มีสิทธิ เสมอภาค เหมือน คนสามัญ การเลิกท่าตในประเทศ
 รัสเซีย ก็เป็นผล ร้ายเช่นเดียวกัน ก่ตัวเป็นสาเหตุ อันหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการ
 จลาจล ขึ้นภายใน ประเทศ ถึงแก่ พระเจ้า แผ่น ดินถูก ปลง พระชนม์ อย่าง น่า
 อหาค ที่โกลด์ เราเข้ามา ก็คือ การเลิกท่าตของชาว เนอปอล และ โมนาโก
 ซึ่งอยู่ในตอนเหนือ ของอินเดีย อังกฤษ จัดการเลิกท่าต ของ ๒ ชาตินี้ได้
 โดยได้เงิน เป็นจำนวน มากมาย ชื่อท่าต ทั้งหมดแล้วปด้อยเป็นอดีตระ
 ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า การที่จะเลิก ท่าต นั้น
 มีใช้เป็นของ ง่ายนัก ซึ่งจะทำให้ ในคราวเดียว ครั้งเดียว ถ้ามีใคร คิดการให้
 รบคอบ แล้วก็อาจ เกิดผลร้าย อันตราย แก่ ชีวิต และ การเมืองได้ เป็น อเนก
 ประการ

ต่อไปนี้จะได้อีกต่างหากถึงสยามเราว่าดำเนินกรเด็กทาสโดยวิธีใด และ
ได้ผลอย่างไร

ประเทศสยามในสมัยที่ นานา ประเทศ เด็กทาสกัน เกือบ หมด แลฉนั้น
ตรงกับรัชสมัยของ พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ซึ่งยังมี
ทาสอยู่เป็นอันมาก พระองค์ คงแต่ได้เสด็จเสวยราชสมบัติ มาได้ทรงจัด
การแก้ไขเด็ก ต้มประเพณีที่ไม่มั่นคงแก่ บ้านเมืองไปแล้ว เป็นอันมาก ด้วย
ทรงหวังจะให้ ประเทศ เจริญขึ้น กว้างแต่ก่อน เมื่อ มาทรงเห็นว่า ประเพณี
ทาสที่มีอยู่ นั้นก็เป็นประเพณี ที่เบียดเบียนบ้านเมือง อย่างหนึ่ง ก็ทรงพระ
ราชดำริ จะเลิกต้มเสียมิให้ มีสืบไปอีก เหมือนอย่าง ที่ นานาประเทศ ได้ ทำ
ไปแล้ว แต่ส่วน วิธีการที่ นานาประเทศ ใช้ นั้น เป็นตัวอย่าง ให้ พระองค์ เห็น
ได้ชัดว่า เป็นผลร้ายต่อบ้านเมือง และอาณา ประชากรราษฎรมิใช่น้อย ซึ่ง
ถ้า พระองค์ จะทรง เดินตาม วิถีนั้นบ้าง ผลร้าย ก็จะมีเกิดขึ้นแก่ สยามบ้างใน
ท่านองเดียวกัน ฉะนั้นจึงทรงเห็นว่า จะต้องคิดหาวิธีใหม่ ซึ่งเมื่อทำไปแล้ว
ให้ ได้ ผลโดยปราศจากภัย ทั้งปวง แต่เมื่อ พระองค์ ได้ ทรงพิจารณาถึง
ฐานะของทาส ที่มีอยู่ในประเทศสยาม เวลานั้นแล้ว ทรงเห็นว่า มีข้อวิบาก
อยู่หลายประการ ซึ่งเป็นเหมือนสาย โยง ยึดมิให้ ทาสเด็ก ต้มไปได้ โดยง่าย
คือ พวกทาส โดยมากได้ อยู่กับ นาย เงินมานานแล้ว เกิดความ สนิท สัมพันธ์
มากขึ้น ซึ่งจะแยก ออกจาก กันได้ โดยยาก เป็นธรรมดา ต่างฝ่าย ก็ได้ อาศัย
ซึ่งกัน และกัน โดยเหตุนี้ เมื่อเจ้านาย ข้าราชการ และราษฎร ผู้ที่มีทาส
อยู่ รวมทั้งตัวทาสเอง ทราบว่า จะทรงเลิกทาสเสีย ก็จะทำให้เกิดความไม่พอใจ
และจะเป็น วิดุกไปต่าง ๆ นานา ด้วยกัน ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายนายเงินนั้นเกรง
ว่าจะไม่มีทาสใช้ อีกต่อไป การงานทั้งหมด ก็จะต้องทำเอง จะได้รับความ

ลำบาก ด้วยไม่เคยทราบค่า หรือจะจ้างคนก็ จะต้องเสียเงิน ฝ่ายทาสก็วิตก
 ว่าเมื่อหลุดไปแล้ว ถ้าไม่มีทาง ทำมาหากิน เพราะไม่มีวิชาหรือทุนทรัพย์
 ก็จะต้องลำบาก ขอดอยาก ทนทุกข์ เวทนา ยิ่งกว่าที่เคย อยู่กับนายเงิน ฝ่าย
 ราษฎรสามัญ ก็กลัว ว่าถ้า ขัดต้นตอ จะเอาบุตรหลาน ไปขายฝาก เอาเงินพอ
 แก่ ขัดไปบ้างบาง คราวก็จะได้ อีก หนึ่งทรงเห็นว่า การพนัน ซึ่งเป็นบ่อ
 เกิด ของการ เป็นหนี้สิน นำคนให้ เป็นทาส ก็ยังไม่เลิก ลงมือไม่ได้ ด้วย
 อากกร จากการ อันนี้ เป็น รายได้ ส่วนใหญ่ ของรัฐบาล อีกประการ หนึ่ง
 พวก ทาส ที่มี อยู่ใน เวลานั้น ก็เสีย เงินรัชชูปการ น้อย กว่า คนสามัญที่เป็น
 ไทย นึกเป็น เครื่อง ต่อให้คน เป็น ทาส ได้ เหมือนกัน สถานที่เล่าเรียน
 สำหรับให้ พวก ทาส ที่หลุดไปแล้วได้ เล่าเรียน เพื่อได้รับ ความรู้ ถัด
 นิสัยเป็นคนดี ก็ยังไม่มพอ เมื่อทาส หลุดไปแล้วก็จะหัน หน้าเข้า ทำการ
 ชีวิตของตก เป็นทาส อีก เหล่านี้ ถอน แต่เป็น อุปสรรคต่อ การ เลิกทาส
 ทรงตั้ง แต่ถึง กระนั้น พระองค์ ก็มิได้ ทรง ย่อท้อ พิระทัยเลยแม้แต่น้อย ทรง
 เห็น ว่า เมื่อจะ เลิกโดย เร็วไม่ช้าเร็ว ก็จะต้อง ค่อยทำ ค่อยไป ทีละน้อย
 เพื่อเป็นการ ให้ ไอ้การ์ด แก่เหล่า นายเงิน และพวก ทาสบ้าง และจะต้องจัด
 การแก่ ขยประเพณี ที่เป็นเครื่อง ยึดหนอง ประเพณี ทาสดังกล่าวแต่นั้น เดี่ยว
 ด้วย พร้อม ๆ กัน การจึงจะสำเร็จได้ โดยปราศจากภัย

เมื่อทรงเห็นทาง ที่จะสำเร็จได้ เช่นนี้แล้ว พอดี จตุศักราช ๑๒๓๖
 ก็โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราช บัญญัติ พักัด เกษียณ อายุ ถูกทาส ถูกไทย
 ชน มีชกความว่า บรรดาถูกทาส ชายหญิง ที่เกิดในปีมะโรง จตุศักราช
 ๑๒๓๖ หรือ พ.ศ. ๒๔๑๓ นั้น ให้ลดค่า ตัวดวงคงเหลือ เพียงชายคนละ ๓๒
 บาท หญิง ๒๘ บาท เป็นอย่างต่ำ และให้คิดเต็มค่า เมื่อเด็ก มีอายุครบ ๒๑
 ปี. ต่อจากนั้นไปให้ ลดค่าตัวดวง ทุกบจนอายุครบ ๒๑ ปี ให้ขาดค่าตัวหลุด

เป็นไทย และต่อไปถูกทาส^๕ นั้นจะไปขายตัว เป็นทาสอีกไม่ได้ เป็นอันขาด การ ททวง บัญญัติ เช่นนั้นนับว่า เป็นการ คัดตอน คัดหน ทาง ของ ทาสที่ ๖ ๖ มี ๕ ขันในภาย หน้าใต้ ขันหนึ่ง ทั้งนี้ นับว่า เป็น พระมหากษัตริย์คุณ แก่พวกถูก ทาสที่เกิดในบั้น อย่างหาที่ เบียดบีบได้ คือ จะได้ มีโอกาส ออกไปหาเงิน มาช่วยไถ่ทุกข์ ของ พ่อแม่เป็นการ ตอบ แทน บุญคุณ ซึ่งสามารถให้ ทาส น้อยไปได้ ประการหนึ่ง ครั้นต่อมาในปีเดียวกัน กันก็ได้ โปรดเกล้าฯ ให้ออก ประกาศ เรื่องถูกทาสอีก บอกให้นายเงิน และผู้ที่จะ ช่วย ทาส มาใช้ ส่วย ตรวจตรา ทำสำกรมธรรม์ ถูกทาสที่เกิดในปี มะโรง จตุศักราช ๑๒๓๐ อีก โดยกวัดขັນ เป็นการสำนั ส่งนุพระวราช บัญญัติที่ได้ ออกแล้ว นั้นด้วย

ในปี ร.ศ. ๑๑๘ พ.ศ. ๑๘๔๓ ก็ได้ โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราช บัญญัติลักษณะ ทาสในมณฑล ตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นอีก ให้ลดค่าตัวทาส ชายหญิง ลงให้ น้อยกว่า แต่ก่อน และเมื่อทาสมี อายุครบ ๖๐ ปีแล้ว ให้พ้น ค่าตัวหลุดเป็นไทย ให้ผู้ทาส ชายหญิงทั้งปวงซึ่งเกิดใน วันที่ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๖ หรือเกิด ภายหลัง แต่หนี หลุดพ้นเป็นไทย และห้ามมิให้ราษฎร ใน มณฑลภาคนี้ ซึ่งเกิดใน วันที่ ๑๖ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๘ หรือเกิด ภายหลังแต่ นั้นขายตัว เป็น ทาส กันต่อไป นี้ นับว่า เป็นการ คัด ตอน ทาส ใน มณฑล ตะวันตก เฉียงเหนือ เดียวได้ ขันหนึ่งเหมือนกัน

เมื่อได้ ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ตรา พระราช บัญญัติ ผ่อนผัน ประเพณี ทาสเรื่อย มาเช่นนี้ จำนวน ทาสใน ประเทศสยาม ก็น้อย ลงเป็นลำดับจนถึง ร.ศ. ๑๒๔ ทรงพระราชดำริเห็นว่าควรที่จะตราพระราชบัญญัติ เพื่อตัด หยอนประเพณี ทาสให้ ยิ่งน้อย ลงไปอีก ฉะนั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ ตราพระราชบัญญัติ ทาสขึ้นอีก ว่าบรรดา ถูกทาส ซึ่งตาม พระราชบัญญัติ

ก่อนให้ ตัดคำตัวตลงแล้วนั้น ถึงบดินให้ ปลดอัยพินเป็นไทยให้ หมดมิให้ คิด
 คำตัวเป็น ทาสกัน คือไป อึ่งคน ที่ เป็นไทย อยู่ แดง หรือ ทาสที่ พันคำตัว
 แดง คือไปก็ ห้ามมิให้ขาย ตัวเป็นทาสอีก และบรรดา ทาสที่มี อยู่ในเวลา
 ที่ออกพระราชบัญญัตินี้ ให้นำ เงินตัดคำตัวให้คนละ ๔ บาท ทุก ๆ เดือน
 มาถึงชนน กเท่ากับ โปรดเกล้าฯ ให้เด็กทาสที่มีอยู่ทั้งหมด เพราะคนที่ยัง
 ไม่เป็น ทาสทั้งหมด โอกาส ที่จะ เป็น ทาสได้ คือไป คนที่ เป็นทาส อยู่ แดงก็
 ได้ ตัดคำ ตัว ตลง ทุก เดือน จนหมด หิน ซึ่ง คล้ายกับเป็นลูกจ้าง รับใช้ การ
 งาน เท่านั้น

อึ่งใน คราวเฉลิมพระชนม พรรษา จุติศักราช ๑๓๓๗ ก็ได้ทรงพระ
 ราชทาน ทริพย์ ถ้วนพระองค์ เป็นเงิน ๘๗๖๗ บาท เท่ากับ จำนวนวันในพระ
 ชนม พรรษา ถ้วนไท่ทาส ที่อยู่ กับนายเงิน เดียว ตั้งแต่ ๒๕ ปี ขึ้นไป รวม
 ทาสและลูกทาส ๕๕ คน ให้พ้นยาก และพระราชทาน เครื่องใช้ ต่าง ๆ และ
 ที่นาเรือน โรง อาศัย ตลอดจน หมดตทุก ๆ คน การที่ ทรงทำ เช่นนี้ นอกจาก
 เป็นการบำเพ็ญ พระราชกุศล แดง ยังเป็นประโยชน์ แก่บ้าน เมืองอีก คือ
 เป็นตัวอย่าง ให้เจ้านาย ข้าราชการ และราษฎร ที่มีทาส เห็นว่า พระองค์
 แม้ ไม่มีทาสเลย ก็สามารถปลดอัยทาสได้ โดยวิธีนี้

พระบรมราชโองบายในการ เด็กทาส ที่พระองค์ ได้ ทรงดำเนิน มาแต่คัน
 จนปลายัน ได้ ผลดีตาม พระราชประสงค์ ไม่ปรากฏ ว่าเกิดการขัดกขัดก
 กับการเมือง เดือดร้อน แก่อาณาประชาราษฎร์ แต่อย่างใดเลย ทงนี้ นับว่า
 พระองค์ ทรง ดำเนิน รัฐประศาสน์ โนบายไป ได้ ใน ทาง ที่นับ ว่าประเสริฐยิ่ง
 และเมื่อ จะเทียบ กับวิธี ของนานา ประเทศ ที่ได้ ทำไปแล้ว จะเห็นได้ ว่าวิธี
 ของ พระองค์ ดีกว่า เหลือที่ จะพรรณนา ถึงจะ ดำเร้ง โดย ช้า แต่ก เป็น ผลดี

๑๕

อย่างราบรื่น น่าสรรเสริญ ไม่ต้องเสียชีวิตเงินทองเหมือนที่นานาประเทศ
ได้ทำไปแล้ว เช่น สหประชาชาติ อเมริกา รัสเซีย และอินเดีย เป็นต้น บ้านเมือง
ก็ยังอยู่ โดยปกติมิได้เกิดการ ระเบิด ระเบิด ระเบิด ระเบิด ระเบิด ระเบิด ระเบิด ระเบิด
ตรงกัน ข้ามกมลจะ เจริญขึ้นอีก เมื่อเป็นเช่นพระเกียรติคุณ ของพระองค์
ก็ย่อม แผลไปไกล ระหว่าง ประเทศ ทั่วโลก ให้เห็นว่า พระองค์ เป็น พระ
มหากษัตริย์ ที่ทรงสามารถยิ่งของ ชาวไทย พระองค์ หนึ่ง

เมื่อสยามเรา เติบโตไปได้ เช่นนี้แล้ว ผลก็คือ ทำให้ ประเทศ เดือน
ฐานะ เข้าสู่ อารยธรรม ได้ เทียบทัน กับนานาประเทศ ไม่ตกอยู่ในฐานะ
เหมือน แต่ก่อน อันเป็นเหตุให้ นานา ประเทศ คิเตียนได้ ยึดต่อไป เพราะ
การเป็นทาส สมัยนี้ ถือว่า ย่อมจะ นิยม กันแต่ใน ระหว่าง ผู้คน ที่ยัง โทง ต่อ
ความเจริญ ปราศจากเมตตาจิตต์

ด้วยเหตุนี้ จึงควรที่ ชาวเราทั้งหลาย จะ รู้จัก ปลดสมบัติ ในพระมหากษัตริย์
จิตคุณอันใหญ่ยิ่งของ พระองค์ ให้ จึงมาก และเพื่อจะ ถอดของพระเดช พระคุณ
อันมีอยู่แก่เราเป็นพันเถิดว่า นี้ จึงควรที่ เราทั้งหลาย จะบำเพ็ญตน ให้ อยู่
แต่ในคลอง ธรรม ไม่กตัญญู ข่มเหงกัน เหมือนแต่ก่อนอีก ประพฤติตน ให้ เป็น
พลเมืองดี มีความจงรักภักดีต่อ ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ นำ
ประเทศให้ เจริญรุ่งเรืองวัฒนาการ ดับไปอีก ให้ สัมกับ พระองค์ ได้ ทรง
ตั้งพระทัยไว้ว่าจะชัก นำชาติไทยให้ เจริญ เหมือน เมื่อครั้ง พระองค์ ยัง คงมี
พระชนม อยู่นั้นเทอญ/

แถลงการณ์ เรื่อง เลิก ทาส

ใน รัชกาล พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายเข้ม กระโตนชำนาญ เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว เป็น พระบรม ราช โอรส ใน พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว และ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระองค์ ทรงพระราช
สมภพ เมื่อ วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๖ เด็ดปลง อดด้วยราช สมบัติ
สืบ ตันตติวงศ์ เป็น พระ ราช าชบิด พระองค์ ที่ ๕ ใน จักรบรม มหาราชวงศ์
เมื่อ วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ และ เด็ดปลง สวรรคต เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชนมายุได้ ๕๗ พรรษา รวม เวลา ที่ พระองค์ ได้
ทรง ปกครอง สยาม ประเทศ มาได้ ๔๒ ปีเศษ พระองค์ เป็น พระมหา
กษัตริย์ ผู้ทรง คุณธรรม อันประเสริฐ ทรง พระปรีชา สามารถ ใน ราช
กิจ ทุก ประการ พระปรีชาญาณ สุขุม คัมภีรภาพ มาก ยาก ที่จะหา
ผู้เสมอได้ พระองค์ ทรง ทน บำรุง สันนธิ์พราหมณ์ และ อาณา ประชา
ราชภูริ ทังปวงให้ ได้รับ ความ ร่มเย็น เป็น สุข ทุก หน้า ทรง ประดิษฐ์
ประสูต ความ เจริญ วัฒนาการ ให้ แก่ บ้าน เมือง เป็น ถัดดับ ไป ตลอด รัช
สมัย มิได้ ทรง ท้อถอย คอ บรรดา ความ เห็นอัยยาก ทังปวง พระองค์
ทรง สอดส่อง ความทุกข์ สุข ของ ราษฎร ถ้วนหน้า ทรง จัดการ ปกครอง
ตั้ง พระราช กำหนด กฎหมาย และ ทรง พยายาม หา หน ทาง บำรุง บ้าน

เมืองให้ยาวขึ้นถึงความเจริญทันสมัย ที่ดึกทรวงแสงหาใหม่ขึ้น
 ในประเทศ ที่ไม่ดึกทรวงเด็กล้มตายเป็น ทวย นาค นิมม ชมชื่น ทุก
 ถ้วนหน้า และพากันขนานพระนามพระองค์ว่า สมเด็จ พระบิรมหารา
 ราชเจ้า พระเดชพระคุณอันประเสริฐนี้ ได้ฝังอยู่ในใจของชาวเรา
 ทั้งหลายไม่รู้ลืม และตั้งใจนตองพระเดชพระคุณอยู่ทุกขณะ เพื่อ
 เป็นที่ระลึกในพระมหากษัตริย์คุณแห่งพระองค์ จะขอแสดงการณ
 เรื่องการเด็กทาส ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติในรัชกาลที่พระองค์ทรง
 ราชย์อยู่ พอเป็นพยานให้เห็นว่าพระองค์ทรงพระราชออกดำหระ และ
 พระปรีชาสามารถหาผู้เสมอเหมือนมิได้ และเพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณ
 ของพระองค์ส่วนหนึ่ง

ก่อนพูดถึงการเด็กทาส ควรอธิบายถึงความเป็นไปและกำเนิด
 ของทาสพอเป็นที่เข้าใจบ้างเล็กน้อย เพื่อเป็นเครื่องแสดงให้เห็น
 ความยากในทางที่จะเด็กทาสได้ง่ายเข้า ทาสเป็นศัพท์ยากสำหรับ
 สมัยปัจจุบันนี้ที่จะหาคำจำกัดความให้เข้าใจได้สั้นๆดีเท่ากับคำว่า
 ทาสคำเดียวในครั้งก่อน เพราะเวลานี้ไม่มีทาสเป็นเครื่องช่วย
 ทาสคือผู้ที่ตกทุกข์ยากเนื่องด้วยความเป็นไปต่างๆจำแนกออกเป็น ๒
 จำพวก คือ

๑. ทาสเงินได้ ทาสประเภทนี้มีผู้เอามาขายให้ ต้องทำงาน
 หรือผูกคอกเบียดนายเงิน จนกว่าตนหรือผู้อื่นจะได้ด้วยเงินค่าตัว
 ของตัวแก่เจ้าเงิน จึงจะเป็นอิสระสภาพได้ ทาสเงินได้ยังแบ่งออก
 เป็น ๓ ประเภท

๓๗

ก. โถ้ไม่ขาดค่า คล้ายกับ ขายฝาก มีผู้ขายและผู้ประกัน ถ้าตัวทาส หายไป ภายหลัง ผู้ประกัน และ ผู้ขาย จะต้อง รับผิดชอบ ค่าตัวทาสคืนให้แก่ นายเงิน

ข. โถ้ขาดค่า นายเงิน ชอบ เป็น กรรมสิทธิ์ ไม่มี ผู้ประกัน ถ้าทาส หายไป จะเรียก ร้อง เอา ค่าตัวทาส กับ ผู้ใดไม่ได้

ค. โถ้ไม่ได้ ใช้ ผู้เป็น ทาส หรือ ผู้ขาย ได้ ตกลง จะ ส่ง ดอกเบี้ย ในจำนวน เงิน ราคา ขายไป ตาม พระ ราช บัญญัติ ให้แก่ นายเงิน แต่ นายเงินไม่มี สิทธิ ที่ จะ ใช้ ทาส ผู้ นั้น ได้

๒. ทาส เกิดใน เวณเมย คือ ลูก ของ ทาส เกิด ใน เวลา ที่ บิดา มารดา ยัง กำจัด เป็น ทาส อยู่ . จะ ต้อง นับว่า เป็น ทาส ตาม บิดา มารดา จนกว่า จะ พ้น กำหนด ตาม พระราชบัญญัติ จึง จะ เป็น อิสระภาพ ได้

๓. ทาส ที่ ได้ มา จาก ฝ่าย บิดา มารดา คือ ลูก ของ ทาส มี กฎ ต่าง ๆ กัน ถ้อย ฝ่าย มารดา เป็น หลัก ถ้า มารดา เป็น ทาส ลูก ต้อง เป็น ทาส ด้วย ถ้า มารดา เป็น ไทย แม บิดา เป็น ทาส ลูก ต้อง เป็น ไทย นอกจาก นายเงิน ฝ่าย บิดา เป็น ผู้ รุ้ ขอ และ ควบคุม ให้ ลูก จึง จะ เป็น ทาส ตาม บิดา หนึ่งใน สาม ถ้า เป็น ทาส ด้วย กัน ทั้ง สอง ฝ่าย ลูก จะ ต้อง เป็น ทาส ตาม มารดา นอกจาก นายเงิน ฝ่าย บิดา เป็น ผู้ รุ้ ขอ ควบคุม ลูก ทาส จึง จะ ได้ แก่ นายเงิน ฝ่าย บิดา หนึ่งใน สาม

๔. ทาส มี ผู้ ให้ ทาส หรือ ไทย ซึ่ง เดิม เป็น ของ ผู้หนึ่ง และ ยก ให้ เป็น กรรมสิทธิ์ แก่ อีก ผู้หนึ่ง ผู้ นั้น นับว่า เป็น ทาส ของ ผู้ ถูก ให้ ภายหลัง คือ ไป

๕. ทาส ช่วย มา จาก ทักษะ โทษ ไม่มี แล้ว ผู้ใด ต้อง โทษ ทักษะ

ในคดีต่างๆ เมื่อพันโทฯ ได้มีผู้มารับไปเลี้ยงดู โดยความตกลง
ผู้รับนี้เรียกว่าเป็นทาสของผู้ที่รับไป.

๖. ทาสที่เลี้ยงมาเมื่อเขาแพง ผู้ใดยากจนถึงกับไม่มีอาหาร
เลี้ยงดูเมื่อเกิดทุกข์ภัย และไปขออาศัยอยู่กับผู้อื่น จะต้อง
เป็นทาสของท่านผู้นั้นต่อไป ถ้าต้องการเป็นอิสระภาพ จะต้อง
ใช้เงินค่าเลี้ยงดูในขณะเมื่ออาศัยท่านอยู่จนครบ จึงจะพ้น

๗. ทาสขะเลย คือขะเลยศักดิ์ที่ได้มาในเวลาสงคราม จะต้อง
เป็นทาสของผู้ที่เก็บเลี้ยงไว้ต่อไป

ผู้ที่มีความเป็นไปเกี่ยวข้อใน ๗ ประเภทดังกล่าวมาพอเป็น
ตัวอย่างนี้เรียกว่าทาสทั้งสิ้น ในประเทศสยามเราผู้เป็นนายมีอำนาจ
ที่จะใช้ทาสของคนในกิจการหนักเบาทั้งปวง บางครั้งทาสอาจถูก
ให้ไปรับโทษหรือไปราชการสงครามแทนนายก็ได้

ครั้งโบราณชนนางและผู้มีทรัพย์สินนิยมการใช้ทาสกันแทบ
ทุกประเทศ โดยมากใช้สำหรับงานเพื่ออาชีพ มีหัตถกรรม กสิ
กรรม เป็นต้น เพราะเห็นว่าเสียค่าจ้างน้อย แต่ได้งานมาก การ
นิยมใช้ทาสนี้เริ่มบังเกิดแห่งการค้าทาสขึ้นในสมัยนั้นจนแพร่หลาย
มีพ่อค้าเป็นจำนวนมากในประเทศตะวันตกเที่ยวต่อแถวและบังคับด้วย
อำนาจกวาดต้อนผู้คนที่ไม่มีความรู้ เช่นในอาฟริกาไปขายในประเทศ
อื่น ในที่สุดได้สร้างตลาดที่ขายทาสขึ้นเพื่อจะสะดวกแก่การซื้อขาย
เรียกว่าตลาดค้าทาส ปรากฏนามมาจนบัดนี้ ส่วนในสยามเรา
การใช้ทาสทำงานเพื่ออาชีพจริงๆ ก็มี และถือว่าเป็นเครื่องประดับ
ยศศักดิ์ก็มี คือเมื่อจะเข้านั่งเข้านั่ง หรือไปไหนๆ ที่ออกหน้า

ชอกตา ผู้ใดมี ทาส บริวาร เดิน ตาม ถนนหนทาง เข้าใจ กันว่า ผู้คน
 มั้ย คัด คัด สูง หรือ มั้ย หน้า มั้ยตา ผู้คน เก่ง ขาม เป็นต้น และ คน จน ๆ โดย
 มาก มัก ชอบ เป็น ทาส เพราะ เห็น ว่า จะ ได้ ความ สุข สบาย ใน เวลา ที่
 นาย ไม่ มี งาน จะ ให้ ทำ และ หวัง โอกาส ที่ จะ ได้ เลี้ยง ไซคตภา ของ ตัว
 ตาม โรง บ่อน เบี้ย หอย ไป เมื่อ มี เพื่อง สัตว์ สัตว์ เหล่า นั้น เป็น เครื่อง
 ส่ง เสริม การ มี ทาส ให้ คง เจริญ อยู่ เสมอ

สมเด็จพระบิรมหาราชเจ้าของเราได้ทรงพระวิจารณ์ญาณต่อคตของ
 เห็นว่า การ มี ทาส เป็น เครื่อง ถ่วง ความ เจริญ ของ ประเทศ โดย แท้ จริง
 ทั้งนี้ เพราะ พระองค์ ทรง เห็น ว่า ทาส ทุก ๆ คน ขาด การ ศึกษา หรือ ไม่ มี
 โอกาส จะ ได้ รับ การ ศึกษา เลย ต้อง ทำงาน ให้ นาย ไม่ ค่อย มี เวลา
 ว่าง จะ เถาเรียน ได้ ยิ่ง ครอง นน การ ศึกษา ยัง ไม่ เจริญ จะ หา ครู
 อาจารย์ ก็ ยาก อีก ด้วย แม้ ทาส จะ มี เวลา ว่าง ก็ ไม่ รู้ ที่ จะ ไป เรียน ที่
 ไหน และยัง ถ้วน ทาส มัก จะ เต้น การ พะนั้น กัน เสีย อีก เมื่อ ว่าง งาน
 เป็น ผล ร้าย ชน อีก ตอน หนึ่ง ฉะนั้น จึง ลง ความ เห็น ได้ ว่า ทาส เป็น
 พวก ที่ ถ่วง ความ เจริญ ของ บ้าน เมือง แม้ พระ มหา กษัตริย์ จะ ทรง
 พระปรีชา สามารถ เพียง ไร ก็ ตาม จะ ปกครอง ราชฎฐ์ ที่ ไร การ ศึกษา
 ให้ เจริญ ได้ ด้วย ยาก ที่ สุด

พระองค์ ทรง เห็น โทษ ของ การ มี ทาส โดย อเนก ประการ ดังนี้ จึง
 ทรง หา หนทาง กำจัด การ มี ทาส ให้ สิ้น ไป ด้วย พระ ปรีชา ญาณ อัน สูง งาม
 แต่ การ เลิก ทาส ไม่ ใช่ เป็น สิ่ง ที่ ทำ ไป ได้ ง่าย ๆ เลย เพราะ ทุก คน มี
 ความ เห็น แตก ต่าง กัน บางคน เห็น ว่า ดี บางคน ว่า ไม่ ดี ฉะนั้น จึง เป็น
 เหตุ ให้ จัดการ ได้ สำเร็จ ยาก สมเด็จพระบิรมหาราช ของ เรา ทรง เคย

๒๓

ปรารพกับ เจ้านาย และ ข้าราชการผู้ใหญ่ ในเรื่องนั้นว่า การเลิกทาสทำได้ด้วยยาก เพราะ เป็นที่ ไม่พอใจ ของ นาย ทาส ปรเภทหนึ่ง และ ตัว ทาส เอง เป็น จำนวน มาก ยินดี จะ อยู่กับ นาย ถึงแม้ ต้อง ทำงานหนัก ๆ บางที ยัง ได้รับความ สะดวก ในการ กิน อยู่ และ นุ่ง ห่ม เมื่อถึงของ ผ่าย ยัง คง มี สภาพ เช่นนี้ จึง เป็นการ ตำบาก ที่พราว จาก กัน ได้ ความ เห็น ชอบใน เรื่องการ เลิกทาสนี้ จะมี ในสยาม เท่านั้นเมื่อไร ทุกๆ ประเทศ ที่มี การใช้ ทาส ย่อม ลง ความเห็น ต่ำ เช่นเดียวกัน ทั้งสิ้น และ พระเจ้าแผ่นดินใน ประเทศ นั้นได้ ทรง พยายาม เลิก ดั่งเดียว แต่ด้วยเหตุ ดัง กล่าว มา แล้ว ว่า การ เลิก ทาส จะ ทำไป ง่าย ๆ ใน เรื่อง ใด ๆ ไม่ได้ จึงมี อันตรายใน ประเทศ นั้น ๆ เช่นใน สหรัฐอเมริกา เป็นต้น ครั้ง นายแอน บราวน์มาถึงคอน เป็น ประชาชนาธิบดี ท่านผู้นั้น ได้ หาวิธี จัดการ เลิก ทาส ด้วย ปรเภท ต่าง ๆ แต่ หา เป็นผล สำเร็จ ไม่ ภายหลัง จึง ได้ ใช้ อำนาจ ปรเภทการ เลิก ทาส อย่าง เด็ดขาด เป็น เหตุให้เกิด สงครามกลาง เมือง ขึ้น ทำให้ เกิด บั่นบ่อน และ เสียหาย มาก ผล ที่สุด ความ มขยัก ได้ แก่ ผ่าย ที่ เห็นชอบ บัญหา เรื่องนี้ ได้ ทำ ความ เสียหาย ให้ แก่ มานา ประเทศ เป็นอันมาก และได้รับผล คล้าย ๆ กัน

สมเด็จพระบิรมหาราชเจ้า ทรง ตั้ง พระทัย อย่าง แน่ว แน่ ว่า จะ ทำ การ ให้ เสร็จ ไปโดย ธรรมดา ที่ สุด ด้วย พระปรีชา สามารถ และ พระ บรม ราชโสมบาย อันประเสริฐ พระองค์ จึง ทรงดำริ จะ ค่อยจัดการ ให้ เปลี่ยนแปลง ไป ที่ ละเด็ก ละครน้อย เพื่อ จะมี ให้ เป็น การ เสีย หาย แก่ นาย ทาส เกินไป นัก มี เปลี่ยน พระราชบัญญัติเรื่องพิศด เกษย์ณ ฮายูทาส เป็นต้น ซึ่ง เดิมว่า ตุ๊ก ทาส ที่ คดอด ออกมา ถ้า เป็น ชาย อายุ ๒๐ ถึง ๔๐ ปี คิด

คำคว่ำเต็ม ๓๔ คำตั้ง หึ่ง อายุ ๒๑ ถึง ๓๐ ปี คิด คำคว่ำเต็ม ๓๓ คำตั้ง
 และ ค่อย ถด ถง ตามสัดส่วน จนถึง อายุ ๓๐๐ ปี คำ คว่ำ ยง คง เหลือ อยู่ อีก
 ชาย ๓ คำตั้ง หึ่ง ๓ บาท ให้ เปลี่ยน เป็น คิด เต็ม คำ เมื่อ ถูก ทาส
 ชายได้ ๘ ปี ชายเพียง ๘ คำตั้ง หึ่ง ๗ คำตั้ง และ ให้ ถด คำ
 ทั่ว ถง ตามสัดส่วน จน อายุ ถึง ๒๓ ปี เป็น หมด คำคว่ำ ปล่อยให้ ทาส
 เป็นไทยไป พระราช บัญญัติ เป็น เครื่อง แสดงว่า พระองค์ ทรงพระกรุณา
 ธิคุณ คดอด ทั้ง นาย และไพร่ มิให้ ต้อง ได้รับความ เดือด ร้อน ทั้ง
 เพื่อประโยชน์ ให้ ทาส ได้ มี โอกาส ได้ บวชเรียน เป็น กตัญญู กตเวที คุณ
 คอบิคา มารดา ของ ตน ด้วย ต่อ มา พระ องค์ ก็ ค่อย จัดการ ด้วย พระ
 วิจารณ์ญาณ อันสูงส่ง กำหนด การ เปลี่ยน แปลง ไป ให้ สัม ควร แก่
 สัมมัย ซึ่ง อาจ ทำ ไป ให้ สำเร็จ ได้ มิให้ เสีย เวทนา และ โอกาส ถ่วง ไป
 เสีย เบียด นอกจาก นั้น พระองค์ ยัง ทรง ให้ จัดการ ตั้ง โรงเรียน โรงเลี้ยง
 เด็ก เพื่อ ช้อ ถูก ทาส ให้ อยู่ ศึกษา เป็น เครื่อง อุปการะ ความ เจริญพร้อม
 กัน ไป ที่เดียว พระองค์ ทรง จัดการ มั่นมั่น ให้ ทาส มี น้อย ลงๆ โดยลำดับ
 จน ใน ที่สุด พระองค์ จึง ทรงพระ กรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ ตั้งพระราช บัญญัติ
 เด็ก ทาส ขึ้น เรียก ว่า พระราชบัญญัติ การ ใช้ ทาส ร. ศ. ๓๒๔ มีความ
 ว่า มิให้ ผู้ใด มี ทาส ท่อไป ที่มี อยู่ ก็ ให้ ปล่อย เสีย ให้ หมด เป็น
 อัน สัมพระราชประสงค์ ที่ ทรงตั้ง พระทัย ไว้ รวม เวทนา ที่ พระองค์ ทรง
 บำเพ็ญ พระราช อุดมähะ จัดการ มา รวด ๓๓ ปี

ประพฤติการ ที่ พระองค์ ทรงบำเพ็ญ มา นี้ เป็น เครื่อง แสดง ให้
 เห็นว่า พระองค์ ทรง พระราช อุดมähะ มิได้ ท้อ ถอย ต่อ ความลำบาก ไตๆ
 เลย ตั้ง พรรณนา มา แล้ว ว่า นานาประเทศ ต้อง ได้รับความ เสียหาย มาก

๒๓

เนื่องในการเลิกทาสนี้ แต่สมเด็จพระบิรมหาราชเจ้าของเรา มิได้
 ทรงทำให้เบ็ดเตล็ดรอนถึงกับเกิดความยุ่งยากถึงดังนั้น ทรงน
 ย่อมเป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติคุณแห่งพระองค์เป็นที่ยัง คหวิ แดงท
 ชาวเราทั้งหลาย นับว่าพระองค์เป็นพระบรมมหากรุณาธิคุณอันประเสริฐ
 และพระปรีชาสามารถสูงคมกรภาพหาผู้เสมอเหมือนมิได้ พระองค์
 ทรงนำความเจริญมาสู่ประเทศสยามเราเป็นอันมาก ถ้าพระองค์
 มิทรงจัดการเรื่องทาส ประเทศสยามคงยังมิได้รับความเจริญจน
 ถึงเพียงนี้ ฉะนั้นขอพวกเราทั้งหลายจงจำเป็นเครื่องตั้งใจให้ระลึก
 ถึงพระมหากรุณาธิคุณเป็นต้นเกล้าฯ และจงประกอบกตัญญูกตเวท
 ิธรรม โดยกระทำสักการบูชาสมเด็จพระบิรมหาราชเจ้าของชน จะ
 อดมั่งมีมิได้จนความเท่ากตปาวสาน.

เรียงความเรื่องพระบรมรูปทรงม้า

ของ

นักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำนวนที่ได้รับรางวัลจากเงินทุนพระวิมาดาเธอ

กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

กับสำนวนที่ได้รับความชมเชย

พ. ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์

คำนำ

เนื่องในกรณีที่ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ทรง
บำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชนมายุ ๖๐ พรรษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖
ประทานเงิน ๓,๐๐๐ บาท บำรุงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อัน
เป็นอนุสรารีย์แห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เพื่อ
ทรงอุทิศส่วนพระกุศลถวายสนองพระเดชพระคุณ

กระทรวงธรรมการได้ตั้งเงินจำนวนนี้เป็นทุนสำหรับเก็บผล
ประโยชน์มาใช้เป็นรางวัลแก่นักเรียนมหาวิทยาลัยผู้แสดงความ
สามารถในการแต่งเรื่องความเป็นไปในรัชสมัยแห่งพระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ
 และได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งสำหรับจัดการเงินทุนนี้ ตาม
ระเบียบซึ่งตราไว้แล้วแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ จนบัดนี้ยังเป็นปีที่ ๕

เงินทุนเหลือตามซึ่งปรากฏในฉบับพิมพ์แต่งเรื่องศกก่อน
๓,๖๘๘ บาท ๑๖ สตางค์นั้น ได้จ่ายเพิ่มเติมเป็นค่าของรางวัล
อีก ๒๗ บาท พระวิมาดาเธอ ฯ ประทานเพิ่มเติม ๒๐๐ บาท
ฉะนั้นเมื่อสิ้นศก ๒๔๗๐ เงินจึงเหลือยกมาในศกนี้ ๓,๘๖๑ บาท
๑๖ สตางค์ ได้รับดอกเบยจากเงินทุนที่ฝากธนาคารไว้ ๑๒๒ บาท
๕ สตางค์ และพระวิมาดาเธอ ฯ ประทานเพิ่มเติมเมื่อวันที่ ๒๕
กันยายน ศกนี้ ๒๐๐ บาท นับต้นเงินทุนจึงมีถึงสิ้น
๔,๑๘๓ บาท ๒๕ สตางค์

การแต่งเรื่องเพื่อรับรางวัลสำหรับคน^๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ประทานหัวข้อให้นักเรียนแต่ง เรื่องพระบรมรูปทรงม้า และทรงรับเป็นผู้ตัดสินให้รางวัลเหมือนสกทาค์แล้ว ๆ มา นับว่าเป็นพระกรุณาคุณอันใหญ่ยิ่ง นักเรียนมหาวิทยาลัยแต่งส่งกรรมการ เพื่อประกวดรับรางวัล ๒๒ จำนวน กรรมการได้ตรวจคัดเลือก แล้วนำถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์นั้น ทรงพิจารณา ได้ทรงตัดสินให้จำนวนของ นายเตียง ศิริขันธ์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ได้รับรางวัล จำนวนของนายคำหมั่น เทพมณี คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เป็นรองลงมา ได้รับความชมเชย กรรมการได้พิมพ์ ๒ จำนวน^๕ เพื่อแจกแก่ผู้มาถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ เพื่อเป็นเครื่องเผยแผ่พระเกียรติคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ขอผลแห่งพระกุศลที่ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระกตัญญูกตเวที^๕ จงสำเร็จเป็นปุปพเปตพลีธรรมบรรณาการ บันดาลสรรพทิพยารมณ์ ประสิทธิ์ถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระปิยมหาราชเจ้า สมพระประสงค์ และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงบันดาลให้ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ทรงพระเจริญด้วยจตุพิชธรรมทุกประการ

ก

ขอขอบใจ พระยาอุปทิศศิลปสาร ปลัดกรมกรมตำรา กระทรวง
ทรงธรรมการ ที่ได้ช่วยตรวจในเบื้องต้น

อนึ่ง ขอสรรพสิริสวัสดิพัฒนามงคล จงมีแก่นักเรียน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เพียรแสดงพระเกียรติคุณแห่ง
พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ให้เผยแพร่ยิ่งขึ้น อันนับเนื่อง
เข้าในกตัญญูกตเวทีธรรมอีกแผนกหนึ่งด้วย.

ธานี นวต

กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

ข้อบังคับในการแต่งเรื่องเพื่อรับรางวัล

จากทูล พระวิมาดาเธอ ฯ

๑. ผู้ที่แต่งเรื่องส่งประกวดเพื่อรับรางวัลนี้ ต้องละเพาะ
แต่นักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ยังคงเรียนอยู่เท่านั้น.
๒. เรื่องที่จะแต่งในคราวนี้ คือ พระบรมรูปทรงม้า และ
ต้องไม่เกินกว่า ๑,๕๐๐ คำ.
๓. ผู้แต่งจะต้องส่งเรื่องนี้ให้ถึงเลขาธิการกรรมการ ฅกอง
กลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายในวันที่ ๓๑ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๗๑.
๔. รางวัล มี ๑ รางวัล เงิน ๑๐๐ บาท ส่วนผู้ที่ไม่ได้
รับรางวัล แต่แต่งเรื่องดี จะได้รับความชมเชย.

สารบัญ

คำนำ	หน้า ก
สำนวนของ นายเตียง ศิริขันธ์ ที่ได้รับรางวัล	„ •
สำนวนของ นายคำหมั่น เทพมณี ที่ได้รับความชมเชย	„ ๑๐

เรื่องความเรื่องพระบรมรูปทรงม้า
 นายเตียง ศิริขันธ์ เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราชเจ้า ฝ่าพระบรมราชโอรสใน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ
 เทพศิรินทรบรมราชินี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน
 พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็น
 พระองค์ที่ ๕ แห่งมหจักรวงศ์ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑
 เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ เวลา ๐.๔๕
 นาฬิกา พระชนมายุได้ ๕๘ พระพรรษา นับเวลาที่ทรงปกครอง
 สยามประเทศได้ ๔๒ ปีเศษ วันที่ ๒๓ ตุลาคม เป็นอภิลักขิต
 สมัยคล้ายวันเสด็จสวรรคตแห่งพระองค์ เพราะฉะนั้นชาวเรา
 ทั้งหลายจึงพร้อมกันมากระทำการสักการบูชาพระราชอนุสสาวรีย์
 ของพระองค์อย่างเช่นเคยกระทำมาทุกปี เพื่อแสดงความจงรัก
 ภักดีแก่ชาวเราทั้งหลาย พระบรมรูปทรงม้าซึ่งเป็นพระราช
 อนุสาวรีย์ที่ชาวเราทั้งหลายพร้อมกันมาถวายบังคม นมัสการ
 อย่างไร จะขอยกชนกล่าวไว้ในทันทีเพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณ

ของพระองค์ และเพื่อจะได้เป็นเครื่องสะกิดใจให้ชาวเรา
ทั้งหลายรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์อันได้ทรง ประ-
สิทธิ์ประสาทแก่มหาชนชาวสยามประเทศน.

พระบรมรูปทรงม้า หล่อด้วยโลหะชนิดทองปรอนซ์ ส่วน
พระองค์โตกว่าขนาดจริง เสด็จประทับอยู่บนม้าพระที่นั่งซึ่ง
โตกว่าขนาดจริงเหมือนกัน ม้ายืนอยู่บนแผ่นโลหะชนิดทอง
ปรอนซ์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หนาประมาณ ๒๕ เซนติเมตร.

แผ่นโลหะวางบนแท่นศิลาอ่อน ซึ่งเป็นแท่นรองสูง
ประมาณ ๖ เมตร กว้างประมาณ ๒ เมตรครึ่ง ยาวประมาณ ๕
เมตร ฐานของแท่นรองกว้างประมาณ ๓ เมตรครึ่ง ยาว
ประมาณ ๖ เมตรครึ่ง มีอักษรจารึกบนแผ่นโลหะชนิดที่
กล่าวแล้วติดอยู่กับแท่นรองด้านหน้า ข้อความพรรณนาถึง
พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ได้มีแก่มหาชนชาว สยามโดย
ย่อ ๆ ห่างจากฐานของแท่นออกมามีโซึ่งล้อมรอบเป็นอาณา
เขตรูปสี่เหลี่ยม กว้างประมาณ ๕ เมตร ยาวประมาณ ๑๑ เมตร.

เหตุที่จะสร้างพระบรมรูปขึ้นนั้น เนื่องจากพระบรมวงศา-
นุวงศ์เสนาม้ายราชบริพาร ทั้งสมณะชีพราหมณาจารย์ คหบดี
พ่อค้าพานิช ตลอดจนชนสามัญชนทั่วไปในประเทศสยาม
รวมทั้งชาวต่างประเทศผู้เข้ามาฟังพระบรมโพิธิสมภาร พากัน
รำลึกถึงข้อต่อไปนี้ คือ

พากันรำลึกถึงว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประชาชน ข้าราชการที่มาให้ได้ับความเจริญรุ่งเรือง มหาชนชาวสยาม ถึงซึ่งความสุขเกษมล่วงล้าอดีตสมัยที่ได้ปรากฏมา ทั้งนี้เพราะ พระองค์ทรงดำรงอยู่ในสัจธรรมอันมั่นคงมิได้หวั่นไหว ทรง อธิษฐานพระราชหฤทัยในทางที่จะบำรุงพระราชอาณาจักรให้เจริญ ขึ้นตาม ลำดับด้วย พระปรีชา สามารถ สอดส่อง วินิจฉัย ในกิจการ ทั้งหลายทั้งปวง พระองค์ทรงนำหน้าประชาชนด้วยรัฐฎาภิบาล โนบายอันสุขุม ให้ดำเนินไปในทางที่ชอบที่มีประโยชน์ ทรง อาจหาญมิได้ย่อท้อต่อความลำบากเข็ญทั้งปวง มิได้เห็นที่ ขัดขวางอันใดเป็นข้อควรขยาด แม้ประโยชน์และความสุข ส่วนพระองค์เองก็ทรงยอมสละเพื่อแลกเปลี่ยน ความสุขสำราญ พระราชทานแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินโดยทรงพระปราณี พระราช หฤทัยของพระองค์ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระเมตตาคุณ พระวิริยคุณ พระขันติคุณ ฯ อันแรงกล้า เป็นต้นว่าทรงพระมหา กรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. ๑๒๔ ทรงพระอุตสาหะวิริยภาพเสด็จประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง คือเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ และ ร.ศ. ๑๒๖ เพื่อทอดพระเนตร ความเป็นไปขนบธรรมเนียม กิจการ บ้าน เมือง ของชาวตะวันตก แล้ว ทรง นำมา ตัดแปลง แก้ไขให้เหมาะ สำหรับใช้ใน เมืองไทย

ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะทรงติดต่อกับอาณาประชาราษฎร์โดยมิได้
ทรงถือพระองค์ ตัวอย่างอันนี้ก็ปรากฏเป็นรายละเอียดอยู่ใน
จดหมายเหตุการเสด็จประพาสต้น เมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ เป็นต้นนั้น
แล้ว พระองค์ทรงรักใคร่ประชาชนประหนึ่งว่าบิดารับบุตรณะนั้น
ทั้งนี้เป็นการสมควรยิ่งที่ชาวสยามพากันขนานพระนามว่า พระ
บิรมหาราชเจ้า ซึ่งแปลว่าพระเจ้าแผ่นดินอันเป็นที่รักและ
นับถืออย่างยิ่งโดยแท้.

เมื่อพระองค์ทรงพระคุณเป็นอนุเคราะห์การเช่นนั้น จึงทำ
ให้ประชาชนชาวสยามพากันรำลึกถึงว่า จะได้อะไรน้อมเกล้า ๆ
ถวายเป็นเครื่องประกาศพระเกียรติคุณเพื่อเป็นการสนองพระเดช
พระคุณในงานพระราชพิธีชชมงคลภิเษก ซึ่งเป็นพระราช
พิธีเนื่องในการที่พระองค์ได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี
บริบูรณ์ อันเป็นรัชสมัยที่ยั่งยืนนานกว่ารัชสมัยของสมเด็จพระ
พระมหาจักรพรรดิราชเจ้าแห่งสยามประเทศในอดีตกาล แสดง
ว่าพระองค์กอบด้วยพระราชกฤดาภินิหาร เป็นอัจฉริยภาพที่แท้
สิ่งที่จะน้อมเกล้า ๆ ถวายนี้ ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นพระองค์ทรงทราบ
ตระหนักโดยพระเนตรพระกรรณว่า ชาวไทยมีความจงรักภักดี
ในพระองค์ยิ่งนัก.

สิ่งซึ่งจะน้อมเกล้า ๆ ถวายให้สมแก่พระเกียรติคุณนั้น
ควรจะเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นถาวรวัตถุ เพื่อจะได้เป็นพะยาน

ใ้มหาชนในอนาคตกาลทราบความจริงรักภักดีอันแท้จริง แห่ง
พระบรมวงศานุวงศ์เสนามาตย์ราชบริพาร พร้อมทั้งสมณะ
ช้พราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรชาวสยามทุกชาติทุกชั้น ทัว
รัฐสีมาอาณาเขตต์ของสยามประเทศ ซึ่งได้มีต่อพระองค์พระบาท
สมเด็จพระ ๑ พระบรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว และควรจะเป็นปฐนียัตถุประกาศเกียรติคุณของ
พระองค์ไว้ทั่วทุกปาวสาน.

ด้วยเหตุนี้จึงพร้อมกันเห็นว่า ในประเทศซึ่งถึงความเจริญ
รุ่งเรืองแล้ว มักจะสร้างอนุสาวรีย์ของผู้มีชื่อเสียงไว้เป็นที่ระลึก
ถึงบุญคุณของท่านผู้นั้น และเพื่อประกาศเกียรติคุณของท่าน
ด้วย เช่นชาวอังกฤษสร้างอนุสาวรีย์ของ เซอร์ฟรานซิส เดรก
ผู้ เป็นคนแรกของชาติอังกฤษที่ได้เดินเรือรอบโลก ไว้เป็นที่
ระลึก ชาวสหปาลีรัฐอเมริกา สร้างอนุสาวรีย์ของ ยอร์ช วอชิงตัน
ซึ่งเป็นผู้รวบรวมและก่อกำ ชาวอเมริกาให้พ้นจากเงอมมออังกฤษ
และตั้งเป็นประเทศสหปาลีรัฐอเมริกาขึ้น ไว้เป็นที่ระลึก
พระบาทสมเด็จพระ ๑ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระมหา
กรุณาธิคุณแก่มหาชนชาวสยาม ทังมหาชนชาวสยามก็มีความ
จงรักภักดีต่อพระองค์ยิ่งนัก ควรจะสร้างพระราชนุสาวรีย์
ของพระองค์ขึ้นไว้เป็นที่ระลึก อย่างที่ชาวยุโรปและอเมริกา
กระทำกัน ดังนั้นชาวสยามจึงช่วยกันตามกำลังความสามารถ

สถาปนาพระบรมรูปทรงม้าขึ้น ในการขึ้นพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระ
 พระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร ทรงเป็นประธานกรรมการ
 เรียกรับเงินจากพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการประชาชนทุกชั้น
 ทุกภาษาในสยามประเทศ ได้เงินรวมทั้งสิ้นมากกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐
 บาท เงินจำนวนนี้เกินกว่าราคาพระบรมรูปราว ๕ เท่า เงิน
 ก้อนที่เหลือจากการสร้างพระบรมรูปนี้ ครั้นถึงรัชกาลแห่ง
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงได้พระ
 ราชทานเงินจำนวนนี้ รวมทั้งต้นและดอกเป็น ๕๘๒,๖๗๒ บาท
 ๔๗ สตางค์ แก่โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งภายหลังขยายการให้กว้างขวาง
 ขึ้นและเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อสนอง
 พระเดชพระคุณให้สมพระบรมราชประสงค์.

การสร้างพระบรมรูปทรงม้า ได้ตกลงจ้างช่างหล่อชาว
 ฝรั่งเศสหล่อ ณ กรุงปารีส ประจบกับเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ใน
 ร.ศ. ๑๒๖ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรที่บนพระบรมรูปเมื่อวันที่ ๑๕
 มิถุนายน ร.ศ. นั้น และในวันที่ ๒๒ สิงหาคม เสด็จประทับ
 ให้ช่างปั้นพระบรมรูป พระบรมรูปทำเสร็จเรียบร้อย ส่งเข้า
 มาถึงกรุงเทพฯ ใน ร.ศ. ๑๒๗ ครั้นถึงวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน

๓

ร.ศ. ๑๒๗ พ.ศ. ๒๔๕๑ ตรงกับวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก
 สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๗๐ ประจวบกับวันพระราชพิธีรัชช
 มงคลภิเษก เจ้าพนักงานได้อัญเชิญพระบรมรูปทรงม้าขึ้น
 ประดิษฐานบนแท่นรองที่พระลาน หน้าพระราชวังดุสิต พระบาท
 สมเด็จ ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงดำรงตำแหน่ง
 พระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร ทรงอ่านคำถวายพระพรชัย
 มงคลเนื่องในงานพระราชพิธีนั้น และน้อมเกล้า ฯ ถวายพระ
 บรมรูปทรงม้าด้วย แล้วกราบทูลอัญเชิญให้ทรงเปิดผ้าคลุม
 พระบรมรูปเป็นประถมฤกษ์ เพื่อประกาศพระเกียรติคุณของ
 พระองค์พระบาทสมเด็จ ฯ พระปรเมนทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ปรากฏสืบไปทั่วกาลปาวสาน แล้วมี
 การหมกรรรมสมโภชครบกำหนด ๓ วัน เป็นงานสนุกสนานมาก

การสร้างพระบรมรูปทรงม้า บันดาลให้เกิดผลประโยชน์
 หลายประการข้อใหญ่ใจความ คือ

พระบรมรูปทรงม้า เป็นเครื่องชักนำให้คนชั้นหลังรำลึก
 ถึงพระองค์ และรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ เป็น
 ต้นว่า พระบรมรูปจะทำให้ชาวเรารำลึกได้ว่า เดิมคนไทย
 ไม่มีอิสสรภาพในตัวสมกับนามแห่งชาติ เพราะเวลานั้นไทย
 ยังมีการใช้ทาส ครั้นมาถึงรัชสมัยของพระองค์ ทรงยก
 คนไทยขึ้นเป็นไทยแท้ สมกับนามแห่งชาติว่า ชาติไทยไม่เป็น

ข้าใคร โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตราพระราชบัญญัติเล็ก
ทาสชน นั้นเป็นตัวอย่าง

ประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์ ประเทศใดมีโบราณวัตถุ
คำจารึกเก่า ๆ เหลืออยู่มาก คนชั้นหลังย่อมค้นเรื่องราวของ
ประเทศนั้นได้มาก และอาจจะสวหาเหตุผลประกอบเรื่องราว
ประวัติศาสตร์ได้ดี พระบรมรูปทรงม้า ก็มีคำจารึกตั้งได้กล่าว
มาแล้ว เพราะฉะนั้นคำจารึกนี้อาจนำไปให้คนชั้นหลัง ๆ ไน้น
ซึ่งบางทีอาจไม่ทราบเรื่องราวในรัชกาลของพระองค์ ค้น
ประวัติและเรื่องราวในรัชกาลนั้นได้เป็นอย่างดี

พระบรมรูปทรงม้า เป็นเครื่องเชิดชูประเทศและพลเมือง
ของประเทศสยาม ข้อนี้นี้หมายความว่า เมื่อชาวต่างประเทศ
ได้เห็นหรือทราบเรื่องพระบรมรูป ก็อาจทราบไปถึงว่า พลเมือง
ของประเทศมีความสามัคคีกลมเกลียวกันดีมาก ทำอะไรพร้อม
เพื่องกันดี นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องแสดงให้ชาวต่างประเทศ
เห็นน้ำใจของชาวไทยว่า มีความจงรักภักดีกตัญญูกตเวทีต่อพระ
เจ้าแผ่นดิน และเจ้านายของตนจริง ๆ ทำให้เกิดผลในทาง
รัฐประศาสน์นโยบายอย่างหนึ่ง

พระบรมรูปทรงม้ามีประโยชน์ และเป็นทีเคารพนับถือ
สักการบูชาของชาวเราทั้งหลายตั้งได้พรรณนามานี้ ชาวเราจึง
พร้อมกันนำมาชงดอกไม้ธูปเทียน และพวงมาลา เพื่อทำ

๕

การสักการบูชารำลึกถึงพระองค์ และพระมหากษัตริย์คุณ พระ
เมตตาคุณ พระวิริยคุณ พระขันตีคุณ ๆ ล ๆ ของพระองค์ พระ
บาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระบิรมหาราชเจ้า ในวันที่ ๒๓ ตุลาคม ทุกปี
และคงมีแผนงานประจำปีตลอดไปจนชั่วกัลปาวสาน.

เรื่องความเรียงพระบรมรูปทรงม้า
 นายคำหมื่น เทพมณี เรียบเรียง

ณวาระอันบรรจบครบรอบวัน สวรรคตของพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช อันเป็นกาลสมัยที่ไทยเราทั้งหลายได้ไป ประชุม ถวายบังคม พระบรมรูปทรงม้า พระปิยมหาราชานุสาวรีย์เสมอทุกปีมา เพื่อแสดงความกตัญญู กตเวทิตะและความจงรักภักดี ที่พระองค์ได้ทรงปกเกล้า ๆ มาแล้ว แต่หนหลัง ฅนทีนจะขอหยิบยกเรื่อง พระบรมรูปทรงม้า ซึ่ง เป็นพระราชนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านขึ้นมากล่าว เพื่อเป็น เครื่องเตือนใจและระลึกถึงพระเกียรติยศเกียรติคุณ ดังต่อไปนี้

คำว่า อนุสาวรีย์ นี้ หมายความว่าสังควรระลึก หรือ วัตถุสร้างไว้เป็นที่ระลึก การสร้างอนุสาวรีย์ได้มีมานานแล้ว ในประเทศทางทิศตะวันตก ทางประเทศทิศตะวันออกก็เคยมี มาเหมือนกัน เช่นประเทศอินเดีย แต่ในอินเดียมักจะเป็นสถูป หรืออนุสาวรีย์ที่เกี่ยวกับทางศาสนาเสียโดยมาก อันบุคคลหรือ เหตุการณ์ที่สมควรจะสร้างอนุสาวรีย์ไว้เป็นที่ระลึกนั้น ข้อมถ้อ ว่า ถ้าเป็นบุคคลนั้น ก็จะต้องเชี่ยวชาญปรีชาสามารถทรงคุณ ธรรมอันเลิศ สมกับเป็นอัจฉริยบุคคลโดยแท้ เช่นพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ผู้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครแห่งประเทศสยามเราเป็นต้น สำหรับเหตุการณ์นั้น มักถือว่าต้องเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่ง ดังเช่นชนชาวฝรั่งเศสสร้างประตูล้ำไวยู่เป็นที่ระลึกในการที่มัสยิดแก่ข้าศึกเมื่อคราวมหาสงครามที่แล้วมาเป็นต้น

ในประเทศสยามเราโดยมากมักมีอนุสาวรีย์เป็นปูชนียสถาน หรือสิ่งซึ่งเกี่ยวกับพุทธศาสนา ส่วนสำหรับบุคคลไม่มีใครมีเหมือนประเทศทางทิศตะวันตก เคยมีบ้างซึ่งเป็นแต่เพียงที่ระลึกและเครื่องหมายของเหตุการณ์เท่านั้น ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นนครหลวงในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระเจดีย์ขึ้นที่ตำบลคอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี ไวยู่เป็นพะยานว่าพระองค์ได้ชนะกองทัพอันมหึมาของพม่าโดยปลงพระชนม์มหาอุปราชจอมทัพพม่าด้วยพระแสงพลพ่าย นอกจากนั้นก็ไม่เคยปรากฏว่ามีที่ไหน

สิ่งที่เป็นเครื่องเชิดหน้าขตาของสยามประเทศทุกวันนี้คือพระบรมรูปทรงม้า ของสมเด็จพระบิรมหาราชเจ้าแห่งชาวเราทั้งหลาย บ้านเมืองเรามีสถูที่ระลึกตั้งตระหง่านอยู่หน้าพระลานพระที่นั่งอนันตสมาคมที่พระราชวังดุสิตอันสง่างดงามเช่นนี้ ก็เนื่องด้วยพระมหา กษัตริย์ พระองค์นั้น เป็นอัจฉริยกษัตริย์จริง ๆ

ซึ่งจะได้ชมพระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถ ดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๘๖ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็นพระราชอัครบิดรพระองค์ที่ ๕ ในจักรับรมมหาราชวงศ์ วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ เสด็จสวรรคตวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ สิริพระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา รวมเวลาที่ทรงปกครองชาติไทย ๔๒ ปีเศษ นับว่านานกว่าพระมหากษัตริย์ทุก ๆ พระองค์ ที่ได้ครองราชย์มาครั้งอดีตกาล พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถอันสุขุมคัมภีรภาพเป็นอย่างเลิศยากที่จะหาผู้ใดเสมอ ทะนุบำรุงสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงให้ร่มเย็นเป็นสุขทั่วหน้า ประสิทธิ์ประสาทความเจริญวัฒนาการแก่บ้านเมืองตลอดรัชสมัย ทรงสละพระวรราชครุฑราชครุฑต่อความเหนื่อยยากและอุปสรรคทั้งมวล เพื่อทรงสอดส่องความสุขทุกข์ของทวยนาครมิได้ทีถ้อย ทรงดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอย่างสงบราบคาบ บำรุงประเทศให้ยิ่งขึ้น สู้ความวิบัติภัยที่ทันสมัยด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ถึงแก่ทวยราษฎร์ชานพระนามว่า สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า ทั้งนี้เป็นพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ

นับวาระแต่พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์มา พระองค์ได้เสด็จในที่ต่าง ๆ แทบทั่วทั้งในพระราชอาณาจักร อันเป็นประโยชน์ใหญ่ยิ่ง เป็นการบำรุงการคมนาคม การปกครอง การหัตถกรรมของพลเมืองได้อย่างดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จ ประพาสต่าง ประเทศ ถึง ๘ ครั้ง ด้วยพระราชอุตสาหะมิได้ย่อท้อต่อภัยอันตรายและความยากเข็ญทั้งปวง ทงนั้นก็เพราะพระองค์ทรงทราบตระหนักรู้ว่า จะทรงได้พบได้เห็นบรรดาแบบขนบธรรมเนียมและวิชาความรู้ต่าง ๆ อันเลือนในอริยประเทศ เพื่อจะได้นำมาแบบอย่างที่เหมาะสมกับฐานะของประเทศสยาม • เข้ามาเผยแผ่ให้เป็นที่ทางเจริญสืบไป นอกจากนี้ยังมีพระราชประสงค์ที่จะทรงเชื่อมฉันทมิตรกับบรรดาเจ้านายและข้าราชการตามต่างประเทศ เพื่อยังพระราชไมตรีระหว่างประเทศให้ยืนนานแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

อนึ่งการเสด็จของพระองค์ ยังแสดงให้เห็นบรรดาชาวต่างประเทศเห็นพระปรีชาญาณพระบุญญาภิหาร เป็นการเผยแผ่เกียรติคุณของสยามประเทศให้ปรากฏแก่ประเทศทั้งหลายอีกด้วย ทั้งนี้เป็นเครื่องนำความเจริญสมบูรณมาสู่ประเทศทั้งสิ้น นับว่าเป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่งหาที่สุดมิได้

เนื่อง ด้วย พระองค์เป็น พระมหากษัตริย์ผู้ทรง ทศพิชราชธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระกตัญญูภาพดำรงพิภพมณฑล

สกลเสีมา ประชากรราษฎร เกษมสุขสนุกสบายเภทภัยอันตรายโรคา
 พยาธิก็เบาบาง ธรรมนูญอาหารก็บริบูรณ์ทั่วประเทศศนิคมชนบท
 พระยศแผ่ไปในนานาประเทศ ทวยนาครนิยมชมชื่นทุกทั่ว
 หน้าต่างแซ่ซร้องสรรเสริญพระบารมี พระคุณธรรมอภิไธยอัน
 มหัศจรรย์นั้นกระทำให้พระบรมวงศานุวงศ์เสนาอำมาตย์ราชบริพาร
 สมณะพราหมณาจารย์ประชาชนชาวสยาม พร้อมทั้งชนต่างด้าว
 ทุกชาติทุกภาษา บรรดาที่เข้ามาฟังพระบรมโฑธิสมภาร ระลึก
 ถึงอยู่มิรู้หาย เพื่อ เป็นการฉลองพระเดชพระคุณ และเป็น
 เครื่องประดับพระเกียรติยศของพระองค์ จึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 พระมหาธีรราช ซึ่งเวลานั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรม
 โอรสาธิราช พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการและทวย
 ราษฎร ได้สละพระราชทรัพย์และทรัพย์เข้าส่วนเรียไร เพื่อ
 สร้างพระบรมรูปทรงม้าขึ้น สกนนั้นประจวบกับสมเด็จพระปิย
 มหาราชเจ้าได้เสด็จยุโรปครั้งที่ ๒ และได้พระราชทาน พระ
 ราชวโรกาสประทับให้ข้างบันหุ่มพระบรมรูปด้วย.

การสร้างพระบรมรูปได้ลงมือทำใน พ.ศ. ๒๔๕๐ และ
 เสร็จในปีเดียวกัน หล่อด้วยทองบรอนส์ ฝีมือช่างชาวฝรั่งเศส
 แห่งบริษัทซุซเซอว์ เฟรส ฟองเตอร์

๑๕

ครั้นการหล่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ ที่ที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ และได้พร้อมกันนมัสการ ๆ ถวายเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งตรงกับอภิเษกสมรสของสมเด็จพระมหากษัตริย์สยามกับสมเด็จพระราชินีนาถ เป็นการให้พระองค์ทรงประจักษ์พระราชหฤทัยว่า ประชาชนมีความสามัคคีต่อพระองค์เป็นล้นพ้น

ความมุ่งหมายของการสร้างพระบรมรูปทรงม้าขึ้น ก็คือ เพื่อเป็นพระราชนุสรณ์ระลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณของพระองค์ อันได้ทรงกระทำมาแก่ชาวเราทั้งหลาย ทั้งเป็นสิ่งเชิดชูประเทศสง่าแก่บ้านเมือง แสดงให้ประจักษ์แก่โลกว่าสยามประเทศ ก็มีพระมหากษัตริย์ผู้เชียวชาญปกครองแผ่นดินเพิ่มพูนความวัฒนาถาวร ให้สมกับที่ชาวเราทั้งหลายมักกล่าวกันว่า กรุงศรีอยุธยาไม่ไร้คนดีประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เพื่อเป็นประวัติการต่อไปภายภาคหน้า ก็คือเป็นเครื่องหมายให้พระบรมวงศานุวงศ์เสนาามาตย์ราชบริพารทุกชั้นชาติ บรรดาศักดิ์ตลอดจนประชาชนพลเมืองที่เกิดมาไม่ทัน ชมพระบารมีของพระองค์ เมื่อมาเห็นพระบรมรูปเข้าอาจจะรู้และเลื่อมใสระลึกถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณได้ พระบรมรูปที่สร้างขึ้นนี้เป็นพระราชนุสรณ์อันสำคัญและงดงามแห่งหนึ่งในโลก หากจะมีปัญหาหากกล่าวกันว่า ไฉนจึงจำเป็นต้องสร้างให้ประทับอยู่บนม้าพระที่นั่ง จะ

สร้างอย่างอื่นไม่ได้หรือ ทิ้งนี่เพื่อให้เกิดการสมกับพระองค์ได้
ทรงยังความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดแก่สยามประเทศอย่างรวดเร็ว ซึ่ง
เป็นการยากที่พระมหากษัตริราชธิดาอื่น ๆ จะทรงกระทำได้นั่นเอง

ครั้นเมื่อพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
สวรรคตแล้ว ประชาชนพลเมืองทุกชั้นบรรดาศักดิ์ ก็ได้จัดการ
ทำบุญอุทิศพระราชกุศลเป็นราชพลถวายสนองแด่พระองค์ แต่
พากันเห็นว่าเท่าที่จัดการฉลองพระเดชพระคุณไปแล้วนั้น ยังไม่
เพียงพอ ใครจักให้มีการถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าเพิ่มขึ้น
อีก เพื่อเป็นประเพณีสืบไปภายภาคหน้า มหาอำมาตย์นายก
เจ้าพระยายมราช แต่ครั้งเป็นพระยาสุขุมนัยวินิจ เสนาบดี
กระทรวงนครบาล จึงได้นำความนชนกราบบังคมทูล ขอ
พระบรมราชานุญาตต่อพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้มีวันนักขัตฤกษ์สำหรับ
ไพบัวข้าแผ่นดินได้บำเพ็ญกุศล กระทำการถวายบังคมพระ
บรมรูปเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔
ซึ่งตรงกับวันพระราชพิธีฉัตรมงคลในครั้งหลังของพระองค์ ในปี
ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงเปลี่ยนเป็นวันที่ ๒๓ ตุลาคม ซึ่งคล้าย
กับวันสวรรคต และให้ถือเป็นประเพณีสืบมา เป็นอันว่า
แม้พระปิตุมาหาราชเจ้าของเราได้เสด็จสวรรคตแล้วก็ตาม ชาว

เราทั้งหลาย ก็ยังได้มีโอกาสแสดงความสามัคคีกันต่อกันต่อ
พระองค์อีกบ่อยครั้ง นับว่าชาวเราได้ประกอบกรณียอันเป็นกุศล
อันประเสริฐ

เครื่องปริมาณแห่งกตัญญูกตเวทีธรรมของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
ดินทมิอยู่ในพระองค์ จะเห็นได้จากจำนวนเงินที่เรียไรในคราว
สร้างพระบรมรูป ซึ่งเกินกว่าราคาพระบรมรูปราว ๕ เท่า ส่วน
เงินที่เหลือรวมทั้ง ดอกเบี้ยเป็นเงิน ๘๘๒,๖๗๒ บาท ๔๗ สตางค์
นั้น พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ ทรงพระราชดำริใคร่จะ
จัดการ สร้าง ถาวรวัตถุไว้ เป็น สาธารณ ประ โยชน์ สัก อย่าง หนึ่ง
เพื่อให้ ถูกต้องตาม พระราชประสงค์ของ พระบิรมหาราชเจ้าที่ได้
ทรงพระราชดำริไว้ก่อนเสด็จสวรรคต จึงพระราชทานเงินก้อน
นี้แก่มหาวิทยาลัย เพื่อแบ่งสร้างสถานที่เล่าเรียนและกิจการ
อื่น ๆ ฉะนั้นมหาวิทยาลัยจึงได้นำมา • จุฬาลงกรณ์ เป็น
เกียรติยศในพระปรมาภิไธยสืบมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระมหา
กษัตริย์ที่โลกยกย่องแล้วว่า เต็มไปด้วย พระปรีชา ญาณ อัน สุขุม
คัมภีรภาพ พะยานหลักฐานเหล่านี้จะเห็นได้จากพระราชกรณีย
กิจอันพระองค์ได้ปฏิบัติไปแล้ว ดังเช่นทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ๆ ให้ตราพระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. ๑๒๔ โดยสุขุม
ปราศจากความเดือดร้อนแก่ชนชาวเรา นับว่าพระองค์ทรงยัง

ไทยให้เป็นไทย สมกับนามของชาติไทยโดยแท้จริง พระองค์ทรงชักนำ และชี้หนทางให้ทวยนาครดำเนินไปในทางที่ชอบเปรียบประดุจกับต้นเรือซึ่งนำผู้โดยสารข้ามพ้นจากมหาสมุทรอันกว้างใหญ่นั้น สิ่งทั้งหลายที่พระองค์ได้ทรงกระทำไปแล้ว แต่เป็นสิ่งที่นำความเจริญมาสู่ชาวสยามทั้งสิ้น.

แม้ว่า พระองค์ได้เสด็จ สวรรคตไป แล้ว เป็น เวลานาน ปี พระเกียรติของพระองค์หาเสื่อมคลายไม่ เป็นการสมควรยิ่งที่มหาชนชาวสยามเราได้จัดการสร้างพระราชนุสรสวารียนชน เพื่อเป็นการเฉลิมพระเดชพระคุณ และระลึกถึง พระมหา กรุณาธิคุณของพระองค์อันมีแก่ชาติของตนเป็นล้นเกล้า ๆ

ณกาลบัดนี้สมควรที่เราจะรู้สึก ปิติยินดี ใน การที่ได้ เกิดมาในแผ่นดินของพระองค์ ประชาชนพลเมืองทั้งหลายควรจะทำสักการบูชาพระองค์ด้วยน้ำใสใจบริสุทธิ์ ตั้งพุทธภาษิตในมงคลสูตรว่า

บูชา จ ปุชนันัน เอตมมงคลมุตตม

การบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นมงคลอันประเสริฐ. และควรบำเพ็ญตนให้เป็นพลเมืองดี ช่วยกันนำประเทศก้าวขึ้นสู่ขั้นแห่งความเจริญต่อไปตามลำดับ ดุจพระองค์ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยและได้ทรงปฏิบัติไปแล้วเป็นอย่างดี เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระชนม์อยู่นั้น เทอญ.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์

ตำบลหน้าตลาดวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑

พิมพ์ที่สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [๖๓๐๑-๐๔๙/๑,๐๐๐]
โทร. ๐๒-๒๑๘-๓๕๖๓ โทรสาร ๐๒-๒๑๕-๓๖๑๒
นายอรุณ หาญสืบสาย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ตุลาคม ๒๕๖๒
<http://www.cuprint.chula.ac.th>

